

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: JÓZSEF FŐHERCEG: *Kárpáti virágok.* • THARAUD JÁNOS ÉS JEROMOS: *Ha Izrael a király (Vége.)* • MÉCS LÁSZLÓ, SZAMOLÁNYI GYULA: *Versek.* • KOMÁROMI JÁNOS, KACSÓ SÁNDOR: *Novellák.* • **Elvek és művek:** ECKHARDT SÁNDOR: *Balassa Bálint új kiadása.* • Könyvismertetések. • **Szemle:** GALAMB SÁNDOR: *Színház.* • HARTMANN JÁNOS: *Erdélyi irodalmunk.* • **Apró cikkek:** TÓTH BÉLA: *Jókai a franciáknál.*

1924. ÉV

JÚLIUS—AUGUSZTUS

VII. SZÁM

II. ÉVFOLYAM

ÁRA: 15.000 K

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

Előfizetés 1924 harmadik negyedére 48.000 K.

T A R T A L O M

	Oldal
József főherceg, tábornagy: Véres kárpáti virágok	97
Mécs László: A vakság dicsérete. (Vers.)	110
Tharaud János és Jeromos (ford. Régnier Viktor): Ha Izrael a király. (Vége.)	112
Mécs László: Siratnak engem a fák. (Vers.)	148
Kacsó Sándor: Magva szakad a búsulásnak. (Elbeszélés.)	150
Szabolcsi Gyula: Luna. — Sol. (Versek.)	157
Komáromi János: Hófűvás a Stureczen. (Elbeszélés.)	158

ELVEK ÉS MŰVEK:

Eckhardt Sándor: Balassa Bálint.	163
M. Gy.: Bizánc utolsó történetirója	166
Jausz Béla: Surányi Miklós: A nápolyi asszony	167
T. V.: Lermontov: Históriai ének Kalmár Kalasnikovról	168
Megyeri József: Francia regények magyarul.	168
M. L.: Farkas Gyula: A tábornok üzen	170
Pais Dezső: Trócsányi Zoltán fordításai	170
Tolnai Vilmos: Magyar szavak története	172
K. D.: „Modern klasszicizmus“ a legújabb francia irodalomban	173
Vajthó László: Palágyi Lajos: Czeczil könyve	176
Németh Sándor: Taine- és Ruskin-fordítások	177
Székely Miklós: Barabás Miklós	178

SZEMLE:

Galamb Sándor: Színházi szemle	180
Hartmann János: Erdélyi irodalmunk	185

APRÓ CIKKEK:

Tóth Béla: Jókai a franciáknál.	190
Tolnai Vilmos: Hibaigazítás	192

Egészséges fogak
ELIDA fogkrém
ELIDA szájjvíz által.

A késedelem nélkül való pontos előfizetés megkönnyíti a kiadó hivatal munkáját, és olcsóbbá teszi a NAPKELET-et.

22231

VÉRES KÁRPÁTI VIRÁGOK.

(Töredékek háborus naplóból.)

Egy kis csokrot kötöttem véres virágokból, melyek Kárpátjaink ősrendetegében megszámlálhatatlan fakeresztescék körül virítottak. Összeszedtem egynéhányat, hogy el ne fonnyadjanak s új gyökeret verjenek magyar testvéreim lelkében; mert ha a honszeretet e virágai nem fakadnak újra, akkor mindenkorra meghaltak azok, kik szent hazánkért elesve, örök őrségen maradtak ott.

Mutassa meg e pár jegzettöredék magyar testvéreink kálváriáját a Kárpátokon, úgy, ahogy azt az események friss benyomása alatt leírtam; a magyar hősiesség szívérványát, mely ma is ott világít, mint isteni ígéret a vérzivatar sötét égboltján.

Miért nincs költő, ki méltóbban énekelné meg ezt, mint én? Hiszen gyenge tollam az események vad forgatagában csak úgy hamarost oda-oda veté azt, amit láttam, ami szívemet oly sokszor szorongatá.

Miért nincs egy Petőfi vagy Arany, ki örök emléket emelne millió és millió hős mártirunknak, kik ott messze a Kárpátok rengetegében elfelejtve várnak arra, hogy az ő édes, szerető testvéreik ismét megtalálják ismeretlené lett sírjukat, mely most oly fájósan hideg nekik és oly elérhetetlenül messze nekünk?

Kárpáti hőstettekről beszél naplóm, melynek kiszakított néhány lapja így szól:

Luzék Gorný, 1914. X. 17.

Nagypéntek van-e ma? A krisztusi szenvedések legborzasztóbb napja, melyen a halál uralkodik minden fölött. Nagypéntek, melyen pusztá az oltár s a kereszt az egyedüli, ami az éj sötétjéből felénk világít. A kereszt, mely alatt nyögünk s kínlódunk mind s mégis e borzasztó szenvedések közepette egy jobb jövő halvány reményét sugározza csüggedő szívünkbe.

Mi a sokszorta erősebb ellenség folytonos támadásait elkeseredett tusában mindannyiszor visszaverve, küzdünk a végkimerüléshez közel állva. Az orosz mindenáron keresztül akarja törni vonalaimat. Olyan a lárma, hogy nem is sejtem, hogy mi történik szomszédaimnál.

Windisch-Grätz Ottó herceg százados rövidke üzenetet hoz Böhm-Ermolli hadseregpáncsnoktól: „Mindenki lelkesedésteli bámulattal tekint a hős 31. hadosztályra!” Bár volna itt a sok hős, aki ezen szép elismerést áldott vérevel oly drágán vásárolta meg. Alig egy ezred erejű ma délceg hadosztályom és mégis megmászthatatlan a kemény parancsom: „Az utolsó emberig kitartani!” A kocka el van vetve: „Győzni vagy meghalni!” Úgy a mi, mint az oroszok jelszava. És minden támadás a muszkák patakzó vérében fagy meg.

A szomszéd hadosztályt az ellenség messze viaszorította és közénk ékelődött.

Az anyémek hősiesen állják az oroszok tengerének hullámverését; szünet nélkül folyik az elkeseredett harc és temérdek hősnek kihűlő teteme borítja a vértiss földet.

Déli 12 óraker a válság tetőpontjára hág. Bámulatos fehérvári 69-eseim tüzzel és szuronnyal harcolnak megszakítás nélkül. Nincs egy tétlen ember sem, nincs egy csendes puska, egy néma ágyú, egy száraz szurony. A Lisyj magaslatán megint friss erővel támadja az orosz annyira megtizedelt hős 32-eseimet. Félix tábornok dandárparancsnoknak meghagyom, hogy ha csak teheti, tolasson át néhány ágyút Lisyjre, Zalarskíra az Osjekovieé magaslatról. Másképen nem tudok segíteni, nincs egy szál ember tartalékom. A Lisyj védőrségének pedig azt üzenem: „Az én hős 32-eseim vitézül ki fognak tartani az utolsó emberig, mindnyájan itt halunk meg, vagy győzelmesen visszaverjük az ellenséget.“

Megint közeleg az este, egy félelmes, lélekzetefogyott, halálos este. Lassan ereszkedik le és sápadtan oltja el a nappalt a bús szürkület, színehagyottan fakul a haldokló alkonypír. A harc mind dühösebben tombol, mintha az utolsó ítélet volna. Istenem, mily borzasztó órák, midőn a halál kéjelegve kaszálja legjobbaimat, szívtelenül letaposva Magyarországnak reményteli virágokertjét!

Egy sebesült 44-es kezét gránát zúzta össze és hamarost bekötözték. Veszti puskáját és sietve megy az ütközetbe.

— Hé, hová szaladsz, fiam? Te kórházba mégy, hisz kezed el van törve! Feszesen tiszteleg és jelenti:

— A 44-es vagy harcol vagy meghal.

Megszólal a telefon: „Lisyj-Zalarskij igen nagy túlerejű ellenség által ismételten megtámadva, a leghősiesebb védelem dacára vonalaink áttörve; az utolsó tartalékkal hosszú, kétségbeesett kézi tusában az ellenség nagyon véresen visszaveretett és menekülése közben üldöző tűzünkben óriási veszteségeket szenvedett. Csapataink nagyon kimerülve, de hangulatuk lelkes.“ Áldva legyen hőseim kis csapata!

Régen elkongták otthon harangjaink az esti imát és az alkony utolsó zsarátnoka is hideg szürkébe dermedt már, midőn a sáros úton állva hallgatom a megújuló harci zajt s a gránátok zuhogását, mint jönnek le a csillagos égből. Ott a Göncöl-szekerétől nem messze, mint lehet, mint álmkép áll az üstökös és halványan fénylik, akárcsak egy mennybe szálló lélek volna.

*

1914 november hó 22-én a szegedi 46. ezredbeli Weiss zászlós járőrrel egy éjjeli vállalkozás alkalmával az Uzsoknál eltévedt és valahol Fenyvesvölgnél orosz fogságba esett. Az oroszok a járőrt más foglyokhoz Takcsányba vitték. Szeles Ferenc szakaszvezető, kit ez az elfogatás keservesen bántott, azon törte fejét, hogy egy szökési tervet eszeljen ki. Nem volt ez olyan egyszerű, mert erős őrizet alatt a majorban el voltak zárva. Tervébe tizenhárom embert avatott be. Ezek mindent megfigyeltek és megfontoltak. Hol állanak rendesen őrszemek, hol tartják az oroszok fegyvereiket, hol található lőszer. A pajtában, hol többnyire be voltak zárva, egy helyiséget fedeztek fel, melyben mindenféle szerszám volt

elraktározva; ezt a rekeszt azonban az oroszok mindig gondosan elzárták s a kulcsot magukkal vitték.

A derék összeesküvők észrevették, hogy a többi foglyokkal szemben olyan óvatosságra van szükségük, mintha oroszok volnának azok. A népfelkelők között sok cseh és szerb volt, akik a magyarokat mindig lesték és az oroszokat figyelmeztették, hogy a magyarok terveznek valamit. Ezóta megduplázott szigorral őriztettek a magyar foglyok. Az árulók azt ajánlották a muszkáknak, hogy ne adjanak nekik enni: „Hadd dögljenek éhen a kutyák!“ Egyik arcul köpi Szeles Ferenc szakaszvezetőt és azt mondja:

— Most füttyülök rád! Ez itt megszűnt Magyarország lenni!

A magyarok Weiss zászlós parancsára szomorúan tettek volt le fegyvereiket, midőn ő kardját átadta az oroszoknak. Most szerették volna az árulókat azonnal lebunkózni, de az okosság elővigyázatra inti őket és bármennyire rosszul esett nekik, mégis meghunyászkodva, szótlánul túrték még azt is, hogy kirabolták őket. Éheztek és türelemmel vártak az előnyös pillanatra, melyben a most már végleg megállapított szökési tervet végrehajthatják.

Éjjel, mikor a többiek aludtak, apránként a legnagyobb óvatossággal meglazították a szerszámrekeszbe nyíló ajtót. Midőn már csak egy erős lökés kellett az ajtó kiemeléséhez: az összes magyarok s a románok jóra való része be lett avatva a nagy titokba. Kiki megkapta a maga szerepét. Először is a szerszámok birtokába kell jutni. Egy részük az orosz fegyvereket veszi magához, melyek egy kikémlt helyen nem messze vannak. A készültséget azonnal foglyul kell ejteni vagy leütni, azután a kastélyon rajtaütni, az ott levő fogoly tiszteket kiszabadítani és így a mind jobban közeledő csatába sietni.

A pillanat itt van, az alkalom kitűnő. Erős gyalogsági tüzet hallani a távolból. A muszkák nyugtalanok, kevésbé szigorúan vigyáznak, hiszen harc vonaluk mind jobban hátraszorulva közeledik.

Egy roppanás és a szerszámtár nyitva van; az őrszemek bezúzott koponyával rognak össze. A készültséget leteperik s lefegyverzik. Odébb harmincnyolc orosz kész fegyverrel előrerohanva, rövid harc után elejti fegyvereit s megadja magát. Két, immár felfegyverkezett magyar fiú marad vissza a foglyok őrizetére. A hős Szeles szakaszvezető futólépésben a kastélyhoz vezeti „századát“. Berontva néhány védekező muszkát agyonlőnek s íme, egy egész ellenségés század felemelt kezekkel megadja magát és a magyar hősök picinyke csoportja kétszázharmincnyolc orosz fogollyal az erdőbe menetel, ahol a heves küzdelem az ellenség meghatárolásával éppen elnémult.

Szeles Ferenc szakaszvezető foglyait áthozza hozzánk és átadva őket, jelentkezik.

Hogy mi lett az árulókból, azt csak az én jó bakáim tudják.

*

Egy ragyogó téli napon jelentés jön Le Beau tábornoktól, hogy egy súlyosan sebesült 39-es részére sürgősen kéri az I. osztályú ezüst vitézségi érmet. Detrich főhadnaggyal kocsin Sztropkóra sietek. Az iskola előtt Le Beau tábornok és a derék Biró törzsorvos várnak és együtt megyünk be az ott berendezett operációs szobába.

Egy kicsi, vézna ember ül ott; acélszürke szemeiben valami keménység tükröződik. Jobb karja sínek közé van kötve s gézzel nyakába akasztva. Bal felső combját kötik éppen be; amikor ez elkészül, a kis sovány emberke felugrik és katonásan tiszteleg, míg hideg, szúrós szürke szemeivel keményen szemembe néz. Kimerültségtől fojtogatott, recsegő hangon felel kérdésekre, hogy három nap óta súlyos gyomorhurut gyötri, mely nagyon elgyengítette és nyomorultul érzi magát; azért jött le az orvoshoz, hogy csillapító szert adjon az. Ő azonban semmi esetre sem fog kórházba menni, ellenkezőleg, azonnal visszatér a tűzvonalba.

Kérdésekre, hogy mi van két lött sebével, egykedvűen azt feleli, hogy ezek miatt nem jött volna le, hiszen már maga bekötözte volt és legkevésbé sem akadályozták őt kötelessége teljesítésében.

Ekkor a tábornok közbeszólva jelenti, hogy felső combját öt nappal ezelőtt lötték át és karjába, melyet a lövés a könyök és kézcsukló között hosszában ütött át, az egyik karcsontot összezúzva, több mint négy hete kapta a golyót. Mindkét súlyos sebet igen gyatrán maga kötözte be és nehéz szolgálatát hírszerző-járőrében naponta kiváló vitézséggel tovább végezte. Árvai Imre endrődi szegény napszámos-fiú a vitéz, ki szerényen jelenti nekem:

— Csak kötelességemet teljesítettem és nem is fájt olyan nagyon!

*

Sztropkó, 1915. I. 26.

A muszkák nagy eréllyel ismételten sok helyütt támadták állásaimat, de mindenütt igen nagy veszteségek mellett visszaverettek; csakis a Csertész-magaslaton szorították ki csapataimat nagy túlerejű rajtaütés által. Ezen főörsöm a szemben levő magaslatra volt kénytelen visszahúzódní.

Déltájban az oroszok úgyszólván egész hadtestem védelmi állását közel háromszoros túlerővel támadják meg. Hat egymást követő hullám-szerű harcvonalban nyomulnak példás rendben rohamra. Mindannak dacára, hogy az első két harcvonalukat gépfegyvereim teljesen lekaszálták, feltartóztathatatlanul folytatják a többiek vérbenúszó rohamukat. A Kobilár magaslatát körülzárják; az aknamezőkbe kerülnek, egész osztagaik semmisülnek meg a nagy robbanásoktól; támadásuk pillanatnyilag megreked; gyalogságom irtóztatóan pusztító tüzében temérdek vitéz orosz esik el s mégis a következő rohamhullámok szuronnal iramodnak neki a hős védőknek.

A főörs vitézsége emberfölötti. Nem adják meg magukat a nagy túlerő által körülkerítettven sem; szuronnal védekezve, egytől-egyig hősi halálukat lelik a dicső magyar fiúk.

Azután halotti csend lesz a Kobiláron, csak a haldoklók fájdalmas vergődése kiált égbe igazságért, a halottak sokasága fekszik a piros hóban, mely alatt a hideg anyaföld vár arra, hogy itt e nagy sírkertben csendes nyughelyet adjon hazánk legnemesebb fiainak s vérükből ezer nefelejts és millió illatozó virág fakadjon. Csendes, elhagyatott, nagy magyar temető, hol csak a jó Isten fogja meglátogatni örök álomban szunnyadó gyermekeit. El fog ő jönni hozzájuk a tavaszi virány pompájában, a csendesen susogó, halkán regélő zöld erdőkön át, hogy minden tavasszal új virágocskákat fakasszon s illatozó, színpompás takaróval fődje őket

s a reggeli harmat gyémántkoronájával illesse mártír fejüket; szeretettel megóvja örök békés nyugalomban alvó hőseit, míg a tél rettenetes viharai dülva rázzák a sírva zokogó erdőt.

Helyzetünk rendkívül válságos, mert hadtestem össze-vissza alig egy dandár erejét képviseli, melyet négy egész orosz hadosztály támad és szorongat, hat-hétszeres túlerővel döngetve hős magyar csapataim gyér vonalát.

Nagy Pál tábornok dicső honvédjei szilárdan állva verik egymásután vissza a hatalmas orosz támadásokat. Ott a huszonegy éves Oláh Sándor 3-as honvédtizedes, midőn századparancsnoka elesett, a parancsnokságot átvéve, a muszkákat századával megtámadja, vonalukat áttöri és az elősiető tartalékukból kétszáz embert elfog, amiért az arany vitézségi érmet kapja.

Le Beau tábornok csoportjának közepe, a leghősiesebb ellentállás dacára, át van törve. Veszteségeink rendkívül súlyosak.

Kínos lelki tusámba kerül a feltétlenül szükséges visszavonulást a második állásba elrendelni, az oly sok drága vérrel megvédett magyar határt feladni. Vezérkari főnököm sürgeti s könyörög, hogy ne halasszam, mert minden perc óriási veszélyt rejt magában, minthogy csapataim a legszorongatottabb helyzetben vannak. Belső küzdelmem fölött alig tudok úrrá lenni, hiszen szent hazám ezeréves határaitól van szó. Az alezredes lelkiállapotomat látva, részvétellel, ellágyulva szól:

— Császári fenség! Ez talán életünknek legnehezebb pillanata, de más menekvést nem látok. Vissza kell mennünk, ha nem akarunk teljesen megsemmisülni!

— Várjon egy pillanatig!

Halálos csend picinyke szobámban. Eisner sóhajtva vár az ajtó kilincsét fogva; arca fehér. Lelkemben tombol a vihar, mint a jeges havasokon odakint, midőn a tél jön vagy megy. Életem legnehezebb vihara ez. Magyar hazám szent határát ellenségnek átengedni. Soha! S mégis muszáj, mert ha kieroszakolja, akkor már sehol sem tudom megállítani őt. El vagyok tökével s mégis csak nehezen küzködve tudom a szót ajkamra kényszeríteni:

— Vissza a Ladomérvágása—Belejöc-i vonalba!

Eisner Bubna csendesesen meghajtja magát és szótlánul elhagyja kis szobámat. És én nem tudok olvasni, mert a betűk táncolnak és nem értem a szavakat; csak a sok holtat és haldoklót látom, kik ott maradnak szent határainkon, mintha csak integetnének és kiabálnának, hogy miért hagyjuk őket egyedül? Látom, hogy mily temérdeken fognak még elesni azért, hogy a most elhagyott állást újra rohammal visszazerezzük. Nyugtot nem lelve, fel s alá járok, kérve az Istent, hogy ne hagyjon egészen el ezen oly rettenetes napokban.

Több mint két óra múlik el ezen idegölő letargiában, midőn ajtómon kopog valaki. Vezérkari főnököm; arcán nagy öröm tükröződik. Tán egy váratlan napsugárka bukkant elő a legsötétebb nehéz viharfelhők közül? Az édes reménynek jóleső napsugárkája?

Örömtelin jelenti: „Öt óra harminc perckor keltezett jelentés most érkezett Le Beau tábornoktól, hogy hős csapataink legalább tíz hatalmas ellenséges támadást — melyek hihetetlen makacssággal ismétlődtek — a duklai műúttól nyugatra, az oroszok rettenetes veszteségei mellett

visszavertek. Mindenek fölött kiválóan küzdöttek és kitüntették magukat a Jami-magaslaton levő szegedi 46-osok. Ismételten három oldalról átkarolva sikerült nekik részben pusztító tűzzel, részben elkeseredett kézi tusában a támadásokat visszaverni és így állásainkat megtartottuk; az áttörés jóvá van téve.“

Kisietek hős csapataimhoz, de addigra újból kezdődik a véres csata, mely késő éjjel is még kétségbeesett elkeseredéssel folyik a mind erősbödő havazás és koromsötétség dacára.

Virrad! Hatalmas, bús zúgással vonul a dühöngő vihar az erdőkön tova és átláthatatlan tömegekben kergeti a sűrűn hulló havat. Sárgásbarna égre ébred a komor reggel és sötét a meztelen erdők didergő rengetege. A hó szemmelláthatólag növekszik, míg a fékevesztett szélvész tombolva orgonázik, megrázó gyászindulóját az örökkévalóságba harsogva. A kárpáti nagy telet temetik tán? Vagy az emberek retentő művét látva menekül sikoltva? Vagy tán a gondos anyatermészet temeti az én megdicsőült szeretett hős bajtársaimat, a mártirok tiszta gyolcsát borítva rájuk, melyet a vihar sietve sző a rohanó felhőkkel?

*

Egy huszárjárőr az állások előtt orosz kelepcebe került. Mind a három lovast lelőtték lováról. Kettő holtan terült el és egy a fején súlyosan megsebesülve maradt ott. Szegény, térdein s kezein állva kínlódik, míg arcáról csak úgy patakszik a vér. Alig hogy az egészségügyi járőr kimászik az állásból, azonnal gyilkos tüzet kezdenek a muszkák és több egészségügyi katona elesik. Hiába minden próba, a szegénynek ott kell pusztulnia.

Ekkor két huszár jelentkezik, hogy ők behozzák a sebesültet, csak két szál deszkát kérnek. A parancsnok lebeszéli őket, hiszen rájuk is csak a hiábavaló halál vár ott. De a két vitéz csak erősködik, hogy ha a kért két deszkát megkapják, akkor nem lesz bajuk és a sebesültet is behozzák, mert az Isten nem fogja megengedni, hogy bajuk legyen. Végre midőn a két szál deszkát megkapták, belőlük egy nagy, messze látható keresztet csináltak, magasra emelték azt, fölegyenesezve, födetlen fővel, fegyver nélkül, lassan lépve haladnak az orosz állás felé, melynek közelében fekszik a két halott és kezeire támaszkodva térdel a súlyosan sebesült huszár.

Halálos csend! Nem lő rájuk senki! Ellenkezőleg, az oroszok felállanak állásukban és sapkájukat leveszik. A két hős felemeli a sebesültet s a keresztet magasra tartva, visszajönnek. Az Isten valóban nem engedte meg, hogy bajuk legyen.

*

1916 december 2-án több mint háromszáz kilométer szélességben, Körösmezőtől végig a Kárpátok gerincét támadta az orosz egészen a Békásig. Ember ember ellen, elkeseredett tusában verik meg vitéz csapataim a támadót és vetik őt minden rohamánál vissza. VII. hadseregem, Kövess Hermann vezérezredes parancsnoksága alatt, e hatalmas csatában legyőzi a VIII. orosz hadsereget, míg másik két hadseregem tovább szorítja ki a románt Erdélyből. Jobb szomszédom, Mackensen tábornagy addig biztos léptekkel közeledik Bukarest felé.

*

1916. XII. 4.

A legnagyobb elkeseredéssel folyik a küzdelem és az őserdei csata a Kárpátokban ide-oda hullámszik. Az oroszok nagy túlerőben vannak;

de én nem aggódom, hiszen számtalan erdős hegyből áll a Kárpátok bevehetetlen bástyája. A jó Isten a magyaroknak építette ezt a becses kincses hegyövet és hős magyarok védik azt a német szövetségessel együtt.

*

Az olvadó hóban a Kárpátok ormán állok, midőn egy súlyosan sebesült magyar vitézemet hordágyon elviszik mellettem; kezében egy tűzikecsokrot tart s felém nyújtja, kérve, hogy fogadjam el és bocsássak meg érte, hogy kissé véresek a virágocskák, az ő vére cseppent véletlenül rájuk. Tovább viszik. Visszamenet utolérem, de akkor már le van fődve az arca, kiszivedett. Egy véres kárpáti virágocskát elteszek emlékül, a többit örökre elcsendesült keblére szórom szeretettel. Egy múltó nyírfakereszt jelzi sírját, mely egy év múlva többé nem lesz feltalálható a Kárpátok zúgó renetegében.

*

Egy pillanatra el kell a napló szövegétől térnem, hogy az alábbi pár rövid idézet érthető legyen. Ezek Erdély legkeletibb csücskének visszafoglalására vonatkoznak, ami egészen külön kis hadjárat volt, melyről tán kevesen tudnak, mert a világendítő nagy események forgatagában elkerülte figyelmüket.

1916 december 26-án kezdődik és a Kárpátok renetegein át sok kis különálló oszlopom nyomul elő egymástól a terep által teljesen elválasztva, mindegyik külön hadjáratot folytat és csak a magasabb vezetés által összhangba hozatva és vezetve képez egy egységes nagy vállalkozást, csatát, mely mindjobban kiszélesedve azáltal, hogy a szárnyakkal szomszédos völgyekben s hegyeken folyton újabb támadó oszlopaik indulnak, december 29-én már 130 kilométer széles, 40 kilométer mély éket szorít az ellenség arcvonalába, amely kénytelen magyar földünkét elhagyni s ezzel a csata végleg áttevődik Moldvába.

Ezen rendkívül nehéz, a háború történetében úgyszólván egyedülálló, mindvégig győzelmes téli offenzívában az 1. lovas hadosztály négy huszárrezrede és Goldbach tábornok hadosztálya a 82. székely gyalogezreddel halhatatlan dicsőségteli babérokat szerez a magyarságnak.

E dicső kis hadjárat győztesen fejeződik be s én a koronázás napján hős csapataimmal román földön állok.

*

Csikszereda, 1916. XII. 28.

Minden oszlopom a szomszédjaitól teljesen elkülönítve s messze nyomul elő a Kárpátok zordon hegyei között, minden egyes hegyhátat külön, rohammal foglalva el, önállóan küzd, nem sejtve, hogy kétoldalt mi történik. Hátról értesítjük őket és tartjuk összhangzásban a sok kis hadműveletet.

Igy most megint egy újabb csatában vagyunk! Meg sem tudnám mondani, hogy hanyadik csatám ez a Kárpátokban.

Az Ojtozt és Putnát elfoglaltam; most a Gyimes-völgyből kezdem majd meg az előnyomulást és azt remélem, hogy az egész támadó csoportom néhány napon belül a Kárpátok keleti oldalán ki fog lépni a hegyek közül. Igaz, hogy akkor jön majd a pillanat, midőn az orosz minden rendelkezésére álló erejével, tán erre a célra odahozott friss csapatokkal is nagy ellentámadást fog megkísérelni, hogy engem a Kárpátokba vissza-

szorítson. Már ma is nagy hevességgel támadott, óriási veszteségeket szenvedve, de a legcsekélyebb eredményt sem tudta elérni.

A 218. német hadosztálynak bal oldaloszlopa délután elfoglalta az ellenségnek erős állásait a Putna-völgytől északra; ugyanakkor az én vitéz 7. huszárezedem dicsőséges lendülettel, keserves tusában a Munti Sboina Neagra melletti hegyet.

Hogy sejtelme lehessen az embernek arról, hogy vitéz csapataim mily teljesítményeket végeztek, ismerni kell az erdélyi Kárpátok alig elképzelhető nagy telét, az óriási hideget, a sok méteres havat, az úgyszólván legyőzhetetlen utánszállítási akadályokat a jégborította, vadon szagga-tott, teljesen útnélküli sziklahegyeken és ősrenetegben, a turistát s a természetimádót elragadó vadregényes Kárpátok lelket dermedtő vadonát.

*

Csikszereda, 1917. I. 5.

Támadásom, a leírhatatlan nehézségek dacára, az ellenséget mindenütt megverve, oromról oromra őt visszaszorítva, szépen halad. Az ellenség dühös ellentámadásokkal iparkodik helyzetét megmenteni, de vitéz csapataim mindegyiket véresen visszaverik és remélem, hogy célomat nemsokára el fogjuk érni.

Fáradt csapataim, gyalog huszárezredeimet is beleértve, a legnehezebb terepen lépésről-lépésre előreküzdve magukat, jégben, hóban emberfölöttieket teljesítenek. Ennél kiválóbbakat csapat nem is művelhet. Folytonos súlyos küzdelemben, a legborzasztóbb időben, óriási hóviharak közepette, harmincöt fokos hidegben kínlódnak, fázva napokig éheznek, mert az utánszállítás teljesen elakadt, sokszor a mélységbe zuhant és a málhás-állat vezetőjével együtt agyonütötte magát. A tüzérseget a legénység rettenetes erőmegfeszítéssel kénytelen jégborította sziklákon, hatvan-hetven fokos meredekségű partokon felvonszolni.

De támadó csoportom most már a Kárpátokon túl a dombos vidéken küzdi magát előre, részben pedig a Szereth medencéjében van már. Legközelebb meg fogunk állani és védelemre rendezkedünk be.

*

Segesvár, 1917. I. 10.

A tegnapi nap dicsőségteljes volt az én hadseregeim arcvonalán. Támadó hadseregem az összes célul kitűzött, erősen elsáncolt ellenséges állásokat rohammal elfoglalta és az oroszoknak meg a románoknak dühös és szünni nem akaró ellentámadásait egytől-egyig mind visszaverte. Elkéseredett párviadalban vertük meg az ellenségnek friss csapatait, azoknak súlyos veszteségeket okozván.

Támadásom be lévén fejezve, vitéz csapataim most hosszú időre beássák magukat.

*

Gyergyószentmiklós, 1917. II. 11.

Hatalmas hóvihar, csak úgy csörömpölnek ablakaim; hőmérőm huszonkilenc fokot mutat a fagypont alatt. Kimegyünk a Gyilkos-tóhoz, szenvedő vitéz csapataimat meglátogatni, onnét a Békás völgyébe. Megkapó egy látvány! Óriási sziklafalak merednek fenyegetőleg fölénk, rajtuk félig elhalt fenyők tengetik sanyarú életüket és sok méter hosszú, combvastagságú jégcsapok lógnak le a kiálló sziklákról, mintha jéggé fagyott boszor-

kányok mutogatnának hosszú ujjakkal ránk. Másutt sorokban, akárcsak hatalmas orgonásípok függnek, mintha egy téli tündér az átlátszó tengerkőből faragott, csillogó sípokat beillesztené a természet nagy orgonájába, hogy majdan a tavaszi feltámadásra a viharok riadójukat játszassák rajta. Pompás sudár fenyőktől beárnyazott vad sziklafalak, jéggödermedt vizesések és a szelid tiszta hó puhán ágyazott vánkossai e hideg téli napot a legfelségesebb természeti csodává varázsolják. Lent jeges sziklák körül vadán zúgva rohan tova a Békás-patak, minduntalan a vastag jégréteg alatt el-eltünve s megint előkerülve, a mind szükülő nagyszerű sziklahasadékba sietve. Elbűvölően nagyszerű e zordonan vad vidék.

Balra kanyarodva elhagyjuk e vadregényes hasadékokat s meredeken felkapaszkodunk majdnem járhatatlan vad sűrűségek között a legfelségesebb luc- és jegenyefenyő őserdejének megkapó templomába. A napfényben csillogva ragyogó tisztásokról a fenyvesek végtelen bársonyosan hullámzó tengerét látni, közülök mint hatalmas habkoronák emelkednek ki a hófödte sziklaormok.

Az útnélküli ősrendeteg méla vadonában gyalogolunk a Lapos-havas sarka felé. Vezetőnk egy jóképű, izmos 32-es küldönc, Benes, ki polgári életében bádogos üzletét vezeti Budapesten, mellén a nagy ezüst vitézségi érem fénylik.

A melegen tűző napon a mély hóban felkapaszkodunk a kopár havasi legelőn. Az orosz tűzérség tüzel. Főnt Hindy Iván, a vitéz főhadnagy jelentkezik, mint az ott levő 32-es századnak parancsnoka. Itt kétszáznyolcvan vitézem 2800 méter széles terepszakaszt véd az igen nagy számbeli túlerejű orosz ellen.

Egy más zászlóaljnál egy előretolt tábori őrshez s annak egyik figyelő őrszeméhez megyek. Néhány orosz puskalövés csattanik, de a golyókat nem hallani. Az őrszem, egy nyulánk magyar fiú, kér, hogy a vastag fenyőhöz lapuljak, ez az ő hűséges oltalmazója s mutatja a sok muszka golyót, melyet felfogva, életét megvédte a délceg fenyő. A hideg szél ágazatából a hónap ragyogó porát suhogva el-elkapja. Bakám megcirógatja az ő fa érdes kéréget és meleg, kifejezésteli tekintettel mondja:

— Igen jó barátok vagyunk mi: ez a fenyő meg én!

Olyan elmondhatatlanul sok rejlett vitézem egyszerű szavaiban. Ő és az évszázados fenyő egymást kiegészítve, hűségesen őrzik hazánk szent határát, húsz-harminc fokos hidegben és gyilkos orosz tűzben. Egy egész hősköltemény van ezen apróságban. És e csendes, viharedzett, komoly férfi tudja egyedül, hogy mily nehéz keresztet kell viselnie. Mindenféléről kérdezgetem őt és midőn otthonára kerül a szó, könny jelenik meg szemében:

Hat gyermeke van, akiknek anyja három hete hogy meghalt s ő a szabadságtilalom miatt nem mehetett haza, hogy szegény feleségét eltemesse. Hűségesen állt őrt gondtól és fájdalomtól dagadó kebelével, sajnó, szegény szívvel.

Századparancsnoka kérésére a nagy ezüst vitézségi érmet tűzöm mellére eddigi rendkívüli vitézsége miatt és az én felelősségemre négy heti szabadságot kap a tilalom dacára.

A Tatárhágón pergőtűz van. Biztosan megismétlik az oroszok tegnapi hiábavaló támadásait. Fölmegyek az 1008-as háromszögelési pontra. Innét a körösmezei medencét a Tatárhágóval és a Wisna-Prelukával jól látom. Ott békéscsabai 101-es bakáim előretolt támpontjában a legsúlyosabb közdelem dúl. Két magyar század több orosz zászlóalj ellen küzd. Ezek folyton rohamoznak, míg végre részben betörnek állásainkba, honnét elkeseredett kézi tusában verik ki őket a számtalan halottak közül. Látom előtörő gyenge tartalékomat, 101-eseim maréknyi kis hős csapatát a vad pergőtűzben ellenrohamra iramodni s az én hőseim holt soraiba behatolt ellenséget vad dulakodásban kiverni és a már-már rossz fordulatot vevő küzdelmet javunkra eldönteni. Azután megint pergőtűz ott a Wisna-Prelukán, minden ring a dübörgéstől és a végtelen völgyek s az ős rengeteg vadan ordítják a zengő visszhangot. Az egész hágó füstbe van burkolva és az erdőből mindenfelé kis lángok csapnak fel. A muszkák „urra-urra“ kiáltásait idehordja a szellő. Visszafojtott lélekzettel figyelem a mind sűrűsbödő füstöt, azt remélve, hogy még látok majd valamit.

Elvonul a füst, elcsendesül az éktelen lárma és a dicső 101-esek ott a kivédett Prelukán békésen temetik elesett bajtársaikat, miután az orosz t véresen megverték.

*

Koromsötét éjjel egy 46-os káplárral kimegyek az állásokba. Lent a völgyben már messziről egy tárogató bús dalát hallom; oly szép és szomorú a borongós kuruc nóta. Szinte érzem, hogy az, aki fujja, sír és szívének egész bánatát panaszolja el hangszerén. Feléje tartok. A honvédek temetőjének szélén, a sűrű, beláthatatlan kereszterdő felé fordulva ül egy 4-es honvéd és oly csodálatosan megkapóan muzsikál halott bajtársainak. Megállok és soká hallgatom bánatos dalait, majd — általa észre nem véve — csendesen tovább megyek. Még hallom a bús magyar dalokat a völgyön végigsóhajtani, midőn a pitymallat, akárcsak a nagy magyar ravatal méceit, kiiltogatja a csillagokat.

*

Csikszereda, 1917. VIII. 8.

Még fiammal a Stineichi hegyén állok és a küzdelmet figyeljük, erős harcizajt hallunk a Casinuluj hegyéről. Vadan zuhog az ellenséges pergőtűz és a gépfegyver meg gyalogsági harc. A románok francia vezetés alatt igen nagy tömegekkel rohamoznak, míg a mi állásunk a pergőtűz által teljesen megsemmisül. Pár nap alatt harmincadszor ismétlődik meg a tömegroham. Összesen nem tudom hányadik támadás ez e magaslat ellen. Hős székely ezredem hallatlan szívóssággal védekezik. A Casinuluj tája egy vastag füstgomoly, csak gránátokat látni villogni. Nemsokára csendesül s megjön a várt jelentés: „A 82. székely ezred a nagy tömegrohamot az ellenségnek iszonyatos veszteségei mellett tökéletesen visszaverte. A mi veszteségeink is, sajnos, elég súlyosak.“ Elrendelem, hogy ezen hatalmas küzdelem legvitézbbjeit küldjék hozzám.

Az illatozó ősréngeteg fenyvesében fiammal elibük sietünk. Egy tiszt öt 82-es vitézt vezet elmém. Jóképű legények a hősök e hősei. Lerakatom szerelvényüket s azután a tiszt előadja nekem csodálatos fegyvertényeiket.

Egyik, midőn látta, hogy zászlóalját minden oldalról szorongatják

és a legnagyobb veszély fenyegeti azt s nagy veszteségeket szenved: saját elhatározásából nyolcadmagával, mindent kockáztatva, megkerüli az ellenséget, négy vitéze elesik; néhány megmaradó emberével a románok oldalába rohan, kézigránátokkal megdobálja s felgöngyölti azt úgy, hogy az ötven-százszorta erősebb ellenség kénytelen visszahúzódni. A második, mint tábori őr, tizenkét emberével öt napon át két-három ellenséges század folytonosan megismételt támadásait mind visszaveri. A harmadik néhány emberével hallatlan pergőtűz után az ellenségnek huszonhárom gyors egymásutánban következő rohamát visszaveri és a menekülő románok után iramodik három megmaradt emberével és kézigránátokkal nekik még nagy veszteségeket okoz.

Mind csupa párját ritkító hőstett, amit Illyés Péter, Sztrátyi József, Mózes Miklós szakaszvezetők, Cseszthe Sándor és Bodó Lajos közlegények végrehajtottak.

Midőn az arany vitézségi érmet mellükre tűzöm, azt kéri, hogy annak dacára, hogy királyunk az aranyérmesek hazavitelét rendelte el, szeretett Erdélyüket továbbra is védhessék.

*

Borszék, 1917. X. 11.

Reggel gróf Pálffy Lászlóval automobilon Maroshévízről Borszékre megyek. Az erdő vérpiros, aransárga jegenyefenyők sötét bársonyába vegyülve s az ég felhőtlen sötétkék. A légnak csekély lehelete sem mozdul. A juharfák aranyos levelei sűrűn hullanak s az anyaföld keblén halk sóhajjal múlnak ki. Mindent csendes haldoklás, egy szótlán, halk elmúlás tölt el. A nyárnak utolsó halvány mosolya halt el az ébredező tél jeges csókjai alatt. Leírhatatlan színpompában, legteltjesebb szépségben szenderül át téli álmába a természet.

Csak az emberiségnek nincs nyugta, Isten büntető keze nehezedik rája irgalmatlanul. Mint egykoron Sodoma és Gomorrha szörnyű sorsát sem könyörgés, sem ima nem volt képes elfordítani, úgy most is a legborzasztóbb átok teljesül, az emberiség minden alkotását romba döntve.

Az ősz letépte már az aransárga leveleket a fákról; a háború is letépte az emberiség ősfájáról a legszebb, reményteli virágokat.

Borszékről fellovagolunk a Pietra Arsa lábáig egy szűk vadregényes völgyben, évszázados, fiatalostól környezett jegenyefenyők alatt, buja mohák s páfrányok zöld szőnyegén, ledőlt, mohborította, keresztül-kasul heverő vén törzsek torlaszai fölé emelkedő meredek hegyoldalak mentén, melyeken lázalmokban látott sziklaóriások merednek fölénk, mintha csak arra várnának, hogy ránk zuhanjanak. Derék csapataim által kiépített úton, a legnagyobb szerűbb vidéken át lassan emelkedve, a Tiblesulmicre érünk fel, 1665 méter magasságba. Szemben a törpefenyővel sűrűn benőtt, hatalmas Grintiesul Mare, az oroszok gerincállásával, mellette a hosszú Piciorul-Paltinisului és odébb a vadan szaggatott óriási sziklahegy, a Toca. Az első állásban vagyunk. Sötét erdő, halálos csend, feszülten figyelő őrök, — itt az ellenség nagyon közel van. A Munti Stegen egy sziklán egy nagyszerűen alkalmazott gépfegyver-fészek, pár ember s nagyon vitéz parancsnokuk, Bagoly Dániel káplár. Kimegyek hozzájuk, kik a rengetegben, mint szirt a tengerben, őrzik határunkat, s ha támad az orosz, vagy győzve visszakergetik, vagy itt hálnak meg mind, mert

innét nincs meghátrálás. Mosolyogva néznek rám szent határunk hűséges őrei, úgy mint mosolyogva néznek a halál szemébe, mosolyogva, mert büszkéek arra, hogy életükkel védhetik eszményünket: hazánkat. Meg akarom egyiket szólítani, de ő szótlanul egy közvetlen közelben levő szél-döntésre mutat. Nem látok semmit sem, de gallyak recsenését hallom, majd pedig egy orosz tányérsapkát látok egy pillanatig s azután eltűnik. Az őrszem súgva mondja, hogy egy muszka járőr van ott, mely ma már többször próbált bejönni. Míg beszél, megpendül a drótakadály és hallom a sercegést, amint a tüskés drót a benne megakadt ruhát elszakítja. Azután csend. Az oroszok elmentek. Bakámat a vadászláz csak úgy rázza s mosolyogva mondja:

— Úgy be fogok nekik fűteni, hogy többé nem mennek el innét!

Közben sűrű felhők emelkednek a mély völgyekből s a levegő füledt s nemsokára elkezd sűrűn, csendesen esni...

*

Kolozsvár, 1917. XI. 7.

Tegnap Dobronoutzon és a mult évek nagy csataterain vitt át utam. E sívár kép mélyen meghatott. Dobronoutztól húzódik orosz földön tova Rzwieny-cy-n, Gromeszi-n át Szylowcy-re. Hullámos vidék, széles, enyhe-partú völgyekkel és lapos hátakkal; ott, hol kétségbeesett tusák folytak, fátlan, egyes kis tanyák kerteskéikkel a megszenesedett gyümölcsfákkal körülgyászolt törmelékgarmadák. A hideg őszi szél fagyos ködöket kergetve sóhajt s a holt fák letördelt ágazatát zörgeti. Azután megint messze-messze terjedő hullámos lankás vidék, hol egy talpalatnyi föld sincs bevetve, megfagyott szürke kóro és aszat burjánzik mindenütt; összelőtt drótakadályok szelik keresztül-kasul és sántikáló görbe spanyol lovasok rozsdás roncsai piroslanak mindenfelé; a határbarázdákra bogáncs borult s azt is megölte már a négy esztendő óta itt egyedül uralkodó halál. Eső és vihar lassan betemeti a temérdek lövészárók omladozó labirintusát, melynek pusztuló sorozatai jelzik hős csapataink lépésről-lépésre való visszaszorulását és elvérzését. Sírhand a sírhant mellett, rég elkorhadt keresztcskéék roncsaival. Egy koszorú lóg egy letört, ferdén álló keresztten; csak egy száraz levélkét berreget rajta a csípős szellő; e halk zöreje a sívár csendet még lelketlenebbé teszi. Varjak csapatait hordja a szél e siralmasan kiveszett csatatér fölött el, nem kárognak, mind hallgatnak s a félelemtől kergetve vágódnak tova. Egy keresztten már alig olvasható betűket látok: „Hatvani József őrmester.“ Bizony itt is csak magyar nevek. És elfeledve, elhagyatva, elveszve a temérdek sír s a talaj feldúlva, akárcsak a holdnak tája, mélyen felszántva a pergőtűz-okáda gránátveréstől. Csontszilánkok szanaszéjjel szórva. Ameddig a szem ellát, csak szürke, holt táj és rémséggel telt pusztaság. Mélyen megindulva látom mindezt, ami oly beszédesen, oly komoran s megrázóan áll előttem. Ott a ködben egy összelőtt ház kormos ablakaival mereszti tekintetét önkívületben a holt tájra, mintha csak attól rettegne, hogy még a halot-tak is elhagyják.

Véráztatta sivatag, vérben burjánzó dudva, lelkehagyott vidék szörnyű réme; hol a balsorsú némaságban rettegni lehetne; az emberiségnek mérhetetlen sírja, mely bosszúért lihegve pusztul. A könnyeknek országa te, hol minden gyengéd érzés, mely a szívben él, a sírba száll;

te lekötsz engem, megdermesztve megállítasz s nem tudok tőled megválni. Oroszországban, messze hazánktól állok, örökre elcsendesült szeretett magyar testvéreim között, itt a nagy temetőben, hol elhagyatva, elfelejtve, mártírok még a halálban is, idegenek maradtok és tőlünk, testvéreitektől, szeretett hazánktól oly távol pihentek. Legyetek megváltásunk, hogy magyar hazánk fölviruljon, hogy gyermekeitek boldogabbak legyenek, mint mi vagyunk. Nem félelem, nem irtózat, ó nem! Elmondhatatlan szent áhitat száll lelkemre e holt pusztaságon. Itt, e megszentelt sírkertben, hol ma már csakis a halotti béke virraszt.

*

És Keleten a színlelt béke csalóka délibábja szállott alá Kárpátjaink vérszentelte bástyáira és a fehér lobogókat, melyeket ármány tűzött oda, lengette a jeges Nemere.

*

Engem a sors elvitt lelkemmel, szívem minden dobbanásával védett Erdélyünk áldott országából, el hős csapataimat a délnyugati harctér, a Piave távoli lapályára.

Automobilom végigszáguld egész nagy Magyarországon. Kedves, erdős vidékeken, hegyen-völgyön, alföldön, rónán s rengetegeken keresztül az én szeretett szép hazámon át, hol minden lehullott levélkét is szeretek; minden hegye, völgye, minden patak vagy szikla, minden öreg fa vagy csendes völgyi rétecske, minden viskó, falu vagy város: saját énemnek egy részét jelenti. Gyorsan áthaladunk kopasz s meztelenül a jeges téli szellőben didergő erdőkön, melyek elsárgult füvek jégcsipkézte vánkosaira szórta régen utolsó lombjukat s az Alföld pacsirtadalos, ákácillatos, lelket andalító végtelene most oly fagyosan, oly holtra dermedten alussza sűrű köddunyhák alatt hosszú téli álmát. Tán, ha a jó Isten megengedi s újra erre jövök, a duzzadó rügyeket s bimbókat szeliden cirogató tavaszi szellő elcsókolta a jeges álmot.

Hej és mikor fakad a te tavaszod, én édes, szeretett magyar hazám? És mikor csókolja el terólad e téged holtra bénító, rettentően fagyos, jeges téli álmot?

És mikor cirógatand az éltet ébresztő, virágbontó májusi szellő, a dicső föltámadás első lehelete?

A Kárpátokból visszhangzik ottmaradt hős bajtársaimnak fájdalmas válasza:

„Majd ha mindnyájan újra igaz, önzetlen, egyetértő hazafiak lesztek!“

József főherceg, tábornagy.

Önképzőiskola alapítvány

A VAKSÁG DICSÉRETE.

Siralomházba mentem, hogy sok-sok rab magyarnak
halk szerenádöt húzzak a börtönrács alatt...
... Ott kint az élet zajlik, örvényeket kavargat,
ki lopni megy, ki gyónni, ki nők után szalad:
én szerenádöt húzok a börtönrács alatt...

Vakon komédiáznak velünk titkos hatalmak:
mi tegnap még erény volt, ma börtön jár azért...
Ó mit húzzak ma néktek, micsoda vigadalmat,
hogy fölpezsdítsem újra a csüggedt, árva vért?
Mi tegnap még erény volt, ma börtön jár azért...

Vakuljatok meg addig, míg véget ér a Börtön,
ma boldog az, ki néma s ki vaknak lenni bír!
Nem látni: a haláltánc hogy maskaráz a földön,
hogyan bokáz a Téboly: ez is már égi ir!
Ma boldog az, ki néma s ki vaknak lenni bír!

Vakuljatok! S ezernyi titkos gyémánt szemével
élet-csodákat látni megnyílik lelketek:
elétek jő a Jóság lágy balzsamos zenével,
ég megmutatja néktek, a föld milyen beteg!
Élet-csodákat látni megnyílik lelketek!

Megérezitek, mily döre a küzdelem a Testér',
hogy egy nagy ölelésért epednek a szívek,
hogy minden gyilkoláson túl minden ember: testvér
s evezve arra húz, hol int a jóság-sziget...
Egy nagy-nagy ölelésért epednek a szívek!

Megérezitek, miért ment a régi kor lovagja
klastromba, míg szegények kapták meg mindenét:
lelkét sebesre szúrta a föld csalóka napja
s vakulni ment: örökre lehúnyni két szemét
klastromba, míg szegények kapták meg mindenét.

Megértitek az annyit rágalmazott Középkort,
amely szemét kiszúrta, hogy vaksötét legyen:
s csodákat, Istent látott, szállt reá az égbolt,
pedig miként mi: vérben gázolt völgyön, hegyen...
A két szemét kiszúrta, hogy vaksötét legyen...

— Éhes szemem a földet habzsolja még, akarja,
az élet ezer-ábrás könyvét lapozgatom:
lelkem tavát telítse a színek zivatarja,
élettel telítődjön bennem minden atom!
Az élet ezer-ábrás könyvét lapozgatom.

De érzem, hogyha eljő a messiási évem,
a könyvet átlapoztam: kiszúrom két szemem:
s látó lelkem számára az angyaljárta égen
csodás csillagözönben az Isten megjelen...
A könyvet átlapoztam: kiszúrom két szemem...

Mécs László.

HA IZRAEL A KIRÁLY.

(Tharaud János és Jeromos után franciából.*)

VIII. FEJEZET.

Kun Béla.

Kerek, borotvált koponya; nagy, hegyes fülek; kiugró pontyszemek; kurta orr; roppant nagy ajak; széles szájnílás; csaknem semmi áll; gyík-ábrázat: ez Kun Béla. Foglalkozásra nézve zsidó kishivatalnok, ravasz és konjunktúrázó, amilyen ezerszámra van Budapesten.

A háború előtt zughírlapíró volt, kisebb lapoknál itt-ott apró tudósításokat szerkesztett, majd pedig hirtelen eltűnt a fővárosból. Vidéken, Kolozsvárott bukkan elő újból egy munkásbiztosító egyesület pénztárosa-ként. Sikkasztás miatt azonban elvtársai elcsapták e bizalmi állásból, s feljelentették, éppen mikor a háború kitört. Ezredével a Kárpátokba került, hol 1916-ban fogságba jutott. Szibériába, a tomszki fogolytáborba vitték, hol megtanult oroszul. Megbarátkozott itt a híres Radek, igazi nevén Zobelsohn propagandistával, ki azóta az orosz külügyi népbiztoságnak egyik fő embere lett, akkor azonban a bolsevizmusnak a foglyok között való terjesztésével volt megbízva. Kun Béla ennek és egy másik zsidónak (Pór elvtársnak) a segítségével megalapította a „Nemzetközi Szocialista“ című heti folyóiratot, mely magyar nyelven jelent meg és amelynek fenntartására húszezer rubelt kapott. Valamivel később, midőn a német hadsereg előnyomulása a bukás veszélyével fenyegette a szovjetkormányt, Kun Béla azt javasolta, hogy a foglyokból szervezzenek egy nemzetközi zászlóaljat. Erre a célra megint harmincezer rubelt zsebelt be. Felhívására csak harminc önkéntes jelentkezett, kik közül huszonketten megszöktek, mihelyt kézhez kapták százötven rubeles zsoldjukat. A megmaradt nyolc emberrel Kun Béla és Pór Ernő elvtárs nekivágtak a határnak; három nap mulva azonban ismét Pétervárott voltak.

Itten Kun Béla hamarosan Lenin meghittjei közé került. 1918-ban Moszkvában megszervezi a hadifoglyok nemzetközi kongresszusát, melynek költségeire negyvenhatezer rubelt kapott. A számadások körül azonban ott is valami zavar lehetett, mert elvtársai nyílt ülésen is sikkasztónak minősítették.

Ezen a kongresszuson határozták el az agitátor-tanfolyam megalapítását. Ez a kurzus négy hétig tartott s minden hallgatója ötven rubel napidíjat kapott az élelmezésen kívül. Kun Béla és Perlstein elvtársak főigazgatói lettek ennek a tanfolyamnak, melyet Lenin felette fontosnak tartott. Egymásután megalakították a magyar, román, francia (Pascarin és Sadoul vezetésével), cseh, német és finn csoportokat, melyeket még sok más követett. Minden csoportvezető hatvanezer rubelt kapott Kun Bélától.

* Utolsó közlemény. A két előbbit l. a Napkelet májusi és júniusi számában.

Ezzel egyidőben az idegen kommunista-csapatok szövetségének megalapításával is foglalkozott.

Nem tudom, vajjon Kun Béla szónoki képességének (mely nagyon közepszerű volt), vagy pedig a harci vágnak volt-e tulajdonítható, hogy éppen a magyarok közül akadt a legtöbb jelentkező, ki hajlandó volt belépni a vörös hadseregbe. Sőt azt is beszélik, hogy ezek a vörös magyarok a szovjetet többször megmentették kritikus időpontokban.

Néhány héttel a Károlyi-forradalom kitörése után, Kun Béla, Sebestyén őrnagy név alatt, egy csoport orvossal és ápolóval Budapestre érkezett. Elindulásakor a kommunista izgatásnak Magyarországon való megkezdésére háromszázezer rubelt kapott. A bécsi vörös kereszt volt megbízva a további összegek közvetítésével. Saját bevallása szerint 1918 novemberétől 1919 márciusáig tizenkétfélmillió rubelt kapott Moszkvából.

Eleinte kevés sikerrel dolgozott. „Vörös Újság“ című lapja nem annyira rémítette, mint inkább mulattatta a békés embereket efféle erőszakokkal: „A burzsoát nem elég megölni, még fel is kell darabolni.“ A magánjellegű összejöveteleken, hol forradalmi elveit ismertette, egypár zsidó egyetemi hallgató szokott volt megjelenni. A munkás szakszervezetek határozottan ellene foglaltak állást. Sőt a katonaság is, mely pedig a tanács- és bizalmirendszert már magáévá tette, ellenszenvvel fogadta izgatásait, amint azt az 1919 január 1-i zavargás is bizonyítja.

Ezen a napon egy körülbelül hatszáz főből álló gyűlevész bandával, mely leginkább munkanélküliekből, katonaszökevényekből, orosz foglyokból és betörőkből állott, behatolt egy kaszárnya udvarára. Az első udvarban, midőn elkezdett szónokolni a kíváncsi katonáknak, ezek puska-lövésekkel válaszoltak, úgyhogy Kun Béla kénytelen volt szégyenteljesen kivonulni onnan. Egy másik kaszárnyában még csúfabbul járt. A katonák itt elfogták, lecsukták. Hiába ostromolták hívei a kaszárnya kapuját, Kun Béla csak hitsorsosának, dr. Pogány Józsefnek a közbenjárására szabadult ki onnan.

Ez a Pogány, ki magát a katonatanács elnökének nevezte, ugyanaz volt, ki október 30-án élére állt annak a kis csoportnak, mely gróf Tiszát meggyilkolta. Egy budapesti zsinagóga hullamosójának volt ő a fia. Az egyetemet elvégezte, sőt doktorrá is avatták, ami elég furcsán hatott arra, aki látta hentes-mozdulatait és brutális, hájas ábrázatát, melyből két álmos szem pillantása csak nehezen tudott utat törni magának.

Drámaírói sikerekre is áhítozva, egy „Napoleon“ című drámát írt, melyet sehosem akartak elfogadni. Ebben a császárt pacifistának tüntette fel, aki idilli, falusi életről ábrándozik, de akit valami szerencsétlen végzet folyvást harcba kényszerít. Mint afféle kis vidéki komédiások, akik, mert egyszer a színpadon a „Kis káplár“ szerepét játszották, az életben is Napoleonnak képzelik magukat, dr. Pogány József is szeretett napoleoni pózokat felvenni, úgyhogy zsidó hírlapíró társai nevetve mutogatták egymásnak a ghejtó e Napoleont.

Amikor a háború kitört, mindent megtett felmentése érdekében. (Hisz a „csaták urának“ ez a fanatikus tisztelője a császárnak csak egy kis nyárspolgárt szeretett.) Ez időben a szocialista „Népszavá“nál dolgozott. A kormány minden fontos napilapnak megengedte, hogy kérhessék nélkülözhetetlen munkatársaik felmentését. A „Népszava“ szer-

kesztője azonban Pogány szolgálatait nem tartotta fontosaknak, úgyhogy ez átlépett egy mérsékelt és polgári látszatú újsághoz, az „Est“-hez s ott csakugyan fel is mentették, amit Tiszának köszönhetett. A háború tartama alatt feltűnt hangos hazafiságával és — valahányszor riportért ment a frontra — meghunyászkodó alázatosságával a legkisebb hadnagyocska előtt is. Kollégái jól emlékeznek még egy bizonyos pohárköszöntőjére, melyet a magyarok által gyűlölt Böhm-Ermolli tiszteletére mondott, midőn ez Budapesten átutazott. Egyetlen pesti hírlapíró sem volt hajlandó őt beszéddel üdvözölni, mert e generális híres volt arról, hogy a veszélyes helyeken mindig magyar csapatokat szokott feláldozni, — egyedül Pogány vállalkozott reá.

A végleges vereség bekövetkeztével köpenyt fordított s egyszerre gyalázójává lett a tiszteknek. Ugyanaz a bizarr ösztön, melynél fogva valami Napoleon-karikatúrát formált magából, vonta őt ellenállhatatlannul a hadsereg felé. Azért vállalta Tisza meggyilkolását éppoly buzgalommal, aminővel Böhm-Ermolli dicsőítette volt, hogy megnyerje a volt miniszterelnököt gyűlöló katonák tetszését. E bűnnel valami nemtelen presztizsre tett szert, s a Károlyi-kormány hálát és undort érzett iránta, amiért legfélelmeesebb ellenfelétől megszabadította.

Kun Béla a Mária Terézia-kaszárnyában szenvedett veresége után két héttel Salgótarjánban első nagy sikerét aratta. Az ottani munkásság, tőle felizgatva, három napon át fosztogatott a városban. Mikor pedig innen visszatért Budapestre, nekiusztította a munkanélkülieket két polgári lap szerkesztőségének. Itt is teljes sikert aratott. A nyomdák gépeit apróra zúzatta.

Károlyi erre felkérte a budapesti katonai misszió vezetőjét, hogy hozasson a fővárosba néhány francia ezredet a rend fenntartására. Vix alezredes, kit kocsiján már egyszer kövel is meghajítottak, azt tanácsolta Károlyinak, hogy fogassa el Kun Bélát. „Fogassa el ön! Tegye meg nekünk ezt a szívességet!“ — válaszolta Károlyi. Vix azonban kijelentette, hogy nem érzi magát hivatottnak rendőri teendőik végzésére. Egypár nap múlva alkalom kínálkozott Károlyinak, hogy a kívánatos elfogatást mégis elrendelhesse.

Egy gyűlésük után a munkanélküliek a „Népszava“ szociáldemokrata lap szerkesztősége ellen vonultak, melynek igazgatója Garami kereskedelmi miniszter volt. Károlyi elrendelte, hogy a rendőrség védje meg a „Népszava“-nyomdát. A rendőrség ki is tett magáért, úgyhogy az utcákon valóságos csata keletkezett. Nyolc rendőr elesett, számosan megsebesültek. Kun Béla hiába tiltakozott, hogy semmi köze sincs a zavargáshoz, mert mindent a munkanélküliek szakszervezeti vezetősége rendelt el; elfogták őt és a feldühödött rendőrök annyira elverték, hogy kórházba kellett őt küldeni. Másnap a munkások ezrei és ezrei kítűzték a „Népszavát“ a kalapjaikra és zászlóikra és tüntető menetben vonultak fel a várba, hogy a kommunisták megbüntetését követeljék, felelőtlen csirkefogóknak nevezve őket. A zsidó sajtó azonban segítségére sietett a szorongatott hitsorsosnak. Vértanunak, új Krisztusnak szerették volna feltüntetni őt, két bolsevizáló miniszter pedig nagy hangon követelte a humanizmus nevében a durva rendőrök megbüntetését. Ugyanígy siet a galíciai határon lengyelországi testvérének segítségére a magyar zsidó, ha látja, hogy a csendőrök az igazolás hiánya miatt nem akarják be-

bocsátani a vándor hitsorsost: „Én ismerem őt, rokonom, hozzám akar szállni, engedjétek be!“

Böhm Vilmos hadügyminiszter volt egyike ezen minisztereknek, ki valamikor egy írógépgyárnak volt az utazója, újabban pedig a vas- és fémmunkások szakszervezetének egyik fő vezetője; a másik pedig Kunfi Zsigmond közoktatásügyi miniszter, igazi nevén Kunstädter, ki a protestáns hitre azért tért át, hogy tanári pályáján jobban haladhasson. Néhány évig a temesvári gimnáziumban tanított, de minthogy tagja lett a szocialista pártnak, gróf Apponyi közoktatásügyi miniszter felszólította, hogy lépjen ki a pártból vagy pedig hagyja el a tanárságot. Tüntetően lemondott és Budapestre ment, az ott hemzsegő zsidó újságírók számát szaporítva. Műveltsége és tehetsége hamarosan az átlag fölé emelte őt. Beteges mániája volt, hogy a belénevelt polgári gondolkozás nem viheti őt semmire és mindig igyekezett a nyilvánosság előtt a lehető legszélsőségesebb álláspontot képviselni. Tűrhetetlen volt neki az a gondolat, hogy valaki az övéinél előrehaladottabb eszméket hangoztathatna. Kancsal szemei mintha mindig csak azt kémlték volna, vajjon nem előzte-e már meg valaki? Emellett azonban nagyon tudta élvezni a jómódú élet előnyeit és senki sem terpszkedett büszkébben autójában, mint ő.

Böhm és Kunfi meglátogatták börtönükben a lecsukott kommunistákat, Kun Bélát, Lászlót, Korvin-Kleint, Rabinovitsot, kik mind zsidók voltak. Elvtársakat állítottak a fogház élére, úgyhogy a szerepek egyszerre kicserélődtek, mert a bezárt kommunisták úgyszólván odahaza voltak börtönükben. Szabadon fogadhatták itt elvtársaikat és családjukat, de azért gondoskodtak róla, hogy a sajtó a közvélemény előtt tragikus hősöknek tüntesse fel őket. Nemsokára a vezetők elfogatása után a nyomdászok, a betűszedők, a vasutasok, a vas- és fémmunkások és a Csepel-szigeti gyár kétezer alkalmazottja munkásszövjetet alakítottak. A kaszárnyákban Pogány József folytatta a propagandát, úgyhogy hamarosan sikerült keresztülvinnie a hivatásos tisztek elbocsáttatását és helyükbe a közemberek által választott parancsnokok állítását. Már akkor látni lehetett vörös karszalagos és halálfejes sapkájú katonákat. A munkanélküliek folyton növekedő csoportjai járták be a várost, forradalmi dalokat énekelve. Az utcákon és villamosokon nyíltan osztogattak kommunista röpiratokat. Az antiszemita egyetemi hallgatókat egy alkalommal felbérelt matrózok kiűzték gyűléstermükből és mindenkit megpofoztak, aki nem vallotta magát kommunistának. Végül a Károlyi-kormány, hogy ellensúlyozza Kun Béla és társainak elfogatását, elrendelte az ellenforradalmi szellemük miatt gyanusak lakásának átkutatását, minek eredménye egy tábornok és egy püspök bebörtönzése lett.

Időközben a cseh, román és szerb csapatok folytatták előnyomulásukat. Károlyi folyton magyarárgatta Vix alezredesnek, hogy ha ez a megszállás tovább folytatódik, okvetlenül a bolsevizmus diadalára vezet, mert a kétségbeesett magyar hazafiak más megoldást nem találhatnak. A belgrádi francia vezérkar azonban nem törődött Vix alezredes kérelmeivel, sőt a Budán állomásozó spahikat is, kik pár héttel azelőtt Mackensent akarták elfogni, visszavonta onnan. Pár napra rá pedig a Legfelsőbb Tanács utasította Vix alezredest azon jegyzék átadására, mely a románoknak újabb száz kilométeres előnyomulást engedett meg.

Ha Vix alezredes nem hitte is, hogy ez a jegyzék a bolsevizmus ki-

törését fogja előidézni, mégis érezte időszerűtlen voltát. Ezért habozott még egy ideig és igyekezett időt nyerni. Belgrádba egy jegyzéket küldött, melyben kérte, hogy ha már okvetlenül át kell adni azt az ominózus jegyzéket, mely annyira megváltoztatja az eredeti szerződést, akkor legalább mást bízának meg ezzel. Károlyit pedig a folytonos bizonytalanság igen kellemetlen helyzetbe sodorta. Tudta, hogy az entente valami kellemetlen meglepetést tartogat számára, úgyhogy mindenfelé kapkodott mentő ötletek után. Kapóra jött neki ekkor egy fiatal zsidó fantasztikus tervezése. Ez a Kéri nevű újságíró, igazi nevén Krammer, nem régen jött haza Bernből. Típusa volt ő a zsidóknál oly gyakori hamis tehetségnek, melynek a külseje kápráztat, mint valami mozi-bejárat. Egy gyermekkori pajtása, kire azelőtt nagy benyomást gyakorolt, életéből egypár jellemző részletet mondott el nekem. Mivel eredete nem látszott neki elég fényesnek (egy zsír- és olajkereskedőnek volt a fia), elterjesztette barátai között azt a mesét, hogy nagyanyja Petőfi szeretője volt és hogy ő a nagy költő leszármazottja. Feltűnési viszketegsége viszont arra készítette, hogy magát visszataszító perverzítások áldozatául tüntesse fel. Valószínűleg sok igaz is volt undortkeltő meséiben, mert például nem tudott egy szép nőt megközelíteni, hogy bemocskolni vagy leköpni ne próbálta volna. Az ő szemeiben a pénznyerés vágya minden aljasságot megengedett. Mánija volt a kölcsönkérés. Mindenkit megvágott, még olyanokat is, kiket csak pár perc óta ismert, sőt idegen pincéereket is. Különben pedig elég tanult volt és hajlott a romantikára, ezért választotta szállásául egy régi kolostor maradványait, Budapest egyik legszebb helyén, a Margitszigeten, mely fölött a szent királyleány emléke lebeg. A hanyag fölényességet az előkelőség elengedhetetlen kellékének képzelte, s egyik főélvezetét abban találta, hogy újságijához mindig az utolsó pillanatban küldötte el a megígért cikket. A kihívó modort és az ellenmondásban való tetszelgést kell még megemlíteni ez irodalmi dandy jellemző sajátosságai közül. Megtörtént például, hogy Németországot az egekig dicsérvén, egyik hallgatója túl akarta őt licitálni. Erre ő azonnal frontot változtatott és a germánokat a legnehézkesebb, legizléstelenebb és legdurvább népnek nevezte. A magyar mágnásokat hol a sárgaföldig lerántotta, hol pedig kifinomult előkelőségüket dicsérve, azt állította róluk, hogy a világ számára nélkülözhetetlen rothadási csirákat tartogatnak. Minden beszédében vagy írásában állandóan a nagyítás és torzítás hajlama jelentkezett. Csodálatos módon értette, hogyan lehet a legkülönbözőbb témákat minden meggyőződés nélkül mint szenvedélyt keltő valóságokat feltüntetni a közönség előtt.

Károlyi éppen az ilyen stílusú embereknek ugrott be legkönnyebben. Kéri eleinte csak pénzszerezés reményében forgolódott a hiszékeny és költséges mágnás környezetében. Sikertült is végül szert tennie egy jól fizetett berni kiküldetésre, mely nagyzási hóbortja kielégítésére bő alkalmat nyújtott. A legelőkelőbb hotelekbe szállott, a legjobb szabókkal készítette ruháit, nagy lábon élt, leginkább gazdag hitsorsosok társaságában, olyannyira, hogy egy mágnás, ki ennek tanuja volt, így ítélte meg az idők változását: „Ma a zsidók úgy élnek, mint a grófok, mi magunk pedig úgy tengetjük életünket, mint valamikor a zsidók.“ Kiküldetésének olyképen akart igazolást adni, hogy kétes értékű megfigyeléseiről terjedelmes jegyzékeket küldött Károlyinak, melyekben a lehető legfantasztikusabb módon írta le Európa és különösen Franciaország helyzetét. Tün-

döklő fecsegés formájában folyton bolsevik förgetegekről ábrándozott, melyek majd elsöprik az egész világot; jó vacsora után, vastag szivarfüstben szerkesztette meg, mámoros fővel, délibábos jóslatait. Sohasem szokott érvekben szűkölködni, de ha mégis ilyeneknek fogtán volt, kedvenc szólásmódjához folyamodott: „Történelmileg igazolt tény, hogy...“ Ezt a formulát oly gyakran használta, hogy társai, ha találkoztak vele, bosszantásból csak így üdvözölték.

Március 12-én tért vissza Kéri Budapestre és itt előszóval arról győzte meg Károlyit (még inkább, mint leveleivel), hogy egy szikra elegendő lesz Európa lángra lobbantására és hogy az ő kezében — mint egy új Attiláéban — van a vörös veszedelem ostora, melynek megghiúsításától függ az egész Nyugatnak a sorsa. Ezzel egyidőben az a kacsa is hitelre talált, hogy egy orosz hadtest útban van a szorongatott magyar kommunisták segítségére a Kárpátok felé. Stromfeld ezredes, a vörös hadsereg jövődjé parancsnoka, Károlyinak e kósza híreket mint valódi tényeket adta elő, a képzeletbeli orosz hadsereget pedig ellenállhatatlan erőnek tüntette fel. A komikus ebben a dologban pedig az, hogy ugyanekkor az orosz népbiztosok az éhező lakosságnak azt regélték, hogy a magyarok óriási disznónyájukat hajtva maguk előtt, sietnek Oroszország élemezésére.

Vix alezredes épp ekkor kapta meg a végleges parancsot a kérdéses jegyzéknek ultimátum formájában való átadására. Tíz nap alatt kellett a magyaroknak az abban foglaltakat végrehajtaniok. Nem tehetett egyebet, mint engedelmeskedni. Március 20-án felment tehát Budára, a királyi várba, hogy a gyászos üzenetet átadja a magyar köztársaság elnökének. Mihelyt Károlyi megértette annak tartalmát, Vix alezredes jelenlétében összehívta a minisztertanácsot, hogy a kormány véleményét kikérje ez ügyben. A tanács egyhangulag kijelentette, hogy nem vállalhatja a felelősséget olyan feltételekért, melyek elfogadhatatlan békét helyeznek kilátásba. Egpár miniszter, köztük különösen Böhm, olyan hevesen neki-támadt Vixnek, hogy ez végül kénytelen volt kijelenteni, hogy ő csupán egy jegyzék átadására és nem vitatkozásra kapott utasítást, mire el is távozott és magára hagyta Károlyit minisztereivel.

Milyenek lehettek ekkor Károlyi érzelmei? Bizonyára nagyon fájhatott neki, hogy megszűnt minden remény a millennáris Magyarország területi integritásának megtartására; és mélyen meg lehetett sértve, hogy az entente ennyire nem törődött vele és ilyen csunyán jutalmazta meg országának különbéke-ajánlatát és önkéntes fegyverletételét.

De bizonyára nem túlzok, ha e pszichológiai találgatások alkalmával azt képelem, hogy Károlyit ebben az áldatlan pillanatban egy bizonyos mámorérzés fogta el, mert most valóban olyan tragikus és váratlan eseménnyel állott szemben, amilyenekről egyszer Teleki grófnénak beszélt, s amelyek számára az élet egyetlen varázsát teszik. Az entente cserbenhagyta őt! Majd meg fogja ő mutatni neki, hogyan bosszulhatja meg magát! „Rá fogom zúdítani a bolsevizmust az egész világra, nem bánom, ha beledöglük is Európa!“ Tulajdon szavai ezek. Egy magyar népmese parasztjának haragja tombolt benne, ki háza küszöbén állva szemléli, csendesesen, látszólag nyugodtan, mint veri el szőlőjét a jég, majd a vihar elmúltával kifakad: „Most pedig, Uram Isten, idenezz: mit tudok én!“

Fogja a baltáját, kirohan a szőlőjébe és össze-vissza paskolja a még épen maradt tőkét is... Károlyiból is kitört a düh és így kiáltott: „Most pedig meg fogja látni Európa, mit tudok én!” Fogta ő is a baltát, kiengedte börtöneikből Kun Bélát és társait, átadta nekik a hatalmat és ezzel pusztulásnak engedte át a még megmaradt Magyarországot is.

De a zsidók, akik eddig őt támogatták (mert a hűbéries Magyarországon még a forradalom kikiáltásához is mindig szükséges egy nagy mágnás-név), még azt a keserű elégtételt sem engedték meg neki, hogy az egyszeri paraszt módjára szabadon kitölthesse bosszúját. A március 20-i forradalom is, mint nemrégiben az október 30-i, mely őt a hatalomra emelte, egypár merész zsidónak a műve volt. Azon a napon az összes miniszterek lemondottak, egy részük azért, mert nem akarta elfogadni Magyarország megcsonkítását, másik részük pedig, mert elérkezettnek vélte az időt azon eszmények megvalósítására, melyekért titokban már régóta dolgozott. Biztosak lévén most arról, hogy a hazafias felháborodás ürügyével magukkal ragadhatják az eddig ellenszegülő szocialista munkásságot, Böhm és Kunfi felkeresték börtönében Kun Bélát és megállapodtak vele a Tanácsköztársaság kikiáltásához szükséges utolsó sakkhúzásokban. A hadsereg autói, melyek felett Pogány rendelkezett, az éjtszaka folyamán a különböző külvárosokból összeszedték a katonai és munkás-tanács tagjait. Reggel az így összegyűjtött csőceselék kikiáltotta a Magyar Proletárság Diktaturáját. Kunfi és Kéri ezek után azonnal elhagyták a gyülekezetet és siettek Károlyihoz, hogy a történeteket bejelentve neki, lemondását kérik. Ebben a pillanatban, midőn az annyira óhajtott hatalomról le kellett volna mondania, a törekvő mágnás egy kissé megszeppent. Kunfi egy percig még attól is tartott, hogy Károlyi el talál menni a tanácsba, hogy a szovjeteket rábíri elhatározásuk visszavonására. Kéri ekkor ellenmondást nem tűrő modorában kijelentette Károlynak, hogy nincs módjában választani, mert már az egész város áttért a bolsevizmusra. Szinte hallom kedvenc mondását: „Történelmileg megállapított tény, hogy...”

Micsoda gyönyörűség lehetett az egy Kérinek, hogy most megaláztatja ezt a nagy urat, kinek nemrégiben még kegyeit koldulta! Megszédítve, ha nem meggyőzve, Károlyi végül így felelt: „Legyen, amint akarjátok!” A két demagóg átment a szomszéd szobába és a következő kiáltványt szerkesztette meg:

„A magyar Néphez!

A kormány lemondott. Azok, kik a Nép akarására támaszkodva a mai napig intézték az ország ügyeit, belátják most, hogy a dolgok ereje új irány felvételét teszi szükségessé. A termelés csak úgy lehet biztosítva, ha annak vezetését a proletariátus veszi a kezébe. Az ország gazdasági és külpolitikai helyzete kritikus állapotban van. A párizsi békekonferencia titokban elhatározta, hogy Magyarország legnagyobb részét katonai megszállás alá veti. Az itteni szövetségek katonai misszió kijelentette, hogy ezentúl a demarkációs vonalakat politikai határoknak kell tekinteni. Világos célja ennek az intézkedésnek az, hogy országunkból a román határon küzdő orosz szovjet-hadsereg ellen hadműveleti bázist óhajtanak teremteni. A tőlünk elragadott területeket jutalmul akarják adni a cseh és román martalócoknak, kiknek segítségével a forradalmat legyűrni igyekeznek.

En, a magyar Népköztársaság ideiglenes elnöke, a párizsi konferencia ezen döntésével szemben a Világ Proletárjaihoz fordulok segítségért és igazságért. Lemondok és átadom a hatalmat a magyar proletárság Diktaturájának.“

Mikor elkészültek e kiáltvány megszerkesztésével, Kéri és Kunfi visszatértek Károlyihoz. Ekkor két magántitkárja, Simonyi és Gellért Oszkár (szintén zsidók) voltak mellette. Főúri nemtörődömség, lelkiismeretfurdalás, avagy az utolsó pillanatban érzett megbánás volt-e az oka? — Károlyi nem volt hajlandó sajátkezűleg aláírni a kiáltványt. Simonyit bízta meg ezzel. Ez a négy zsidó vetett véget a magyar Népköztársaságnak, belefojtván a törekvő mágnásba ambíciójának utolsó rezdüléseit is.

Kunfi és Kéri alig hagyták el a palotát, a magyar köztársaság volt elnöke már megbánta tettét és vissza szeretne volna vonni lemondását, de már késő volt! A kiáltványt már felolvasták az összegyűlt tanácsoknak és a rádió már szertevitte a világ négy tája felé.

Egy órával később Kun Béla és társai diadalmenetben vonultak ki börtönükből. Csak másnap reggel (mert sztrájk miatt az újságok két napig nem jelentek meg) tudta meg Budapest lakossága a történeteket. A város falai tele voltak nagy plakátokkal, melyek Károlyi lemondását és a proletárdiktatura kikiáltását híresztelték. Más falragaszok pedig az ostromállapotot adták tudtul. Tilos volt minden gyülekezés. Valamennyi üzletet zárva kellett tartani, mert azonnal megkezdődtek a leltározások. Csak az élelmiszerüzletek, trafikok, papírkereskedések, patikák és drogériák nyithattak ki. Tilos volt mindenféle szeszes ital árúsítása. S a refrain milderre: halálbüntetés, azonnali kivégzés.

A meglepett és megszeppent közönség az utcán aggódó szemmel olvasta a vörös plakátokat és minden megjegyzés nélkül sietett tovább dolgára. A bankok és középületek előtt már vörös örök állottak. A város képe különben alig változott. A villanyosokban azonban a kalauzok már „elvtárs“-nak szólították az utasokat, ami abban az országban, hol a címkőség meglehetősen kifejlődött, felette különösen hangzott.

Kun Béla és társai, kik egy negyedórán belül a börtönből a miniszterelnökségi palotába jutottak, intézőbizottsággá alakultak és magukat népbiztosoknak nevezték ki. Kun Béla Garbai Sándornak engedte át az elnökséget, ki teljesen színtelen ember volt és keresztény lévén, azt az előnyt biztosította, hogy személyével leplezhette a kommunista mozgalom szemita jellegét. Huszonhat népbiztos közül ugyanis tizennyolc zsidó volt. Hallatlan arány, ha elgondoljuk, hogy Magyarországon huszonegy millió lakosra csak másfél millió zsidó esik. Ez a tizennyolc ember vette kezébe a bolsevik kormányzat vezetését; a többi csak stafázs volt: róluk azt beszélték Budapesten, hogy csak azért vették be őket a zsidó köztársaság tanácsába, hogy legyen, aki szétossza a rendeleteket a sábesz szent napján is, tökéletesen hasonlítván e tekintetben a zsidó háztartások azon keresztény cselédjeihez, kik péntektől szombatig a „Mózes törvénye“ által tiltott házi teendőket végzik. Kun Béla szerényen megelégedett a külügyi népbiztosi címmel. E naiv ravaszkodásnak azonban senki sem ment lépre. Az Árpádok, az Anjouk, a Hunyadiak és Habsburgok dinasztiája után most Izrael adott királyt Magyarországnak.

IX. FEJEZET.

Az új Jeruzsálem.

Lángoló, misztikus lelkesedéstől hevített szónoklatok jelezték szerte-szét Magyarországon, hogy a földi boldogság uralma elérkezett. „Sohasem várt az emberiségre — mondották a bolsevik demagógok — a mainál fenköltebb feladat megoldása! Sohasem hallott a világ ilyen magasztos és merész vállalkozásról, melynek hivatása megdönteni az emberiség összes eddig ismert létalapjait! Micsoda gyönyörűség ilyen viharos időben élni! Mi hatolhatunk be legelsőként az eddig kifürkészetlen világokba! Nincs többé hátrálás! A visszavonulás útjai mind el vannak pusztítva mögöttünk! Csak előre hát! Mindig csak előre! A régi világból semminek sem szabad megmaradnia! Se tétovázást, se kegyelmet nem ismerünk! A siker attól függ, vajjon lesz-e elég erőnk, bátorságunk és akaratunk ahhoz, hogy elveszünk magunktól mindenféle nyugós érzékenységet. De ne féljete elvtársak, meg fogjuk találni a kellő erélyt, ha visszagondolunk gyermekkorunkra, egészségtelen lakhelyeinkre, szörnyű nyomorunkra és szintelen ifjúságunkra. Merészség és bizalom! Csak egy szenvedély hevít sen bennünket: a forradalom szerelme!“

Igy beszéltek az új próféták; gonddal kerülték azonban annak a részletnek a kiemelését, hogy a fenséges proletariátus még nem érett meg az önkormányzatra. Vezetőkre szorul, gyámokra, jóakarató és önfeláldozó lelkekre, kik majd elvezetik őt a boldogság felé, erőszakkal is, ha kell. Neki is láttak, ezek az önzetlenek, a könyörtelen munkának.

Az ideális megoldás persze az arisztokráciának és polgárságnak egy csapásra való kiirtása lett volna, de mivel ez a radikális módszer némi nehézségekbe ütközött, egyelőre meg kellett elégedni azzal, hogy számukra az életet türehetlenné tegyék. Elrendelték, hogy csakis az vehet részt a választásokon, akinek szakszervezeti igazolványa van. Ezzel az egy intézkedéssel az egész polgárságot törvényen kívül helyezték. A bankokban lefoglalták a betéteket és halálbüntetés terhe alatt mindenkit felszólítottak az ékszereknek, műtárgyaknak és külföldi értékpapiroknak azonnali beszolgáltatására. Később a „burzsujokat“ még arra is kényszerítették, hogy leadják fehérneműiket és ruháikat. Csak egy rend ruhát, egy pár cipőt, három inget és néhány harisnyát volt szabad megtartani. Lakásaikból a gazdagok csak egy-két szobát tarthattak meg, a többi át kellett engedniök bármely proletárnak, ki oda akart telepedni. Minden háznak volt egy „bizalmija“, kinek megválasztásánál csakis a proletárok szavazhattak. Ez a bizalmi volt a ház teljhatalmú diktátora. Házújr és rendőr volt ő egy személyben, ki tetszése szerint dobott ki régi lakókat, vagy vett fel újakat. A lakók közötti viták felett végérvényesen ő döntött, a házbéreket ő szedte be az állam nevében, mindenkinek a szükségleteit ő határozta meg és osztogatta a bevásárlásokhoz szükséges jegyeket. A legkisebb ellenállás esetén a szovjet-törvényszéknél való feljelentéssel fenyegetődött.

Mindjárt a népuralom első napjaiban az üzleteket kommunizálták és az árúcikkek felett a kereskedők mellé rendelt bolsevik felügyelők rendelkeztek. Minimális árakat szabtak meg, de hogy az általános osztozkodás-

nyák környékét, melyek idővel a magyar kommunizmus igazi erődjéivé nőttek ki magukat.

A „Politikai Nyomozó Bizottság“ élén egy Guzi nevű keresztény munkás állott, igazi főnöke azonban egy bizonyos Klein Ottó nevű izraelita volt, ki nevét Korvinra változtatta. Honnan kerülhetett elő ez a púpos, skrofulás kis zsidó, ki áldozatainak kihallgatásakor azzal szórakozott, hogy vonalzókat nyomott a torkukba; vajjon micsoda szennycsatornából jöhetett ő fel a napvilágra? Senki sem tudott erre nézve Budapesten felviágosítást adni nekem.

Mind a parlamentben, hol Korvin és társai dolgoztak — ha ugyan munkának lehet nevezni az ő működésüket — mind a Batthyány-palotában és a tanítóképzőben nap-nap után gyilkoltak, akasztottak, korbáccsal vagy vizes kötéllel halálra vertek burzsujokat és alkalmazták rajtuk a középkori kínszakszerek legkülönbözőbb nemeit, — mint a szemkivájtást, hasfelmetszést, stb stb., és hogy a jajgatások ki ne hallatsszanak az utcára, a pinceablakok előtt nagy teherautók motorjai állandóan hangosan berregtek... Ezekről a szörnyűségekről számtalan elbeszélést hallottam, de nagyon nehéz volt megállapítani, mennyi bennök a valóság, mennyi a gyűlölet és félelem által sugalmazott fantázia szüleménye. Mégis sikerült megtudnom egy pár kétségtelenül igaz esetet, s ezek elmondása megkönnyíti majd annak a légkörnek az elképzelését, melyben Budapest annak idején élt.

Húsvét vasárnapján a fiatal Dobsa zászlós a korzón sétált; egy arra cirkáló terrorjárőr minden ok nélkül felszólította őt személyazonosságának igazolására és mivel nem volt nála semmiféle alkalmasnak ítélt írás, bekísérték a Batthyány-palotába. A zászlós a palota portásánál érdeklődött afelől, vajjon hol szerezhet be új igazolványt az elvesztett helyébe. Ez egy Schön nevű zsidó hivatalnokhoz utasította, ki mindjárt belépésekor csirkefogónak nevezte őt, a lehető legdurvább módon szidalmazta. A zászlós vigyázz állásban hallgatta végig a szitkozódást és lovaglóostorával idegesen csapkodva csizmáit, egy kissé elmosolyodott. „Ez a mosoly az ajkadra fog fagyni!“ — mondotta Schön és telefonált Csernynek: „Küldök neked egy pasast, kit egész bátran gajdeszbe zavarhatsz.“ „Gajdesz“ a jiddis zsargon egyik kifejezése, mely a görög Hádesz szónak az elváltozásából keletkezett, vagyis valakit „gajdeszbe küldeni“ annyit jelent, mint őt a pokolba juttatni. Dobsát erre Cserny elé vezetik, ki azonban visszaküldi őt Schönhöz, bővebb adatok beszerzése végett. Schön nem hagyja magát; a zászlóst ismét Csernyhez menesztí, ezúttal egy kis cédula kíséretében, melyre a következő utasítást írja: „Angolosan tedd el láb alól!“ Ez a parancs már kielégíti Csernyt. A Lenin-fiúk elcipelik a zászlóst egy pincébe, hol egy nagy rakás szénre mutatva, megparancsolják neki, hogy ássa meg a saját sírját. A zászlós ellentáll. Erre véresre verik. A szerencsétlen végre enged és pusztá kézzel nekilát a munkához. Mikor a gödör elég nagynak látszik, az elé állítják őt és revolverrel közvetlen közelből lelövik. Holttestét azután a Dunába hajítják. A következő napokon a kaszárnya bejáratánál szinte minden órában egy fiatal asszony jelenik meg és érdeklődik a kis zászlós sorsa iránt. Dobsa anyja ez, fiát sokáig csak fogolynak gondolta.

A Hollán-családot, apát és fiút (az előbbi volt államtitkár, az utóbbi vasútigazgató) házmesterük, mint gyanús ellenforradalmárokat feljelen-

tette és így nevük rákerült a híres Klein-Korvin Ottó által készített túszejgyezkre. Egy éjjel a vörösőrök teherautója megállott házuk előtt és egy bizonyos Lázár András, ki a járőrt vezette és akinek valamikor az idősebb Hollán megtagadta felmentési kérvényének aláírását, fenyegetőleg így szólt: „Ennek a kettőnek befűtünk!“ A terroristák erre betörnek Hollánékhoz, foglyul ejtik őket és azonnal el is cipelik a teherautón. Azután folytatódik a gyűjtés. Útközben felszednek még egy államtitkárt, egy kúriai bírót és több magasrangú törvényszéki tisztviselőt, kiket mind, alig felöltözve, a kocsi fenekére dobznak. Erős fagy volt akkor éjjel. A Lenin-fiúk egy percig azon tanakodtak, nem volna-e emberségesebb mindjárt végezni ezekkel, mint kínlódni hagyni őket a dermesztő hidegben. Lázár azonban Csernyre gondolt, ki dühös lesz, ha zsákmány nélkül térnek haza, úgyhogy megegyeztek abban, hogy csak két embersúllyal könnyítik meg a kocsi terhét. Kit válasszanak? Először a kúriai elnökre gondoltak, de Lázárnak a Hollánokra fáj a foga. A Lánchíd elején, a pesti oldalon megállította a kocsit és egy titkosrendőr, valamint négy vörösőr segítségével leszállította a Hollánokat. Először a Dunapart felé haladtak, de mivel a víz partja tele volt mindenféle póznákkal, melyeket a május 1-i díszítésekhez készítettek elő, visszatértek a hídra. Az első pillérenél Lázár felszólította a Hollánokat, hogy forduljanak arccal a Duna felé. Ő maga a fiú mögé állott, egy vörösőr pedig az apa mögött foglalt helyet és egy intésre pisztolyaikkal mindkettőt lelőtték. A vörösőrök felkapták a holttesteket és jól meglóbálva, behajították a Dunába. Azután rágyújtottak egy cigarettára és nevetgélve visszatértek a várakozó autóhoz...

Cserny elfogott három csendőrtisztet, kiket egyik alantasuk mint ellenforradalmárokat jelentett fel. Hiába vallatták azonban őket, semmit sem tudtak meg tőlük. Végül megunták a dolgot és a rögtönítélő törvényszék minden bizonyíték nélkül halálra ítélte őket. Megkérdezték a szolgálatot tevő Lenin-fiúkat, van-e vállalkozó az ítélet végrehajtására? Azonnal öten is jelentkeztek. Éjfél körül járt az idő. Átvették az áldozatokat és kimondhatatlan szidalmak és kínzások után a pincében a fűtőcsövekre felakasztották őket. Mikor ez megtörtént, a hóhérok a pinceablakon át beszóltatták a vörös soffőrt és megmutatva neki művüket, kérdezik: „Meg mernéd te is ezt tenni?“ Erre a soffőr felmászik a legközelebbi akasztotthoz és többször arcul üti azt.

De elég legyen ezekből a szörnyű történetekből, melyeket még számos esettel lehetne megtoldani, ha nem volna felesleges e három példa után újabb adatokkal bizonyítani, mennyire állatias tud lenni az ember ilyen forradalmi időkben.

Minden olyan gyár, mely tíz munkásnál többet foglalkoztatott, állami kezelés alá került. Az igazgatók, mérnökök helyükön maradhattak, ha alávetették magukat az új törvényeknek, mely esetben a létező legmagasabb munkabért, vagyis havi háromezer koronát kaptak. Előre kijelentették, azonban nekik, hogy mihelyt az új rendszer a tökéletes fejlődést eléri, ezt a kedvezményt is megvonják és csak annyit fognak kapni ők is, mint a többi elvtársak. Természetesen, ha lett volna jövedelem, azt az állam kapta volna; erről azonban szó sem volt. Minden termelésnek hallatlan módon felment az üzemköltsége, és hogy csak egy példát hozzak fel, a vas húszfilléres készítése kétszer annyiba került, mint amennyit maga az anyag megért. Nemsokára a népbiztosok kénytelenek voltak maguk is belátni,

hogy módszereik nem hozták meg a kívánt eredményeket. „Az elért eredmények vizsgálásakor — jelentette egy alkalommal Varga népbiztos az összegyűlt Gazdasági Tanácsnak — sajnos, meg kell állapítanunk, hogy azok a lehető legrosszabbak. A bányák termelése felére csökkent. Az iparnál a veszteségek 30 és 60 percent között váltakoztak és ha ennek az okait kutatom, kénytelen vagyok megvallani, hogy azok nem annyira a szén és nyersanyag hiányában, mint inkább az egyéni munkakedv nagymérvű hanyatlásában keresendők. A kapitalista rendszer idejében, ha egy munkás nem dolgozott eleget, azt egyszerűen elküldték. Mi lemondottunk az ilyen fajta durva fegyelmezésről; ma egy másik világfelfogás van kialakulóban, de ez, sajnos, csak lassan tud gyökeret verni. Mikor fogják megérteni a proletárok, hogy kitartó munka nélkül a saját szükségleteiket sem lesznek képesek kitermelni? Addig is azonban, míg ennek tudatára ébrednek, kénytelenek leszünk hanyag munka esetén bérlevonásokat eszközölni.“ A bolsevizmus utolsó napjaiban a termelés már annyira süllyedt, hogy megjavítására a munkásokat sem fizették többé óra- vagy napszámra, hanem darabszámra, vagyis a tényleg elvégzett munka után. Ez a régi módszernek de facto újból visszaállítását jelentette.

A pénzügyek terén ugyancsak ilyen formán alakult a helyzet. A bankokban lévő pénz és értékpapírok lefoglalása, valamint az üzletekben lévő készletek eladása és az egyházi birtokok jövedelmeinek elkobzása egy időre megtöltötték az államháztartás pénztárát. A beszedett pénz azonban hamarosan ráment a rengeteg munkabérek kifizetésére, melyek egyik napról a másikra csodálatos módon felszaporodtak. (Az ily fajta rendszerekkel ugyanis az a fátum is jár, hogy alkotóik lépten-nyomon hangoztatják ugyan a munkásság lelkiismeretességét, de mégis ennek fejlesztésére százával kell a felügyelőket szerződtetniök, kik azután rövidesen a régi polgárságnál sokkal jobban privilegizált osztállyá nővik ki magukat.) A beszedett összegek egy részét a kommunista propaganda szervezésére kellett fordítani. Sok pénz ment Ausztriába, Romániába, Csehszlovákiába és Németországba. A hamburgi és müncheni lázadókat is Kun Béla pénzelt. Vegyük még ezekhez azt a sok lopást, sikkasztást és azon rengeteg értéket, melyet a nép előrelátó apostolai jövőjük biztosítása érdekében Zürichben és Genfben elhelyeztek. Alig két hónappal a proletárdiktatura kikiáltása után megtörtént az a kómiкус dolog, hogy a szovjet-népbiztosok felszólították ugyanazon burzsujokat, kiket azelőtt parazitáknak és kizsákmányolóknak neveztek, hogy helyezték el aranyukat és az esetleg még birtokukban lévő más értékeket a szovjetkormány bankjaiba, hol azok nyolc százalékot, vagyis kétszer annyit fognak kamatozni, mint a régi időkben!

Ebben a rendkívüli pénzzavarban a szovjetkormány természetesen hamar rájött az új pénz kibocsátásának a gondolatára. De az Osztrák-Magyar Bank pénznyomó gépei és mintái Bécsben lévén, kénytelenek voltak akármelyik nyomdában közönséges papirosra egy hirtelen tervezett mintát nyomtatni. Ezek a „fehérhasú bankók“, (mint ahogyan őket a kék pénztől való megkülönböztetésül elnevezték) hivatalos fizetési eszközül szolgáltak és a legszigorúbb büntetések kilátásba helyezésével mindenki köteles volt ilyenek fejében a kék bankókat beszolgáltatni. A népbiztosok ugyanis azt remélték, hogy így majd sikerül az állampénztárt újból jó pénzzel megtölteni, mert csak a kék pénznek volt a külföldön még némi

értéke. A szovjetkormány azonban hiába fogadkozott, hogy az új pénz fedezetéül nem egy hitvány érckészlet, hanem az egész nemzet termelő ereje szolgál; nem ugrott be neki senki, mert mindenki tisztán látta, milyen lábon áll a szovjet szervező képessége. Mindenki bezárta erszényét.

A szellemi munkásságot még a legegényibb megnyilvánulásaiban is, milyenek az irodalom és művészet, alávetették a szocializálás törvényeinek. Az állam mindennemű szellemi munka fölött ellenőrzést gyakorolt, az írók közül hathónaponként újraválasztandó cenzorok segítségével. A szovjetek külön megbizottai azonban még ezeket a cenzorokat is ellenőrizték, mert „az közismert tény — mondotta a szépművészetek népbiztos —, hogy a sikereket elért írók csakhamar konzervatívokká szoktak válni“. A szellemi alkotásokat két csoportra osztották. Az első csoportba a propagandacélokat szolgáló munkák tartoztak. Ezeket a szovjetkormány elfogadás után kinyomatta és széles körben terjesztette. A második csoportba tartoztak az olyan művek, melyek pusztán csak az olvasóközönség szórakoztatását célozták. Az első csoport szerzői azt a maximum-fizetést kapták, mely a specialista munkásoknak járt. A második csoport szerzői pedig, kik csak tetszeni akartak, saját költségükre megkockáztathatták műveik kiadását. Sikertelenség esetén semmi kártérítést nem kaptak, de ha könyveik nagy számban keltek el, ezek árát semmiesetre sem volt szabad a szovjetkormány legdrágább propaganda-könyveinél magasabbra szabni. E rendelethez azért volt szükség, — mondták a moralisták — hogy megátoltassék a merkantil irodalom túltengése.

A valóságban azonban a dolgok egészen másként festettek. Először is a jóbarátok csoportja alakult meg, kik a népbiztosok meghittjei lévén, havonta tetemes összegeket zsebeltek be, minden ellenszolgáltatás nélkül, mert hát az igazi tehetségeket csak nem lehetett pénzzel munkára szorítani. Azután következett azoknak a csoportja, kik az állam rendeletére írtak munkákat. Ezek, mivelhogy dolgoztak, már valamivel kevesebbet is kaptak. Végül az utolsó csoportba az igazi művészek tartoztak, (Magyarország legjobbjai), kik persze nem igen lelkesedtek az új eszmékért. Ezek minimális bért kaptak, ezt is azonban olyan kikötés mellett, hogy ne írjanak és ne fessenek semmit!

A színházak, mozik, nyilvános mulatóhelyek ingyenesek lettek, a bebozósításhoz csak a szakszervezeti jegyet kellett felmutatni. Egy szakbizottság állapította meg a műsort és az előadások befejeztével egy hivatalos szónok dicsőítette az új rendszer áldásait. Mivel azonban ez utóbbi részre senki sem volt kíváncsi, később valamelyik felvonásközbe tették át.

Az egyetemről a keresztény tanárok legnagyobb részét kiutasították; helyükbe fiatal zsidógyerekeket ültettek, kik közül sokan alighogy levizgáztak. A jogi és teológiai kart, mint feleslegeseket, megszüntették. A vizgákat is eltörölték, mert ezeken egy a modern szellemmel össze nem egyeztethető egyenlőtlenség jutott kifejezésre. A gimnáziumokban és elemi iskolákban a tanároknak és tanítóknak egy négyhetes kurzust kellett végighallgatniok, melyen a bolsevik oktatás alapelveit sajátították el. Az oktató elvtársak (így nevezték a tanárokat) csak e kurzus elvégzése után léphettek újból pályájukra. Minden iskolában egy tíz tagból álló tanuló-direktórium ellenőrizte a kommunista elvek megtartását; szükség esetén a tanügyek népbiztosánál elmozdításokat is eszközölhetett ki, vagy pedig az ifjúságot megmételvező tanerők ellen feljelentéseket tehetett a rögtön-

ítélő bizottságnál, ha azok valami meggondolatlan kifejezésre ragadtatták el magukat. A latint és görögöt a tananyagból törölték; a Szent István-Társulat klasszikus könyveit pedig sutba dobták. Hittanról természetesen szó sem volt többé, és mivel egy divatos teória a családi boldogság hiányának az okát a fiatalság nemi tudatlanságának tudta be, elhatározták, hogy mind a leányokat, mind a fiúkat beható egészségügyi oktatásokban kell részesíteni. Az ilyen előadások, melyeket vagy valamelyik kórházban, vagy pedig az úgynevezett plasztikai művészetek múzeumában, vagy mozikban tartottak meg, rendszerint botránys jelenetek színhelyévé váltak.

Hivatalosan azonban a bolsevizmus a teljes vallás- és erkölcsszabadság elvének alapján állott. A szovjetköztársaság zsidó vezetői nem kívánták, hogy őket keresztény-üldözéssel vádolják. Ez persze inkább óvatosság volt náluk, mint meggyőződés, mert tudták, hogy Magyarországon katolikus, kálvinista és lutheránus egyaránt ragaszkodik a hitéhez. Kúni közoktatásügyi népbiztos kiáltványban igyekezett megnyugtatót a megrökönyödött közvéleményt. „A tanácsköztársaság — úgymond — mindenkinek meghagyja a teljes vallásszabadságot; nem igaz, hogy szándékunkban állna a templomokat mozikká, színházakká vagy mulatóhelyekké átalakítani. A házasság és a családi élet alapjait sem fogjuk megdönteni. A szovjetek sohasem gondoltak az asszonyok kommunizálására.“ A plébánosok, tiszteletesek és rabbik kötelesek voltak ígéreteket nyilvánosan felolvasni. Ez a tény felette jellemző az akkor uralkodó közhangulatra, mely Magyarországon mindenkivel elhitette, hogy a bolsevizmusnak más célja nincs, mint rombolni, zúzni és elpusztítani mindent, ami a régi meggyökeresedett keresztény erkölcsökön és világnézeten alapul.

Néhány hét elegendő volt ahhoz, hogy Budapesten teljesen felborítsák a századok által felépített régi jogrendet. Hisz a rombolók nem érezhettek semmi szánalmat vagy rokonszenvet egy olyan világ iránt, melyhez semmiféle szellemi kapcsolat nem fűzte őket. A Duna partján egy új Jeruzsálem keletkezett, mely Marx Károly zsidó agyvelejének szülöttje és nagyon régi gondolatok alapján zsidó kezek építkezése volt. Sok, sok század óta minden pusztuláson keresztül kísértette Izrael szellemét egy ideális város messiási álma, melyben se gazdag, se szegény és melyben teljes az igazság és egyenlőség. Régi álmoktól poros ghekkóban a galíciai vadzsidók holdvilágos estéken még ma is konokul lesik az éj sötétjében azt a bizonyos fényt, mely a Messiás érkezésének jelzésére van hivatva. Trotskij, Kun Béla és társaik szintén csak a régi álmoknak akartak életet adni. Ők azonban, megúnva az örökös várakozást, hátat fordítottak az égnek és a földön igyekeztek megvalósítani a teljes boldogságot. A tapasztalat sajnósan bebizonyította, hogy a régi prófétáknak volt igazuk, mikor a tökéletes boldogságot a végtelen úr bizonytalanságába helyezték.

X. FEJEZET.

A magyar falu.

Budapest nem Magyarország; az igazi Magyarország az Alföldön van, hol bőven terem a búza és a tengeri és ahol a nyájak szabadon legelnek. Mérföldeket lehet ott gyalogolni anélkül, hogy bármilyen lakóhelyre is bukkanna az ember, úgyhogy ez a gyönyörű mezőség, melynek oly termé-

keny a talaja, sokszor a lakatlanság benyomását kelti bennünk. Valamikor azonban máskép volt ez. Az Anjouk és Hunyadiak idejében a majorok, kastélyok és kolostorok szinte egymást érték, az utánuk következő török uralom azonban mindent letarolt. A szántóföldekből ismét végtelen kiterjedésű legelők lettek s a jól felszerelt majorok helyett most már csak a parasztok nádkunyhói és, egymástól nagy távolságokra, falvak voltak láthatók, melyekben a parasztok összebujtak, hogy védekezhessenek a jancsárok és spahik erőszakoskodásai ellen.

Kétszáz éve hagyták el a törökök az országot és azóta alig változott a vidék képe. Természetesen, a művelhető talajokon az ekevas ismét legyőzte a műveletlen steppéket, de a parasztok nem széledtek többé el a szántóföldeken. Együtt maradtak azokban a nagy falvakban, melyek több ezernyi lakost számlálnak és valóságos mezővárosokká nőttek ki magukat. Csodálatos módon hasonlítanak ezek egymáshoz. Az alacsony, földszintes, fehérre meszelt házikók, magas kiugró nádtetőkkel, szabályosan sorakoznak a hosszú, egyenes utcákon, mint valami nagy tábornak szögletes sátrai. Minden ház úgyszólván csak a vállát mutatja az utcának; a homlokzata, bejárata, ablakai a széles udvarra néznek, melyet magas deszkakerítés zár el az utca kíváncsisága elől. Nyilvánvaló itt az ázsiai eredet emléke, mert hisz ott van annyira kifejlődve a családi élet intimitásának megóvására irányuló törekvés. A falu közepén a templom, keresztrel a tornyán, ha a lakosság katolikus, és gall kakassal, ha kálvinista; kissé távolabb pedig a temető, melynek sírdombjait ákácok árnyékolják, azzal a régi, Keletre jellemző gondolkodással, mely mindig igyekezik a halottaknak a földi javak legjobbját nyújtani, vagyis a lombok árnyékát az izzó mezőség közepett. Azután megint a végtelenbe nyúló hatalmas síkság következik, szeliden hullámzó vetés- és fűtengerével.

Ebben az egyhangúságban csak egy dolgon, a gémes kúton akad meg a szem, melynek égbenyúló oszlopa mintha fölemelt ujj lenne, hogy hivogasson embert és nyájakat: „Jöjjetek, itt a víz!” Semmi különösen szép nincs ezen az akasztófászerű alkotmányon, melynek egyik végén veder lóg, másik oldalára kölcnc van kötve, s mégis, mihelyt észreveszi az ember, kimondhatatlanul jól esik a szemnek rajta megpihenni. Ez a gém, kő nehezékével, kis kerek favedrével és a sekély kutat körülvevő deszkanegyszögével, nagyon messziről jön. Egyike ez azon találmányoknak, melyek az emberrel egyidőben jöttek a földre és talán vele együtt fognak is eltűnni. Köréje gyülekezik mindaz, ami a falusi életben a legegyszerűbb és a legprimitívebb és ami egyúttal a magyar álomvilágban a legfenköltebb is. A mélységes esendben terjengő zavaros értelmű hangok mintha mind csak az ő parancsszavára szólalnának meg. Szinte azt hihetnők, hogy valami mezei muzsikusnak a karmesteri pálcája ez, s vele a pásztorok melódiáit dirigálja, melyek oly kristálytiszták, mint az ő vize.

A magyar paraszt a világ egyik legnemesebb paraszttípusa, kinek még hibái is kedvesek és erényei sem unalmasak. Büszke és zsarnok, ki szíve mélyéből megveti a szomszéd országokat. Szentül meg van arról győződve, hogy a paradicsomban az Úristen is magyarul beszél. Senki sem vendéglátóbb a magyarnál. Sohasem kérdezi a hozzá belépőtől: „Ki fia vagy?” Ajánlólevélnek elég a jó italbírási. A magyar paraszt csendes és szűkszavú, ki méltóságát még részegségében is meg tudja óvni. Ha a koresmában cigány mellett mulat, annyira el tud lágyulni, hogy képes

sírva fakadni. Ezért mondja a közmondás, hogy: „Sírva vigad a magyar!” Szerelmes természete a poézis felé hajlítja gondolatvilágát. Csak az arab képes még szerelmi érzelmeit olyan változatos módon versbe önteni, mint a magyar. Hasonlatait ő is legtöbbször a természetből veszi. Imádja a lovat, a sallangos szerszámú fogatokat, a tulipános és huszárújtásos díszruhákat, a mulatozást és a táncot. A jó megjelenés érdekében képes vagyonát is elpredálni. Könnyen eladósodik és hitelezőinek kielégítése sohasem sürgős neki. Ezt egyáltalán nem lelkiismeretlenségből, hanem pusztán kárörvendésből teszi, mert semminek sem tud annyira örülni, mint a hitelező bosszúságának. A hazugságot annyira gyűlöli, hogy még a legközelebbi hozzátartozójával is képes összeveszni, ha ez valótlanul mond neki és éppen ezért gyűlöli a zsidót és a németet is, mert ezek hozták — úgymond — az országba a csalfaságot. A csökönyösség makacs; igen nehéz bebizonyítani neki, hogy nincs igaza, de ha ez mégis sikerül, akkor szívesen megadja magát és minden neheztelés nélkül beismeri hibáját. A házasságban zsörtölődő, szeret szitkozódni és nagy örömmel ismételteti, hogy: „Pénz olvasva, asszony verve jó!” A családi életben mégis az asszony végez el mindent. Férjét „uram”-nak szólítja és sohasem tegezi. A kereskedést utálja és ezért könnyen átengedi annak gondjait a zsidónak. Túlságos nagy munkakedv nem jellemzi. Hisz gondoskodott a jó Isten arról, hogy az Alföldön teremjen Európa legjobb búzája és legszebb barackja! A közönséges zöldségek termelését azonban rábízta a bolgár kertészekre. Természetéhez, melyet leginkább a nem-törődömség és a révedezés jellemez, leginkább a pásztorélet illik.

Sohasem fogom elfelejteni azt a pár hosszú nyári nappal és éjtszakát, melyet a füves rónaságon, a régi steppéknek még meglévő maradványán, a bojtárok között töltöttem. Semmi sem zavarta ott a nagy pusztaság nyugalma. Nagynéha egy-egy gólyacsapat fekete-fehér sávjai vagy a vadlibák szabályos sorai úsztak át az égen és ameddig csak a szem ellátott, mindenütt a lassan mozgó állatsordák csendes csoportjai voltak láthatók. Egyszer a csikósoknál időztem, kik apró magyar lovaikat őrizték, melyekből azelőtt a párizsi bérkocsisok szokták szükségletük legnagyobb részét fedezni. Mily szabadok és jókedvűek még itt ezek a szegény áldozatok, melyek egy ködös napon, a párizsi élet kínlódásai után, a jeges kövezen, valahol a „rue des Martyrs” lejtőjén fognak majd elpusztulni. Máskor meg a bojtárokhoz mentem s a hatalmas szarvú, fehér marhák közé. Itt sokszor lehetett egy-egy bikát a gulyától különválva látni. Társai túlhatalmasnak ítélve őt, összefogtak ellene és kizavarták a közösségből, úgyhogy kénytelen volt egyedül élni a gulya közelében; haragját és bosszúvágyát egy-egy mély bögés árulta el. Szörnyen fújva kapálta ilyenkor maga alatt a talajt. Máskor pedig a birkanyájaknál ültem le a juhászok mellé, kiknek nagy botjaik vagy inkább jogaraik egész hosszában mindenféle titkos jelek voltak bevésve, melyek a nyájak számadatait jelentették. Estefelé a kuttyák megkezdték a behajtást; a fehérgatyás lovasok, kik szőrén ültek meg a lovat, szélesebben vágattak az elszéledt csikók után és az óriási ménesek egypár pillanat alatt rendeződtek, egymáshoz símulva gyülekeztek egy száraz fa köré, melynek szalmacsutakja jelezte, hogy itt az éjjeli tábor. Az ég és föld között néhány elkésett gólya cirkált még és víjjogó madarak ezrei verődtek le a pocsolyák mellé, melyekben a nap utolsó fénysugarai lassan eltűntek. Akkor aztán mindnyájan leültünk a

bogrács és a paprikás étel mellé. Változhatatlan hagyomány határozta meg itt minden egyesnek a helyét. Kézzel halásztuk ki a piros léből a marhahúsdarabokat és a főtt burgonyát, mikor pedig a főbojtár úgy vélte, hogy mindenki eleget evett, egy göröngyöt dobott a fazékba, jelezni óhajtván ezzel, hogy most már jöhetnek a kutyák. Azután mindenki pipára gyujtott, egypár szót váltottak még egymás között, majd pedig jó meleg bundákba takarózva, elaludtak a pásztorok a végtelen csendben, mely csak a világ első éjtszakáján lehetett ennyire teljes.

Mi hatalma lehetett e százados parasztéleten a ghe ttó némely holdkóros izgatásainak? Igaz ugyan, hogy a szegény napszamosok szívesen elfogadtak volna egypár hold földet, sőt a kiscgazda is jókedvvel nézte volna a nagybirtokok felosztását; a pesti kommunisták azonban ezekkel keveset törődtek. A nagybirtokokat felosztás helyett átalakították állami gazdaságokká, melyeknek célja a városi lakosság ételmezése volt. A kiscgazdáknak és mezei napszamosoknak csak úgy, mint azelőtt, mások számára kellett dolgozniok. Mindössze zsidót cseréltek, mert hisz a nagybirtokokat eddig is zsidók bérelték, most pedig, megbizottakként, izraelita kommunisták vették át a vezetést. Hiába tehát a nagy fizetések (egy szovjet-kanász havi ezeröttszáz koronát kapott), a parasztok semmi kedvet sem mutattak a szovjetbirtokok megmunkálására. Még a kiscgazdák is elégedetlenkedtek, pedig az ő kegyeiket a népbiztosok mindenféleképpen meg akarták nyerni, ingatlanaikat meghagyva és adómentességet ígérve nekik. A magas napszámok és a nyolcórás munkaidő sehogysen tetszettek a kisbirtokosoknak. Makacsul ellenszegültek a búza maximálásának és a szovjet által megállapított csekély árak miatt se gabonát, se zöldséget, se baromfit nem küldtek a piacra. Abban az évben nem is vetettek többet, mint amennyi családjuk eltartására okvetlenül szükséges volt. Ennek a következménye pedig az lett, hogy a gabonában és állatban annyira gazdag Magyarország városai soha nem látott nélkülözéseket ismertek meg. A budapesti piacokon egy kalarábé ára öt korona volt.

Mivel a parasztokat az élelmiszerek kiszolgáltatására kényszeríteni, a mindenféle kitörő lázadásokat pedig büntetni kellett, a szovjetek elhatározták, hogy a Lenin-fiúkból egy külön csapatot szerveznek, melynek rendeltetése a vidéki terror megszervezése lesz. A harminc tagból álló különítménynek egy páncélos vonat volt a kaszárnyája, mely gépfegyverekkel volt felszerelve és mindenkor készen állott bármelyik gyanusan viselkedő falu megtámadására. A különítmény élén egy beesett mellű, vézna, heptikás ifjú állott. Kezei vékonyak voltak és éresek, arca sápadt és csontos szemei, mint a döglött halé, orra hosszú, lapított, szája nagy, ajkai vastagok, hátrafésült fekete hajzata pedig olyan volt, mint valami prémsapka. Mindez egy hosszú nyakra volt felszerelve, melyen az ádámsutka fel-alá ugrált a feddhetetlen fehérségű gallér mögött. Szamuely Tibor volt e rátartó fiatalember neve. Egy galíciai zsidócsaládnak volt a leszármazottja. Szülei nemrég vándoroltak be Magyarországra, s valamelyik északi megyében megtelepedve, hamarosan jómódra tettek szert. Ő is, mint Kun Béla, Pogány és a népbiztosok legnagyobb része, az intellektuálisok azon csoportjához tartozott, mely örökké elégedetlen volt a társadalom csekély elismerőképessége miatt. Egy különös városban kezdte meg dicstelen újságírói pályafutását. Ez a város annyira jellemző a vidéki

magyar életre, hogy képzeletben érdemes legalább egypár percre felkeresni. Nagyvárad, „Grand-Varadin“ (mint missziótiszteink és XVII—XVIII. századbéli követeink nevezni szokták) a magyar Alföld szélén, Erdély határán fekszik, a Pece-patak mocsaras partjai mellett. Körülbelül hatvan-ezer lakosa van (melyből huszonötezer izraelita). A síkság gazdái itt adják el terményeiket, melyek közül különösen a búza és a gyapjú örvend nagy keresletnek. A város közepén egy tágas térségen nagy kávéházak vannak. Menjünk be találomra az egyikbe. A háznak jó kinézése van; régi, Mária Terézia-korabeli tisztes épület, sárgára meszelt falakkal, magas Mansard-tetővel.

Két óra van, vagy három, mindegy. Az asztalok mind el vannak foglalva. Az egyik a huszártisztek asztala, a másik a gyalogos tiszt uraké, a harmadik a megyei hivatalnokoké, a negyedik a vasutasoké, az ötödik a művészeké, a hatodik a zsidó kereskedőké (gyapjú, bőr, gabona stb.), a hetedik a katolikus újságíróké, a nyolcadik a zsidó hírlapíróké, kik egymás ellen cikkeznek, a kilencedik az íróké, helybeli regényíróké és költőké, mert hisz „Grand-Varadin“ büszkélkedett intelligenciájával, sőt Peceparti Párizsnak is szerette nevezni magát. A kávékat kísérő számtalan vizespohár mellé könyökölve, ez a sok ember füstöl, cseveg, kártyázik, üzletet köt vagy politikál. Most hirtelen nyílik az ajtó és bejön rajta egy sárgagamaslis, zöldkalapos, elegáns környékbeli földesúr, kinek csinos, sallangos fogata kint vár a bejárat előtt. Belépéskor a huszártisztek asztala felé köszön, honnan köszönését szívesen viszonzozzák. Egyenesen a gyapjúkereskedők asztala felé tart, hol megtalálja Kohn Pinkászt vagy Loew-Hirschet, kiről azt mondják, hogy mohósága akkora, hogy még nevének első része is megeszi a másodikat. Pár percig tartó szócsata után Kohn Pinkász vagy Loew-Hirsch előveszi nagy bőrtárcáját és a zöldkalapú úriembernek előlegképen a még nyíratlan birkákra, vagy a lábön levő vetésre kiolvas egypár ropogós bankót. Ezt a jólismert, mindennapos jelenetet mindenhonnan nagy érdeklődéssel lesik a kávéházi vendégek. A tiszturak a kártyájuk mögül, a zsidók a szivar- és pipafüstfellegek mögül, a hírlapírók az újságjaik mögül, a cigányok a hegedűik mögül, mind csak odakacsintgatnak... Este, ha megint betérünk a kávéházba, megint tömve találjuk. A gyalogság sört, a lovasság bort iszik. A cigány unottan koptatja vonóját. Valami szomorú dallamú nótát húz: „Lehullott a rezgőnyárfa levele...“, vagy: „Édesanyám is volt nékem...“ Aztán hirtelen, tizenegy óra körül, a délutáni földbirtokos zajos bevonulása következik. Most már színészek és színésznők kísérik. A Kohn Pinkász pénzével kifizette a kocsisát, kinek tíz havi bérral tartozott és hitelezői közül azt, aki véletlenül útjába került, azután sietett csokrot rendelni a primadonnának és most itt van megint a kávéházban, hogy költséző kedvének eleget tehessen. A cigányprimás, ki már bóbiskolni kezdett, egyszerre csak felvillanyozódik és azonnal rázendít a „jó vendég“ nótájára; nem kell azt külön megmondani neki, mert minden környékbeli úrnak jól ismeri az ízlését:

„Kinek öt-hat szeretője nincsen,
Annak egy csepp esze sincsen...“

És folyik a magyar pezsgő. Zsidó és keresztény testvériesen megvannak egymás mellett a közös jókedvben, amíg hirtelen egy alaposan berúgott hadnagy lóháton be nem ront a terembe és feldöntve az útjába kerülő

vizes poharakat, nagy hadonászással el nem ordítja magát: „Ki a zsidóval!” De a földbirtokos, kezébe véve a pezsgősüveget, siet fogadni a víg cimborát és telt poharat nyújtva neki, ezzel nyugatítja meg: „Igyál öregem, épp ma reggel vágtam meg a zsidót.” A lovat is megitatja, majd pedig odahívja a cigányt és hegedűjébe önti a maradék bort, mire a szerencsétlen muzsikus elkezd siránkozni: — „Ó uram, ó királyom! (az egész Kelet felsorakozik), tönkretetted a szegény cigányt, mitevő legyek hegedűm nélkül?!” Amaz pedig odaadja neki utolsó bankóját. Erre mindenki megbékül, megint általános a jókedv, még a zsidó kereskedők is, kik pedig már alaposan megszeppentek, nevetnek. Azt lehetne képzelni, hogy a mosolygó Kohn Pinkász szíve mélyéből megveti ilyenkor a pazarló földesurat. Pedig dehogy! Éppen ellenkezőleg. Az ő szemében ez a nagyúr mindig a felsőbb lény marad, kinek presztizse még részegségében is megvan. Hisz a zsidó faj már annyi emberöltőn keresztül megszokta a hajlongást előtte! Az aransujtásos huszártiszt olyan arisztokratikus csiszoltságot és előkelőséget jelent, melyet ő, meg van róla győződve, sohasem fog elérhetni. Szerencsére azonban van egy fia, ki budapesti gimnáziumban tanul; remélhető, hogy ez a drága csemete, vagy legalábbis ennek unokája, majd csak megszerzi egy szép napon ezt a gyönyörű könnyedséget és ugyanazzal a bámulatatos nemtörődömséggel fogja majd minden lelkifurdalás nélkül költeni a pénzt, mint ma ez a tiszteletet gerjesztő léha földesúr. Akkor aztán őt is úgy fogják majd bámulni, mint ahogy most ő csodálja a lovaglópálcás hadnagy urat! . . .

A Peceparti Párizs ez elegáns légkörében nevelkedett Szamuely Tibor. Ott tanulta meg a nagyúri élet titkait, majmolva a gentryket, és léha, erotiko-intellektuális csevegéssel töltve el a nap tizenkét munkórát, melyek Nagyváradon elég hosszúaknak szoktak látszani. Itt gyűltek föl benne a kielégítetlen vágyak és kívánságok seregei és itt álmódzott ő valamely jobb világról, mely majd meghozza az alkalmat a továbbemelésre és a budapesti paradicsomba való bejutásra.

A várvavárt idők meg is jöttek végre. Felmehetett egy szép napon Budapestre, sikert azonban nem aratott. Jóllehet pesti újságírókörökben eléggé dívik az álelőkelőség, mégis az ő túlzásba vitt affektálása és az a leplezetlen szokása, mellyel vagyontalan társait kerülve mindig csak a gazdagokat kereste fel, egyáltalán nem tették őt rokonszenvéssé. Gyakran megesett, hogy egy betevő-falatja sem volt, de azért nadrágjának friss volt a vasalása, szemén pedig mindig ott díszlett a monokli. Ilyenkor beteget jelent s otthon szokott maradni. A zsidókra jellemző hiúsággal szüleihez írt leveleiben mégis fényesnek jellemezte helyzetét, barátai előtt pedig, kik azonban nem igen ugrottak be neki, azzal hencegett, hogy szülei busásan gondoskodnak róla. Ha legalább tehetséges lett volna! Ettől azonban nagyon messze állott. Hírlapírotársai gyakran megtették vele, hogy neveltségesen értelmetlen sorait kifüggesztették a szerkesztőség valamelyik falára.

Az útja elé torló nehézségek tehát ismét vidékre kényszerítették őt. Több hónapot Fiumében töltött, hol a kormány zsoldjában állva, kisebb híreket közölt az újságoknak. De Budapest továbbra is kísértette, úgyhogy nemsokára visszatért oda. Szolgálataira azonban egy lap sem reflektált. Egy katolikus tudósító iroda mégis mint gyorsíró szerződtette; ez az állása nem akadályozta meg abban, hogy részt vegyen a szocialista gyűlé-

seken, melyeknek titkait azután jó pénzért elárulta a konzervatív lapoknak. A háború első hónapjaiban a hivatalos távirati irodánál teljesített szolgálatot. Itt többször kijelentette, hogy ha netalán a frontra küldenék, nem sokáig fog ott penészedni. És valóban meg is tartotta szavát. Másfélórai frontszolgálat után (maga dicsekedett vele) átment az ellen-séghez.

Oroszországban találkozott Kun Bélával a magyar fogolytáborokban s azután közösen láttak neki a kommunista propagandának. Azzal vádolják, hogy számos magyar tisztet főbelövetett ott, mert ezek nem akarták izgatásait meghallgatni. Később visszatért Magyarországra, hol Kun Béla az összes frontmögötti csapatok főparancsnokává nevezte ki, azzal a megbízással, hogy nyomjon el mindenféle ellenforradalmi mozgalmat.

Működése borzalmas volt. Derüre-borura, amikor csak eszébe jutott, felszállt vörös automobiljára vagy vonatára, melyre állig felfegyverzett Lenin-fiúk ültek és elindult valamerre, úgynevezett büntető körútra. Így tűnt fel Kalocsán, Kapuvárott, Sopronban, Csornán, Püspökladányban, Cegléden, Dunapatajon és még sok más helyen, ahol csak valami gyanús eset fordult elő, amilyen például a telefondrót elvágása, a vörösörök megverése vagy a rekvirálók kiüldözése volt. Mikor így hirtelen megjelent a falvakban, kézigránátokkal bőven felszerelt bőrkabátos hívei vették őt körül minden oldalról. A helyi szovjetek által feljelentett parasztokat egymásután előállították a forradalmi törvényszék bírái elé, kiket ítélezésük közben Szamuely emberei vettek körül. A „tigris“ ilyenkor a hevenyészett törvényszék közelében kényelmesen elhelyezkedett, lábait könnyedén keresztbefonva rágyújtott egy aranyszopókájú cigarettára s vigyorgó arccal a lehető legcinikusabb és legízléstelenebb élceket faragta:

— Hát te mit vétettél, elvtárs? — kérdezte egy alkalommal egy félelemtől reszkető paraszttól.

— Semmit, uram! Én semmit sem vétettem, a többiek kényszerítettek rá, hogy velük menjek.

— Vigyétek el! — mondotta Szamuely testőreinek. Ennek a szegény ördögnek megkegyelmezek... Ne akasztatok fel, ... csak löjétek főbe!

Máskor pedig, mikor Kalocsán tömeges kivégzés volt, tanárokat, nevelőket, kereskedőket, tiszteket, parasztokat vegyesen akasztották fel a jezsuita kollégium ablakai előtt. Ekkor az egyik áldozat, kinek kötele elszakadt, megszökött. Szamuely újból elfogatta és megint felakasztatta.

Nyolc diplomás hóhér tartozott a harminc tagból álló Szamuely-csapatához. Vezetőjük egy Kerekes (Kohn) Arpád nevű huszonhároméves vasesztérgályos volt, ki saját vallomása szerint öt embert lőtt főbe és tizenhármat akasztott fel, vádirata szerint azonban százötven gyilkosságot követett el. A többi diplomás névszerint a következő volt: Kovács Lajos, Strub Károly, Bergfeld Izidor, Vig Sándor, ki Kalocsán nyolc parasztot akasztott fel, Reinheimer Dezső, ki Debrecenben huszonötöszer akasztott, és Barabás (Bartmann) Artur, ki különösen Sopronban tüntette ki magát. Alkalmadtán Szamuely azzal szórakozott, hogy áldozataival megcsókoltatta a hóhérköteleket vagy pedig különös szakértelemmel maga kötötte azt a halálraítélt nyakára, mintha csak valami elegáns nyakkendőről volna szó. Szadizmusa határtalan volt. Megtörtént, hogy egy apát arra kényszerített, hogy akasztandó gyermeke alól ő maga húzza

ki a széket, vagy kiadta a parancsot, hogy iskolás gyerekek vonuljanak el a kivégzések helyén, vagy pedig úgy rendezte a megidézéseket, hogy a felakasztott áldozatok mitsem sejtő hitvesei férjük megdermedt teste mellett legyenek kénytelenek elmenni . . .

Egyszer azonban majdnem megjárta. Kapuvárott történt a következő eset. A Lenin-fiúk kíséretében sorra járta a gyanús házakat, előhívta a házigazdákat, kiküldte őket az útra és a legközelebbi fára mutatva csak ennyit mondott: „Állj alája.“ Pár perc múlva már hat ember és egy asszony lógott az út mentén. Folytatni akarta ítélezését, de egyszerre csak megjelent a helyszínen egy helybeli vörösőr, ki puskával a kezében félretaszította a Lenin-fiúkat és Szamuely elé állva villogó szemekkel így szólott: „Elytárs! Kapuvárott elég lesz mára!“ A tigris megértette, hogy veszélyes lehet a játék folytatása és aznap nem akasztott több embert a városban.

Minden efajta kirándulást kíméletlen rablás kísért. Marhát, baromfit, bort, zöldséget, gabonát vagonszámra küldtek ilyenkor Budapestre. Midőn Szamuely visszatért a fővárosba, el szokott látogatni az újságírók „Ott-hon Kör“-ébe, hol valaha annyi mellőzést kellett eltűrnie. Elegánsabb volt most, mint valaha. Fekete haja gondosan hátrafésülve, ruhájának szabása kifogástalan, hóna alatt az elválaszthatatlan bőrtáska. A feléje nyújtott kezeket csak szórakozottan szórította meg, mintha senkit sem érne rá megismerni.

XI. FEJEZET.

A szovjetek bukása.

Május elseje a diadal és aggodalom ünnepe volt Budapesten. A város mintha tetőtől talpig véresre lett volna festve. Rendeletet adtak ki a régi magyar zászlók vörösre festésére és minden házban a bizalmi ellenőrizte, vajjon a ház lakói elég vörös színt raktak-e ablakaikba. A magyar történelem hőseit ábrázoló szoborművek: Árpád, Hunyadi János, Corvin Mátyás, Thököly, Rákóczi és Pázmány szobra mind eltűntek a vörösre mázolt deszkafalak mögött, melyeken a legkülönbözőbb szovjet-plakátok díszeltek. A parlament előtt Andrássy Gyulának, Bismarck barátjának és a hármasszövetség bajnokának szobrát hatalmas deszkatákolmány borította be, mely emlékeztetett a görög templomokra, vagy még inkább a „Thorát“ tartalmazó szekrényekre. Szent Gellért magyar vértanú és apostol szobra alatt hatalmas allegorikus festmény a proletárok paradicsomát ábrázolta. Az egyik fő közlekedési gócponton négy óriási földgömb, melyek mintha vérbe lettek volna mártva, a világforradalom győzelmét hirdette. A városban mindenfelé Marx Károly, Lenin, Trockij, Liebknecht és Luxemburg Róza mellszobrai díszeltek, kiket az új világrend apostolaiként tiszteltek. Az Andrássy-úton fáklyatartókkal, ótágú csillagokkal és Salamon-pecsétekkel díszített diadalkapu-sorozaton keresztül haladva ahhoz a millenniumi emlékhöz érkezett az ember, melyet a magyarok húsz évvel ezelőtt emeltek országuk ezeréves fennállásának emlékére. Ezt is behúzták vörös tapétákkal és az oszlop elé egy óriási Marx-szobrot emeltek, melyet allegorikus alakok vettek körül.

Ennek a diadalünnepnek minden vörössége, díszmenetei, diadalívei, tűzijátékai és szónoklatai sem tudták azonban a kommunisták komoly

aggodalmaikat elpalástolni. Jeruzsálemet megint fenyegették az amalekiták! A Lenin által kilátásba helyezett háromezrezer orosz, kiknek Magyarországot meg kellett volna menteniök, csak délibáb maradt, a határokon levő ellenséges haderők pedig betörték az országba, állítólag testvéreik felszabadítása végett.

A dicsőséges május elsejét követő napon a szovjetek megdöbbenve vették tudomásul, hogy a románok a Tiszán átkeltek és hogy a csehek már Miskolcig nyomultak előre. Az első hírekkel pedig már a szökevény katonák százai is jöttek, kiket társzekereken és vonatokon követtek a fejvesztetten menekülő csapatok. Aznap este már azt is beszélték, hogy a népbiztosok lemondottak. De Kun Béla, ki időközben megneszelte a román megszállás ellen irányuló entente-tiltakozást, kijelentette a tanács előtt, hogy kész elleni a küzdelmet. „Ha küzdeni akarunk, ezt nem a nemzeti integritás visszaállításának, sem a nemzetiségek legyőzésének reményében tesszük, hanem hivatásunk teljesítésének érdekében. Az egész világon küzd most a proletariátus az imperialista kapitalizmus ellen. Mi is ki akarjuk venni részünket e nagy csatában. A nemzetközi forradalom katonái vagyunk! A világproletariátus szemében meg kell alapoznunk a magyar munkásság becsületét. Ameddig csak élni fog egy fegyverbíró katonánk, nem fogjuk megadni magunkat. Nem engedünk egy talpalatnyit sem abból a földből, melyen már a proletárok uralkodnak...“ Azután pedig ezzel fejezte be szavait: „Az a babonás hitem van, hogy a proletárok itteni diktatúrája nem került még elég vérbe. Ha megbukunk, ez azért lesz, mert nagyon olcsón jutottunk a győzelemhez...“ Ez a szónoklat azt jelentette, hogy a munkások hagyják el a gyárakat, mozikat és utcai lézengéseket és siessenek a frontra verekedni. Az általános lelkesedés közepette a tanács egyhangúlag elhatározta, hogy a népbiztosoknak legalább a fele azonnal ki fog menni a frontra, de midőn elszéledtek, mind-egyik úgy gondolta, hogy ő az itthonmaradó részhez tartozik és nyugodtan lefeküdt.

Nagysietve újjászervezték a vörös hadsereget és ekkor is, mint már annyiszor, vissza kellett térni a régi burzsuj-módszerekhez, melyek ha nem is demokratikusak, de legalább jól beváltak. Kun Béla e jelenséget a következőképen igyekezett menteni: „Óriási különbség van a ,tegnap' és a ,ma' között, mert míg azelőtt alulról vettünk részt a küzdelemben, ma felülről vezetjük azt. Minden a nézőponttól függ. Ami tegnap rossz volt, az ma jó lehet... A katonatanácsok, tisztválasztások, politikai viták és gyülekezetek a kaszárnyákban mind ,jó' voltak a burzsuj-hadsereg szétbomlasztására, de ma rosszak, mivel a szovjetkormányoknak egy életerős, küzdő szervezetre van szüksége.“ Újból felállították a régi pótkereteket és behívták szolgálattételre a tényleges tiszteket; a sorozás ismét elfoglalta az önkéntes jelentkezés helyét; ismét életbelépett az a kérlelhetetlen katonai törvénykönyv, mely ellen valamikor annyira lázongtak az antimillitaristák; a fegyelmezetlen katonák büntetése megint csak a halál lett; a rangmegkülönböztetések is visszatértek, igaz ugyan, hogy némi újítással, mert a fokozatot ezentúl nem a gallér csillagjai mutatták, hanem a kabát ujján és a sapkán levő vörös sávok.

Böhm hadügyminiszter, a volt írógépgyűnök és Pogány-Napoleon, a hullamosó fia, lecsúsztak vezető helyükről. Egy volt vezérkari tiszt, Stromfeld ezredes, lett az új vörös hadsereg lelke. Ezt a Stromfeldet, ki

nagyon jó polgári családból származott s a bécsi katonai iskolát végezte, látszólag semmi sem hajthatta a forradalmi szocializmus felé. Mégis, mihelyt megkezdődött az osztrák-magyar haderő felbomlása, először a szocialistákhoz, majd pedig a kommunistákhoz szegődött, azon reményben talán, hogy harci kedve melyet egy öt éves háború sem elégített ki, új talajra tehet szert. Úgy látszik, mintha ez nála természeti szükség lett volna. Típusa volt annak a hivatásos katonának, ki mindig felszínre kerül, mihelyt valami forradalmi mozgalom erre alkalmat ad. Volt egy idő, midőn egész Magyarország csak benne reménykedett. A vörösök, mert nagyon bíztak stratégiai tudásában; a fehérek, mert tőle várták Kun Béla megbuktatását. De mindenki csalódott benne: a bolsevikiek is, kik vele sem tudtak győzni és a hazafiak is, kik nem tudták megérteni, hogy a vezérkari főnökség az ő számára ambíciói netovábbját jelentette és hogy ezen kívül semmi egyébbel nem törődik.

Ezenközben a francia csapatok, melyek Belgrádban és Dél-Magyarországon táboroztak, tétlenül szemlélték, hogy Kun Béla és társai mint teszik tönkre a magyar életet, mint buzdítják kitérésre látszólagos sikerreikkel az európai kommunizmust s mint szerveznek egy erős hadsereget, melyet a csehek és románok ellen készülnek küldeni. Egypár zászlóalj elegendő lett volna az egész ország által gyűlölt uralom megbuktatására, de a Felső Tanács határozottan eltiltotta a francia katonáknak a budapesti ügyekbe való beavatkozást. Mivel ez utasítást Clémenceau írta alá és a határokon levő ezredek véletlenül franciák voltak, természetes, hogy a magyarok az országukra nézve annyira gyászos tétlenségért az egész felelősséget a franciákra igyekeztek hárítani, holott ebben az ügyben is, mint mindig, a szövetséges hatalmak együttes állásfoglalásáról volt szó. Az amerikaiak, olaszok és angolok nem akarták a francia csapatokat Budapestre engedni, mert félték, hogy ezáltal a francia befolyás Közép-Európában nagyon megerősödik. Ebben az esetben is — mint már annyiszor — saját érdekeink ellen kellett cselekednünk. Franciaországnak azonban a győzelem olyan presztizst adott, hogy volt ellenségeink nagyon könnyen elhitték, hogy a Felső Tanács gyűlésein mindig az övé a döntő szó.

Íme egy másik panasz: Szegeden, ebben a tiszamenti fontos városban, egypár magyar politikus ellenforradalmi kormányt és egy kis hadsereget szervezett. Ez a haderő, mely körülbelül hatezer emberre rúgott, főleg tisztekből állott, kik a bolsevikiek elől ide menekültek. A magyarok neheztelő lélekkel azzal vádolnak minket, hogy nem támogattuk eléggé ezt a kormányt. Egészen elfelejtik, hogy a mi segítségünk nélkül ez az ellenforradalmi mozgalom meg sem alakulhatott volna. Hisz Bécsbe is francia tisztek mentek el Teleki grófért és társaiért, hogy őket a szegedi kormány élére állíthassák. Igaz ugyan, hogy kevés mágnás volt hajlandó velük jönni; a legtöbbje ezen uraknak szívesebben lakott Bécsben, a híres Sacher-szállóban, hol kitűnő konyha és nagyszerű kártyapartik voltak. Teleki grófnak és társainak csakis francia tisztek kíséretében, francia igazolványokkal sikerült minden bántódás nélkül keresztültutazniok Kun Béla Magyarországon. A mi csapataink védelme alatt és vezérkarunk meleg pártfogása mellett szervezték ők meg kormányukat és hadseregüket. Ha mindjárt több határozottsággal léptek volna fel és kevesebb időt fecséreáltak volna el a személyi kérdések kávéházi megvitatására és ha az a pár ezer tiszte, ki annak idején Szegeden volt, a tőlünk kapott fegyverek-

kel és municióval határozottan nekivágott volna Budapestnek, a csatlakozó paraszttal talán sikerült volna a bolsevikiek akkor még gyenge haderejét megsemmisíteni. Ehelyett azonban Szegeden politizáltak és ünnepeltek és addig veszekedtek, míg a Felső Tanács kijelentette, hogy nem ismeri el az ottani reakcionárius kormányt. Tisztjeink tehát kénytelenek voltak visszavenni a kölcsönzött fegyvereket és a várakozás álláspontjára helyezkedni. A magyarok ekkor elfelejtették a tett szolgálatokat és ezután csak arra emlékeztek, hogy a további segítséget megvonták tőlük. Általánosan elterjedt ennek folytán a francia árulás híre és a szegedi fiaszkóért ránk háritották a felelősséget.

Ezalatt Budapesten Kun Béla, felbuzdulva a csehek felett aratott győzelmeken, a fejébe vette, hogy a románokat is meg fogja támadni. Esetleges katonai sikerei ezen a harctéren bizonyára nagy népszerűséget szereztek volna neki. Erősen hitte, hogy július 20-án általános forradalom fog kitörni Angliában, Német-, Francia- és Olaszországban. Erre a napra tűzte ki tehát offenzívája megkezdését. Ez a katasztrofálisnak ígérkező nap azonban egész Európában nyugodalmasan telt el. A világförradalom, melyben Kun Béla éppoly naivan bízott, mint pár hónappal előbb Károlyi, elmaradt. De ennél is nagyobb csapás volt számára annak konstatálása, hogy a vörös hadsereg katonái egy fabatkát sem érnek.

A bolsevikiek átkeltek a Tiszán. Az első napokban a románok hátrálást színleltek, később azonban hirtelen támadásba menve át, a szovjet-csapatokat alig egy hét leforgása alatt a felére csökkentették. A megmaradt rész rohamosan visszavonult a Tisza mögé és a románok, nyomukban haladva, előzönlötték Magyarországot, azon eltökélt szándékkal, hogy most végeznek a vörösökkel, kiknek ártalmatlanná tételét a Felső Tanács olyan megmondolatlan módon megtiltotta a mi csapatainknak.

Természetes, hogy a románok, kik végigszenvedték az osztrák-német megszállás rémnapjait, nem tudtak olyan szelidséggel bánni a magyarokkal, amint azt a tourainei vagy bourgognei katonák tették volna. Nemcsak a bolsevizmus, de egész Magyarország rettenetes módon tönkretétetett. A magyarok azt állítják, hogy ez a megszállás többé került nekik, mint az egész világháború. Minket franciákat nem is győznek eléggé vádolni e nemzeti csapás miatt. A románok pedig szintén csak orrolnak ránk, amiért kényszerítettük őket az annak idején megszállott területek haladéktalan kiürítésére.

Kun Béla elvesztette a játszmát. Augusztus elsejének délutánján maga köré gyűjtötte a szovjet-tanács ötszáz tagját. „A proletárok — mondotta — méltatlanok a forradalom áldásaira. Gyáván visszaéltek a beléjük vetett bizalommal! Most engednünk kell a kényszernek, nemsokára azonban vissza fogunk térni! Csak egyelőre odázzuk el a kommunista világruralmat, mert a proletariátus még nincs eléggé előkészítve eszméink befogadására!...“ Ezen beszéde közben állítólag sírva is fakadt. De a szónoklatok és siránkozások akkor már hiábavalók voltak, mert a románok erősen közeledtek Pest felé. Az állomáson egy különvonat várta Kunt és társait. Sietett odamenekülni, Pogány, Kunfi, Hamburger és a többi zsidó népbiztossal együtt. Egyedül a keresztények maradtak Budapesten, hogy itt olyan szocialista minisztériumot alakítsanak, melyben már egyetlenegy zsidó sem foglalt helyet. Kun Béla akadálytalanul átjutott a határon. Bécsbe érkeztek az akkor uralkodó bolsevista színezetű

kormány a forma kedvéért internáltatta. Pár hónap mulva innen megszökött és álnév alatt Németországba ment. A Balti-tenger egy kikötőjében, midőn már éppen hajóra akart szállni, a rendőrség elfogta. A budapesti kormány ekkor követelte kiadatását, de a németek rövid tanácskozás után ezt megtagadták és Kun Bélának megengedték, hogy Lenin és Trockij elvtársaihoz Moszkvába mehessen. Most, soraim írásakor, Odesszában vad kegyetlenséggel elnököl abban a bizottságban, melynek rendeltetése Dél-Oroszországot a szovjetek zsarnok uralmában megtartani.

Korvin-Klein, Kohn-Kerekes Árpád és más kevésbé fontos zsidók, kiket nem fogadtak be a menekülők különvonatába, életükkel fizettek Izrael Bécsbe szökött fejedelmeiért. Legtöbbjüket kötél általi halálra ítélték.

A terrrorsapatok vezetője, a bőrmunkás Cserny, állati nemtörődömséggel nyugodtan mászkált néhány napig a pesti utcákon. Majd pedig hirtelen megszeppenve, vidékre menekült. Egy hétig mint valami üldözött vad a bakonyi erdőségekben bolyongott, míg végre a csendőrök elfogták és felakasztották.

Szamuely Tibort pedig Győrben, a forradalmi törvényszék egy éjjeli ülésén találta a szovjet bukásának híre. Épp akkor mondta ki a halálos ítéletet három szerencsétlen munkásember fölött. Az ülést azonnal felfüggesztve, otthagya az elítélteket (kiket távozása után senki sem mert kivégezni) és sietett vissza a fővárosba. Vajjon miért nem ült ő is Kun Béla különvonatjára? Talán biztosabbnak tartotta az autón való menekülést. Az osztrák határnál azonban a vámőrök feltartóztatták. Zsebkezdőjét elővéve, úgy tett ekkor, mintha csak homlokát akarná megtörölni és egy eldugott revolverrel föbelőtte magát. Az izraelita hitközség nem fogadta be holttestét a temetőbe. Egy útszéli árokba földelték el és egy ott talált deszkára, sírfeliratként, kék ceruzával ezt írták: „Itt nyugszik egy kutya!”

XII. FEJEZET.

Egy végnélküli párbeszéd.

A granadai székesegyházban, hol Katholikus Izabellának földi maradványai nyugosznak, egy különös, fára festett kép van, mely ganderába öltözött turbános mórokat ábrázol, amint a keresztvíz tartó felé özönlnek, hogy a túlvilági, vagy még inkább a földi boldogságot biztosíthassák maguknak... Körülbelül ilyenféle jelenetet lehetett látni Budapesten a bolsevizmus bukásakor. Soha Szent István király tömeges térítései óta nem volt Magyarországon annyi áttérés, mint éppen ezekben a napokban. A zsidó-bolsevik kísérletezés reakciójaképpen okvetlenül bekövetkezendő megtorlások gondolatától megrémülve, százával és ezrével siettek a zsidók a keresztvíz alá. Úgy rohantak a templomokba, mint valami kiválóan bevált biztosító intézetbe, mely minden baleset ellen megvéd. Félelmük nem volt alaptalan. A proletárdiktatura az egész nemzetben olyan elkeseredett zsidógyűlöletet hagyott maga után, mely még ma is minden más érzés felett uralkodik, olyannyira, hogy emellett a legyőzetés és megcsonkítás felett érzett keserűség is szinte eltörpül. Izrael ekkor ismét oly napokat élt át, minőket az idők folyamán már annyiszor. Most azonban a megpróbáltatásokat még keserűbbé tette számára az a

körülmény, hogy Magyarországot eddig Kánaánnak tekintette. Szerteszéjjel az országban nekirontottak a zsidóknak. Szamuely és a Lenin-fiúk kegyetlenkedései csak növelték a parasztok szívében már rég felgyülemlett keserűséget. Újabban pedig, mikor a románok megszállták Budapestet és visszavonulásukkor mindent, amit csak lehetett, magukkal vittek, a zsidók a betörőket megint csak alázatosan fogadták és az őket jellemző konjunkturázással, mely mindig a legerősebbnek a pártjára állítja őket, siettek meghódolni a gyűlölt ellenségnek. Hallatlan dolognak látszott, hogy ugyanazok, kik azelőtt a bolsevikiek kedvencei voltak, most azoknak lettek barátjaivá, kik éppen Kun Béla és társai megbüntetését tüzték ki céljukul! Mindezekért lakolniok kellett. Sok tragikus jelenet játszódott le ugyanazonokon a helyeken, hol pár héttel azelőtt Szamuely cirkált gyilkos elvtársaival. Orgovány község határában egy szép nyári napon bejártam egy gyérvénésű kis ákácerdőt, melyben a környékbeli parasztok minden hivatalos ítékezés nélkül körülbelül hatvan bolseviket akasztottak fel, kiknek túlnyomó része héber volt. Egy gazdaember, ki elkísért ez utamban és aki bizonyára részt vett a kivégzésekben, valami leírhatatlan mosollyal az ajkán, kezeit mutatva, ezeket mondotta nekem: „Semmi vérnyom sincs az ujjaimon, de zsidó sincs már a faluban.“

Fizetés nélküli tiszti csoportok, kik feladatukul Magyarországnak a bolsevizmustól való megtisztítását tüzték ki, bejárták az országot és sommás kivégzéseket eszközölve, megbosszulták mindazt a kint, mit a kommunizmus és a román megszállás idejében nekik vagy hozzátartozóiknak kellett elszenvedniök. Budapesten egypár „különítmény“ (így hívták ezeket a tiszti csoportokat) bekvártélyozta magát egy-egy nagy szállodába, melyet azután kaszányaként használt. Itt is történtek rejtélyes dolgok; gyors és kegyetlen kimenetelű drámák, melyek egészen a bolsevik mintá szerint játszódván le, megutáltatják velünk a szabadjára engedett embert, bármily rangú vagy fajtájú legyen is az. E sorok írása közben szemem előtt van az angol szocialisták jelentése, melynek átböngészése éppoly rettenetes, mint az orgoványi erdőé. És bár igen nehéz ilyen esetekben elválasztani az igazat a valótlantól, mégis ez iratból ugyanaz a vér-szag árad ki, melyet a multkor a kis ákácfaerdőben mintha szintén éreztem volna.

A düh tombolása lassankint elült. Magam is láttam azonban még egypár jellemző jelenetet. Este van. Egy budapesti kávéházban vagyunk. Egyike ez azon kávéházaknak, melyek mindig tömve vannak s melyekben sok pesti ember életének legjavát tölti el. Egyszerre csak lőtás-futás támad, kint kocsik vágatnak, az ajtóban különféle egyenruhák jelennek meg és mögöttük százával az antiszemita liga tüntetői, az „Ébredő Magyarok“. A kávéházban kitör a pánik. Egyesek a billiárdasztalok vagy diványok alá bujnak, mások a toilette- vagy a telefonfülkébe rohannak. De hiába! Egy „ébredő“ kijelenti, hogy kár a fáradságért, „nem lehet rendőrt hívni, a telefondrótok már el vannak vágva“. Ezalatt pedig tiszték járják körül az asztalokat és udvariasan felszólítják a vendégeket az igazolásra, vagyis személyazonossági irataiknak felmutatására. A zsidót megrémült mozdulatairól is azonnal meg lehet ismerni. Még hozzá sem szólnak, máris igazolni akarja magát. De semmi sem használ. Kézről-kézre adják őt és valami csodálatos varázsművelet folytán, mire az utcára ér, már se tárcája, se órája, se cigarettatartója nincsen. Azután pedig át-

adják őt a tömegnek, mely lelkes kiáltásokkal fogadja, mik közül csak egyet jegyzek fel: „Csak a fejét, hogy meg ne sántuljon!” Mihelyt ilyenképen kitisztították a kávéházat, az inkvizitorok csoportja udvariasan elkészön a megmaradt vendégektől és más kávéházba megy folytatni dicséletes munkáját. Egy ilyen radikális rostálásnál az egyik zsidó azzal állt elő, hogy meg van keresztelve és elő is mutatta keresztlevelét.

— Rendben van! — mondja a tiszt. — Mondd fel a Miatyánkot.

— Mi Atyánk, ki vagy a mennyekben... — Eddig tartott a tudománya. Nyomban az utcára továbbították, „hadd tanulja meg ott a többi...”

Ma ezek a durvaságok már megszűntek, de a zsidókérdés továbbra is megoldatlan marad. Egész Magyarország kezét fog a zsidók ellen. Ki akarják utasítani az országból azt az ötszázezer galiciait, aki a háború alatt menekült ide; számhoz kötik a zsidóknak az egyetemekre való felvételét, hogy leszorítsák őket a szabad pályákról, melyeket már egészen elzönlöttek; becsukják a szinte kizárólag zsidókból álló szabadkőműves páholyokat; a héber közvetítés helyettesítésére mindenféle keresztény bankok és szövetkezetek keletkeznek; nemzeti irányú sajtó és kiadóvállalatok létesülnek. Elkeseredétt küzdelem indult meg e két faj szelleme között. E harc mindennapi zajából íme egy-két váltakozva kiemelkedő hang:

— Ó, ezek a zsidók! — kiált fel a keresztény szenvedéllyel, melyet még csak fokoz tehetetlenségének tudata félelmetes ellenfelével szemben. — Eleget csaltak bennünket! Egy félszázad óta az államférfiaink, liberálisok és konzervatívok, katolikusok és protestánsok mind, mind csak azon voltak, hogy kedvezzenek nekik. És mindez azért, mert féltünk, hogy elmaradt török nációnak tekintենek, ha másképp cselekednénk. Inkább elnyomtuk hát mélyseges ellenszenvünket, csakhogy intelligenseknek, moderneknek, európaiaknak ismerjenek el bennünket. Behúnytuk szemünket és a nyugati művelt államok példájára kijelentettük, hogy barbárság azt állítani, hogy a zsidókérdés nem pusztán vallási féltékenykedés. Süketek maradtunk az ilyfajta igazságok előtt: „Németország, Anglia és Franciaország megengedhetik maguknak az ilyen tétélek luxusát, mert e három országban együttvéve, vagyis százmillió lakos között sincs annyi zsidó, mint Magyarországon. Az angolok, franciák és németek megtehetik, hogy egy üveg tintát öntenek nemzetiségeik nagy tavába, de ha mi öntünk ugyanennyit a magyar levesbe, nem lesz az többé ehető...” Nem, mi nem hallgattunk az efféle tanácsokra! Naivul azt hittük, hogy ez idegen elemek ezrei és ezrei könnyen asszimilálódnak majd és idővel olyanokká lesznek, mint jómagunk. Hisz 1 korona 50 fillér elég volt a csoda megtételére! Ezért a pénzért a zsidók nevet cserélhettek. Egy korona ötvenért Kohnból Kun Béla lett, Krammerből Kéri, Klein Ottóból Korvin! Ez is egypár magyarral több, mondottuk ilyenkor. Ezzel is csak nagyobbodik ez a mi kis nemzetünk, mely olyan árva és elhagyatott itt az európai civilizáció határán!... Nem akartunk lelkünk mélyére nézni, annyira meg voltunk elégedve, midőn láttuk, hogy felveszik a magyar álarcot, nyelvünkön beszélnek s elsajátítják néhány jó tulajdonságunkat és hibáink nagy részét. Két nemzedék után a galíciai vad-zsidók már fontos személyiségekké váltak itten. A náluk annyira kifejlődött családi és faji összetartás erejére támaszkodva emelkedtek fel, mert mindazokon a tereken, melyeken valami vagyon vagy hatalom szerzése valószínűnek látszott, hathatósan segítet-

ték egymást. Nekünk pedig átengedték a közigazgatás cifranyomorúságát és a tiszteletbeli állásokat, valamint az alsóbbrendű munkák végzését! ... Mondjak egypár bizonyító számadatot? A háború előtti Magyarországon körülbelül öt zsidó esett száz lakosra, de az orvosok, mérnökök, ügyvédek és hírlapírók ötven percentje zsidó volt. Száz kereskedőre ötvenhat zsidó esett; száz kiadóra ötvenhét; száz kereskedelmi és ipari alkalmazott közül több mint a fele szemita volt. A nehéz testimunkák végzésénél azonban egy sem volt. Alig volt a kovácsok, kőművesek, cselédek között csak egy zsidó is. Vidéken a földbirtokok nagy része az ő kezükbe jutott, holott percentjüknél megfelelően alig egyhuzadnak a bírása lett volna méltányos. És itt is ritkaságszámba ment, ha száz napszámos közt egy zsidó akadt ... A mi szerencsétlen országunkban tehát a hivatalnok-, földbirtokos- és parasztosztályon a zsidó pénzemberek, kereskedők és intellektuellek elitecsoportja uralkodott. Ez csak javára van az országnak — mondották ők. Sokáig mi is hittük ezt, mert némi igazság van ebben is. Ez azonban csak akkor áll, ha az ember egy-két vonatkozásban vizsgálja a helyzetet: például ha csak az anyagi haladást vagy a nyugati nemzetek állítólag magasabb műveltségéhez való símulást vesszük tekintetbe. Felépítették Budapestet, melyre tegnap még büszkéek voltunk és amely tulajdonképen nem más, mint egy óriási kinövés a mi gyönyörű síkságunkon, egy gyűlöletes konglomerátum, mely magába zárja két ellentétes fajnak összes hibáit. Belevetettek minket az európai, nagy üzletek áramlataiba és olyan intenzív pénzpiacot létesítettek nálunk, mely párját ritkítja. Nincs ma az országban egy tyúk, egy liba, amely ne az ő bankjaik számára tojné tojását. Mentalitásunknak a Nyugathoz való idomítását is megkísérelték, mert szemükben még a szellemi élet is csak üzlet, egy jövedelmező foglalkozás, melyből csakúgy pénzt lehet kovácsolni, mint valami autó- vagy varrógépgyár felállításából. A Nyugatnak azonban csak torzképét tudták megvalósítani, aminthogy ők is csak karikatúrái a magyar típusnak. Agyukban, anélkül hogy maguk is észrevennék, minden gondolat eltorzul olyannyira, hogy például abban, amit Nyugatról magukkal hoztak, semmi sem maradt meg az európai szellemből. Londonban, Párizsban, Berlinben is elferdítenek mindent, de ennek nincs semmi fontossága, mert e nagy nemzetek benszülötteiben még mindig marad elég alkotószellem a hatalmi egyensúly helyreállítására. Ott bőven vannak még olyanok, akik újból megjavítják azt, amit az ő érzéki, hiú, exaltált, erotikus, sekélynívójú észjárásuk elrontott. De mi itt védtelenül állunk az ő kártékony szellemükkel szemben. Elárasztanak bennünket újságjaikkal, folyóirataikkal, színdarabjaikkal és a legsilányabb irodalmi szellemességükkel, melyeket túlzott ledérségekkel bőven fűszereznek ... Ha legalább azzal dicsekedhetnének, hogy a háborúban ők is meghozták a számarányuknak megfelelő áldozatokat! Valamikor pedig nagy hangon hirdették hazafias érzéseiket és hogy nemzeti hiúságunknak hízelegjenek, minden alkalmat megragadtak a magyar szellem dicsőítésére és ilyenkor még a magyarnál is magyarabbnak mutatkoztak. De midőn a háború alkalmat nyújtott arra, hogy hazafiasságukat ne csak szóbeszéddel és újságcikkekkal, hanem tettekkel bizonyítsák is, egyéb gondjuk nem volt, mint megszabadulni a katonai szolgálatától, hogy valami biztos helyen meghúzódhassanak. A sorozóbizottságokban a tagok fele zsidó volt; ezek persze mindenképen igyekeztek hitsorsosaikat felmentetni. A hadsereg keretein belül is, mivel a parasztok

legnagyobb része irodai munkálatokra alkalmatlan volt, a frontmögötti helyekre zsidókat ültettek be. Természetes tehát, hogy veszteségeik számaránya a keresztényekéhez képest szembetűnően csekély volt. Míg a keresztények vesztesége meghaladta a huszonöt percentet, addig a zsidó tisztek közül alig nyolc percent esett el. A keresztény főiskolai hallgatók negyvennyolc percentje pusztult el a frontokon, a zsidó hallgatóknak pedig csak hét percentje. A közembereknél tizenhét percent magyar halottal szemben egy percent zsidó áll. Mit jelent az országra nézve ennek a pár zsidónak az elvesztése, mikor a háborús évek alatt ötszázezer galíciai hitsorsos vándorolt be hozzánk? Végül pedig a Monarchia veresége után a mi annyira liberális bánásmódunkat azzal hálálták meg, hogy megpróbálták egész civilizációnkat fejetetejére állítani. Ők hozták be hozzánk azt a bolsevizmust, melyről még a legjobb akarattal sem lehet mást állítani, mint hogy egyesek szemében a Messiás-váró szellem utolsó formáját jelenti, mások szemében pedig arra irányuló durva erőszakot, hogy megalapítsa Izrael uralmát a világ minden népei fölött.

Mindez okoskodások — mondja a zsidó meghunyászkodott, de alattomos arccal, melyen átoson Heine mosolya — csupán a könyvmolyoknak és a pályájukat féltő egyetemi ifjakkak az agyrémei. Vizsgáljuk csak a dolgokat teljes tárgyilagossággal. Hála Istennek, maguk nem is gyűlölnék minket annyira, mint ahogy azt képzelik. Az önök arisztokráciája ragaszkodik hozzánk, mert mi kötjük meg az ő üzleteiket. A magas katolikus klérus szintén kedvez nekünk, mert birtokaikat mi kezeljük és teljes bizalmukat bírjuk. Ezenkívül azért is szeret ez minket, mert hittérítési buzgalmának igen alkalmas anyag vagyunk. Az önök protestáns papjait pedig a bibliai szellem annyira áthatja, hogy nem tudnak Ábrahám és Mózes leszármazottjainak igazán ellenségei lenni. Legyünk őszinték! Hisz Magyarországon még a parasztok sem gyűlölnék minket. Eddig még a legkisebb pogrom sem fordult itt elő. Az utóbbi hetek akasztásai csak szomorú incidensek, melyeket mesterségesen idéztek elő. Nem is fogunk ezek miatt neheztelni a parasztokra, mert alapjában véve ők ártatlanok. A mi igazi és egyedüli ellenségeink az önök tunya nemesi és gyáva nyárspolgárai, akik sokkal jobban tennék, ha dolgoznának, ahelyett, hogy idejüket zsidógyalázásra fecsérelik. A keresztény kereskedők, ügyvédek, hírlapírók, orvosok és egyetemi hallgatók nem tudják nekünk sikereinket megbocsátani. Hát tehetünk mi erről? Lehet-e nekünk komolyan a szemünkre vetni, hogy fajunk a magyarénál erélyesebb és leleményesebb? Ki tehet arról, hogy a középiskolákban és az egyetemeken mindig mi vagyunk az elsők? Lehet-e minket szemrehányásokkal illetni azért, mert ügyesebb kereskedők és iparosok vagyunk, mint a magyarok? Többször hallottam emlegetni, hogy sikereink magyarázata nem annyira eszességünkben és aktivitásunkban keresendő, mint inkább teljes kíméletlenségünkben. Könnyű ezt mondani! De ha most széjjelnézek magam körül, nem igen veszem észre, hogy a keresztények becsületessége jóval a zsidóké felett állna. Egyedül azt ismerem el, hogy a mi panamáinkban több a képzelőtehetség és nagystílűség, mint az önökéiben. Természetes, hogy ilyen körülmények közt az általunk elért eredmények nagyobbak is és jobban szembeötlők. Íme egy példa: A háború folyamán sokszor előfordult, hogy szegény keresztény ördögök sónyalatással akarták meglopni az államot. Eladó ökreiket ugyanis napokig csak sóval és vízzel tartották,

úgyhogy az átvevő-bizottság a megivott tíz-húsz liter vizet is megfizette minden állat után. Persze a zsidónak egészen más volt a módszere; ő az átvevő-bizottság generálisait itatta meg s nem az ökröket. Ez csak egyszerű módszerkülönbség, mely azonban a család lényegét nem érinti... Íme egy másik panasz: Nemcsak azt mondják rólunk, hogy mi a kereskedelem rendbontói és a nemzet piócái vagyunk, hanem hogy állítólag az ország létét veszélyeztető káros befolyást is gyakorolunk destruktív szellemünkkel, vagyis hogy a fajunkra jellemző lázasság, nyugtalanság, erotizmus és valami beteges türelmetlenség arra készítet bennünket, hogy lerontsunk minden régi tekintélyt és gondolatot, melyeken az emberiség századok óta felépült. Mennyire félreismernek minket azok, akik ezeket mondják! Hisz nagy hibáink ellenkezőleg nem abban az állhatatlanságban és szellemi gyengeségben rejlenek-e, amely miatt oly könnyen elfogadjuk más népek gondolkozását és szokásait? Higyje el, kedves uram, hogy apáinknak és ősapáinknak, akik Magyarországon megtelepedtek, mindig csak egy gondolatuk volt: azt akarták, hogy fiaik ne hasonlítsanak rájuk és hogy a fősvény kereskedőember keserves élete helyett éljenek olyan gavallérosan, mint azoknak a földbirtokosoknak a fiai, akiktől ők a búzáat vásárolni szokták. Hadd szórják ők is pazarul a pénzt és ha belépnek egy kávéházba, hadd diktálják ők is a cigánynak kedvenc nótájukat... Sajnos, ellenkezőleg úgy áll a dolog, hogy mi vettük át a magyarok összes hibáit, mint ahogy át szoktuk venni mindazon népek rossz szokásait, amelyeknél egy ideig megtelepedünk. Nevetnem kell tehát, mikor azt halom mondani, hogy a zsidók megrontották a magyarokat, mert sokkal inkább megfelel a valóságnak az, hogy éppen megfordítva: a magyarok rontottak meg minket. Kész vagyok azonban elismerni, hogy akármiképp áll is a dolog, az eredmény egyikre nézve sem kedvező... Ami pedig azt a divatos vádat illeti, hogy mi mindent fel akarunk forgatni, mert az országban egy-két tucat zsidó magához ragadta a hatalmat és egypár ördögös bandita olyan cselekedetre ragadtatta magát, melyeket minden jóérzésű zsidó elítél, — az a történelmi érzéknek teljes hiányáról tesz tanúságot. Csak kevés zsidó van Franciaországban, azért mégis bizonyosra lehet venni, hogy ez az ország ismét megismerkedett volna legyőzése esetén a kommün átkaival. És még ha elismerjük is, hogy Budapesten is, Moszkvában is a bolsevizmus a mi művünk, miért nem vádolják bűnösséggel az ostobák azon milliót is, kik bárgyún vezetni hagyták magukat?... Különbem sem tagadom, hogy a forradalmi mythosz ne gyakorolt volna ránk ellenállhatatlan vonzerőt. A mi népünk szédelgők és ámítottak keverékéből áll. Vadul felkapunk minden új gondolatot, mert velünk mindent el lehet hitetni. Mi hittünk a törvényben, hittünk az apostolokban, hittünk talmudista doktorokba, a Zohárban, a szocializmusban és minden olyan tanban, amely valami fényes jövőről ábrándozik. Mi olyanok vagyunk, mint a szarkák, amelyek botorul rávetik magukat a fényes tárgyakra; mi szomorú pillék vagyunk, kik az eszmék lángjánál megégetjük magunkat. Lehet-e elképzelni ábrándokban gazdagabb multat, mint a mienk? Századok óta várjuk a Messiást és örökké várni fogjuk. Már számtalan Messiásban hittünk és a kómikus furcsaság éppen abban rejlik, hogy az egyedülit, aki alázatossággal és komolysággal lépett fel, keresztrefeszítettük, ... valószínűleg abbeli félelmünkben, hogy vele túlkorán elérjük álmaink beteljesülését! Mai kommunistáink, akik a jövő

embereinek adták ki magukat, nem mások, mint egy igen távoli multnak visszatérő lelkei. Ők a mi örökös doktoraink, a mi örökös prófétáink, a mi örökös ámitóink. És Marx Károly „Töké”-je sem más, mint a Talmud... Azonban nem kell azt hinni, hogy Izrael egész tehetsége a forradalmi tevékenységben merül ki. A valóság az, hogy a mi fajunk feltűnően kifejlett alkalmazkodó szellemmel bír, s tehetsége mindig képes az adott körülményeket kihasználni.

Egy életerős és egészséges államban mi mindnyájan Disraeli-k vagyunk, vagyis a hagyományoknak és a rendnek legjobb őrei; de viszont zavaros időkben az aktivitástól és hatalomvágytól üzelve (két oly tulajdonság, mely mindig együtt jár) Troczkijokat vagy Kun Bélákat produkálunk.

E szavak hallatára a keresztény nem türtöztetheti tovább magát és a zsidó szavába vágva így érvel:

— Hát éppen ez az, amit nem bocsáthatunk meg, mert akárhol is vannak maguk, a jó és a rossz érdekében egyformán küzdenek, egyedüli gondjuk az lévén, hogy kielégítsék nyugtalan vérük ösztöneit. Csak önmaguk iránt érdeklődnek, egy olyan erőt képviselnek, mely céltalanul, csak a hatás kedvéért is képes működésbe jönni és amely nem tud önnön-magának korlátokat szabni. Önökre sohasem nehezednek oly sokoldalú érzelmek, amilyenekkel a mi különleges multunk fogva tartja lelkünket. Az öntudatlanul, de teljes erővel ránk nehezülő hagyományok, melyek minket egyéni érdekeink, sőt életünk feláldozására is képesek rábírní, önök előtt teljesen idegenek maradnak. Vannak realitások, amelyeket bámulatos könnyedséggel azonnal felfognak, de viszont másokat, sokkal fontosabbakat, melyek lelkünkhöz nőttek, sohasem lesznek képesek megérteni. Igaz viszont, hogy mi sem dicsekedhetünk azzal, hogy bele tudnánk hatolni az önök gondolatvilágába. Nagy tévedésünk ötven éven keresztül az volt, hogy lehetségesnek tartottuk a zsidókból kényünk-kedvünk szerint magyarokat faragni. Pedig ezt véghezvinni képtelenség. Azok, akik önök közül őszinték, be is ismerik ezt, sőt joggal dicsekednek is vele. Minden emberben csak egy korlátolt mennyiség létezhetik a kollektív szeretet kincséből; mindegyikünk csak egy hazát szerethet egy időben. Önöknek is megvan a hazájuk, mely azért, hogy az eszményi világba és a remények végtelenségébe van beleképzelve, csak annál gyönyörűbbnek látszik. Ne akarjanak tehát félrevezetni minket és önmagukat. Megtörténhet, hogy önök rokonszenvet, szeretetet és ragaszkodást tanúsítanak valamely idegen nép iránt, sőt a honosítás és keresztelés után az új hazához és valláshoz hívek is tudnak lenni, ennél tovább azonban már nem mehetnek. Maguk Izraelhez tartoznak és Izrael országában a legnemzetibb érzésű polgároknak örökre meg is maradnak. Nem bosszankodom emiatt, sőt inkább csodálom önöket. Minden fajnak megvan a maga fenntartó misztériuma; önöknek is, mint minden népnek, megvan a maguk nagyszerű és tiszteletreméltó hite. Ha tehát mi önöket nagylelkűen befogadjuk országunkba, ne kívánják még azt is, hogy sorsunkat az önök kezére bizzuk. Szívesen elismerem, hogy mi magyarok nem vagyunk olyan ügyesek és tevékenyek, mint maguk. Ami bennünk csak nagyon kevéssé van kifejlődve, az a modern élet iránti érzék, melyet önök nálunk, saját képükre, annyira kifejlesztettek. Nekünk régi gyermeteg lelkületünk van, melynek alapvonásai a nagylelkűség és lovagiasság; a mi régi, keleti lelkünk lusta és álmodozó, melynek különös

jellegét a távoli múltba nyúló eredet adja meg. Ezer évnek történelme az, ami kialakította a mi nemzeti érzésünket. Nem igen vágyunk arra, hogy az önök segítségével legalább külsőleg hasonlóbba legyünk a többi európaiakhoz. Mi meg akarunk maradni olyanokul, amilyenek vagyunk: jók vagy rosszak, okosak vagy ostobák, mindegy! Nagyon is sokáig hódoltunk az önök behízelt uralmának és mindannak a látszatnak, mellyel bennünket jól tartottak. Ma megtagadjuk mindezeket. Nem akarunk többé idegen pásztoroktól őrzött nyáj lenni tulajdon földünkön, még ha Ábrahámnak vagy Mózesnek hívják is e pásztorokat.

A zsidó, aki kétezer éven át keserűbb szavakat is hallott már ezeknél, s a mostaninál sokkal rosszabb helyzetekből is kivergődött már, harag nélkül imígyen válaszol:

— Jól vigyázzanak, nehogy megismételjék velünk azt a kísérletet, amely a spanyoloknak olyan rosszul sikerült, mikor országukból összes mórjaikat és zsidóikat kizavarták. Öt századja ennek, de még ma is sínylek Hisz maguk különben sem gondolhatnak komolyan arra, hogy mint Izabella idejében Spanyolországban, tömegesen kitoloncoljanak bennünket. A Dunába sem akarnak — úgy vélem — mindnyájunkat belefojtani. Kivételes intézkedéseiknek nem lenne más hatása, mint hogy összetömrítene s ezáltal erősebbeké tenne bennünket. Az üldözéssel csak vissza fogják adni a faji öntudatot legjobbjainknak, vagy — ha — úgy tetszik — legrosszabbjainknak; azoknak, akik Izraelről való lemondásuk utolsó stádiumát is elérték már, azoknak, akiknek szívében már nem rezdül meg semmi a „zsidó“ szó hallatára (vagy az „izraelita“ szóéra, mely hamis udvariassága és képmutató kíméletessége miatt még gyűlöletesebb). Magam is tegnap még undort éreztem a Galiciából menekült, esztelenül fanatikus, visszataszítóan szennyes vadzsidók iránt. Képes voltam leszállni a villamosról, csak azért, hogy ne érezzem szagukat és ne lássam a zsidóság e rettenetes típusát. De ma, mivel üldözöttek, testvéreimnek érzem őket és melléjük állok. Ebben az érzésben bizonyára nem maradok egyedül. Számtalan zsidót említhetnék fel, kik a bolsevizmus alatt megundorodva hitsorsosaik túlzásaitól és félve a megtorlástól, a keresztvíz alá menekültek, mihelyt azonban látták, hogy a félt erőszakosságok csakugyan megtörténnek és hogy tegnapi testvéreiknek hallatlan sérelmeket kell elszenvedniök, megtagadták tagadásukat és visszatértek Izraelhez... Halljon egy titkot! Gyakran emlegetik, hogy a zsidók szívósságának óriási méretűnek kell lennie, mivel az egész világon fenntartották és kifejlesztették fajukat mindannak ellenére, amit el kellett szenvedniök. Nem azt kell mondani, hogy „ellenére“, hanem, hogy „éppen azért“, mivel éppen az elnyomatás tett minket azzá, amik vagyunk. Mi csak a nyomorúságban és megpróbáltatásokban tudtunk igazán nagyok lenni. A mi bibliánk olyan időben készült, mikor rabló beduinok, vagyis állandóan fenyegetett, kóbor törzsek voltunk. Mikor később rendes államot alakítottunk, zsenialitásunk is kihalt. Salamon híres templomából nem maradt meg semmi nyom, de valószínűnek látszik, hogy több volt benne a keleti pompa, mint a valódi szépség. Dávid zsoltárai és az Énekek Éneke az egyedüli érdemes alkotások, melyek azon időkből fennmaradtak. A királyok idejéből Dániel próféciája meglehetősen középszerű. Izraelnek két nagy szószólója, Ézsau és Jeremiás próféta, a balsors és száműzetés kemény idejében éltek. A Talmud pedig a babyloni pokolban született... Higgyék el nekem, mi nem

vagyunk okosabbak a közönséges halandók átlagánál, sőt úgy vélem, hogy egészben véve fajunk szellemisége inkább a közepesen alul van. Hiányzik belőlünk a nagy lelemény, a teremtő eredetiség. Mi azonban szerencsétleneik voltunk, és ezáltal megtanultuk, hogyan kell lenézni a minket megvetőket és kifejlődött bennünk a leverő, de lebírándó események megvetése. A körülmények kényszerítették rá bennünket, hogy kegyetlenséggel és realizmussal ítéljük meg az emberiséget és a dolgokat. A minket körülvevő ellenséges érzéssel szemben ravaszságra és alkalmazkodóképességre volt szükségünk. Európa háztartásában mi vagyunk a só, az étvágygerjesztő, a méreg, ha úgy tetszik; szükséges és ki nem vethető elem vagyunk a világ vegytanában. Igaz, hogy óriási hibáink vannak, melyeket mi magunk még jobban ismerünk, mint maguk. Igyekezzenek védekezni ellenük. De erőnyeink is vannak, melyeknek kihasználása önökön áll...

És a szócsata folytatódik, a keresztény között, ki soha nem unja meg a vádaskodást és panaszt, meg a zsidó között, ki soha nem fogy ki a védekező érvelésből. Régi vita, régi nóta ez már, s nyugaton évszázadok óta tárgya a társalgásnak, míg oly sok más tárgy időnk jártával már elvesztette érdekét; örökös párbeszéd, mely hol itt, hol ott újra kezdődik, mindig időszerű, mindig eleven, s épp azért drámai érdekű, mert el sem képzelhetni, hogy valaha véget ér.

XIII. FEJEZET.

Ahasvérus botja.

Mikor Budapestet elhagytam, az állomás külső vágányain siralmas kinézésű, hosszú vagon sorok voltak láthatók. Se festék a kocsik oldalán, se üveg az ablakokon. A sínek között növe gaz és a kerekekre rakódott rozsdá azt vallották, hogy e kocsik régóta vesztegelhetnek már ezen a helyen. S mégis, valamennyi vagon tele volt utasokkal. A fülkékben, a folyosókon, sőt még a lépcsőkön is férfiak, asszonyok, gyermekek egymásra zsúfoltan, beszélgetve, gesztikulálva, lármázva s szegényérzet nélkül végezve a mindennapi élet szükségleteit. Első tekintetre látni lehetett, hogy e mozdulatlan vagonok különös lakói zsidók, hogy a vagonok sora: gheztó.

A férfiak közül egypáran még a régi ősi egyenruhát, a kaftánt viselték; fejükön kerek kalap, lábukon kitaposott cipő, legtöbbször azonban a túlfurcsa régi öltözet helyett már valami modern ruhaegyveleg volt. A túlhosszú szakettek és a csodálatos szabású szalonkabátok alatt, melyek majdnem földig értek, azonnal ráismertem a „vadzsídókra“. Ismét rábukkantam arra a csodálatos népségre, melyet valamikor, felejthetetlen módon, hazájukban felfedeztem. Valamikor, azaz húsz évvel ezelőtt, elmentem a Kárpátokba, hogy bebarangoljam a hegyeket s az erdők mélyén felkeressem a legendás kastélyokat és romantikus tengerszemeket; és ez utamban egyszerre csak szemem elé tárult egy olyan világ, melyről sem a Baedeker, sem Joanne nem tesz említést. Ismét ott érzem magamat abban a vonatban, mely a tavaszi olvadásoktól megdagadt Vág mentén haladt végig, fenyveserdő és hótakarta hegycsúcsok között, melyek vakítóan csillogtak az erős napfényben. Időről-időre a gyalogösvényeken megpillantottam egy-egy parasztot, kinek fején prémsapka, hátán birkabőr, lábán valami furcsa, vékony szíjjakkal körültekert, vörös szövet volt, vagy parasztasszonyokat, szintén birkabőrben, mezitláb, vagy csizmában, fejü-

kön hímzett kendővel, mellükre lógó hajfonatokkal és szájukban hosszú, fekete pipával. A kis állomásokon pedig, ahol a vonat megállott, a gubák, tarka kendők és rikító lábvédők közé erősen elütő feketeruhás alakok elegyedtek. Fekete kalapok, fekete kaftánok, fekete, sáros csizmák. Mind-egyiknek a kezében kopott utazótáska volt, mellyel egymást lökdösve ugráltak fel a vagonokba; sietve, mintha előttük a síneken a szerencse kereke gördülne, melyet mindenképen utól kell érniök. Mindnyájan hosszú, libegő szakállt viseltek, mely fekete vagy vörös volt, és amelyhez kétoldalt dugóhúzó alakú, göndör pajeszek simultak. Meglepő volt még rendkívül élénk szemük s testüknek állandó mozgékonyasága és csodálatos gyorsasága. Hatalmas lépésekkel haladtak előre és ha tolakodni kellett, mind-egyik egyforma heveséggel használta könyökét, anélkül azonban, hogy bármelyiknek is eszébe jutott volna, hogy a kíméletlen lökdösés miatt bocsánatot kérjen. Az olvadó hóban és sárban, mely össze-vissza frecskelte penészes kaftánjukat, látszólag egészen jól érezték magukat. Legkülönösebb azonban az a feltűnő vidámság és életkedv volt, mely ebből a piszkos tömegeből kiáradt. A hegyek közt elszórt falvak zsidai voltak ezek a furcsa alakok, Felső-Magyarország kereskedelmi megbizottai, kiket a pásztorok és favágók küldtek teljes bizalommal a városokba, hogy ott eladják terményeiket és elvégezzék helyettük a szükséges bevásárlásokat.

Nem tudtam hová lenni a csodálkozástól, hogy két egymástól ennyire eltérő embertípus, ez a nyugodt, egyszerű és durvaarcú paraszt, meg a keletnek e mozgékony fiai, kiknek minden tekintete és mozdulata élénk szellemi tevékenységről tanúskodott, meg tudjon így egymás mellett élni. Meglepetésemet csak fokozta az a körülmény, hogy ezek a zsidók egy még régibb világból valóknak látszottak, mint az állatbőrbe bujtatott hegyi lakók. Minden állomáson szálltak be ilyen vándorok. Szinte úgy látszott, mintha a vonat húzta-vonzotta és kiragadta volna őket a nem nekik való magányból. Szinte csodálkozott az ember, hogy egy-egy állomáson le is szállanak; mintha az lett volna a természetes, hogy a mozdony tovább, tovább vigye őket, új országok felé.

Igen, mily felejthetelen emlék számomra a sárban tapicskoló Izraelnek e megjelenése a vasút mentén, a felhős ég alatt, melyen itt-ott fénysávok szűrődtek át, és amely egészben véve valami ótestamentumi képre emlékeztetett. Hegyek, erdők, sziklák, mindezek a rideg és egyhangú, de mégis megkapó szépségű természeti csodák, sokkal kevésbé érdekeltek, mint az a fekete, tüzesszemű tömeg, lábujjmutogató csizmáival és mocskos kaftánjaival. Mennél előbbre haladtam utamban, annál inkább nőtt csodálkozásom, annyira, hogy végül ez az érzés szinte nyomasztólag hatott reám. A kis városokban, ahol megszálltam, felkerestem bűzös utcáikat, lakásaikat és zsinagógáikat, melyekben illetlen dühvel könyörögtek az istenhez. Oly életviszonyokat pillantottam itt meg, melyekről soha nem képzeltem, hogy létezhetnek... Ez a váratlan látvány az egész világon páratlannak tünt fel nekem, valami középkori vitustáncnak vagy talán inkább egy ódon civilizáció-maradványnak, melynek eredete Antiochusig, Salamonig, Dávid királyig, Niniveig és Babylonig nyúlik vissza és amely itt a piszkos alatt csodálatos módon sértetlenül megmaradt. Szóval képtelen vagyok kifejezni azt a bámulatot, melybe ez a barokk emberiség ejtett. Úgy éreztem magamat, mint egy felfedező, mint Bougainville, midőn rábukkant a kanákokra. Megkapó érdekességű látvány előtt állottam,

mely visszataszító, de egyúttal vonzó is volt. Mintha egy meleg fészekbe nyúltam volna, melyek érintése undorít is egyúttal...

Ma reggel a budapesti állomáson ugyanazon embereket láttam viszont, kiket valaha a Vág völgyében és a galíciai síkon volt alkalmam megismerni. Mit kerestek ebben a mozdulatlan vonatban? Mire vártak ezen a gazzal benőtt tolatóvágányon? Semmit! Mindössze folytatódott örökös meséjük. A Magyarországra vándorolt zsidók egy csoportja volt ez, mely a háború alatt befészkelte magát oda és amelytől a kormány most úgy igyekezett szabadulni, hogy visszatoloncoltatta őket származásuk helyére. A román, osztrák, vagy cseh határon mindenütt ugyanaz a rendelet várja őket; az állomásfőnökök nem engedik őket kiszállni vagy útjukat folytatni. „Mi nem ismerjük, vagyis inkább nagyon jól ismerjük magukat” — mondják e vándoroknak — „menjenek vissza oda, ahonnan jöttek.” A mozgó gheztó erre nagybölcsen visszatér Budapestre. És ezért vándorolnak ezek a zsidó törzsek hónapok óta ide-oda a síneken, a bolygó zsidónak egy egészen új és modern képét adva, melyben a legendás Ahasvérus botját a vasút helyettesíti.

Expresszvonatom érkezését várva, mely ettől a különös régi történet-től száz mérföldnyire fog középíteni, fel-alá sétálok a rozoga vagonok mentén, a siralmas karaván között, mely furesán emlékeztet az egyiptomi homokba vagy az Euphrates partján épített táborokra. Szomorú hatást kelt ennek a hontalan csöcseléknek a látványa, mely bizonyára éhen is halhatna, ha az izraelita szövetség nem gondoskodnék ellátásáról, és mégis ezeken a félreeső vágányokon, csakúgy, mint a galíciai sárban és valószínűleg a nilusmenti sivatagban vagy a babyloni fűzfák alatt, ebből a mocskos hemzsegségből valami hihetetlen lendület és meglepő életerő árad ki, mely még a jókedvnek is magán hordja egy bizonyos bélyegét. Mintha mind otthon volna ebben a nyomorúságban. Tesznek, vesznek, mintha semmi bajuk sem lenne. Mint a galíciai falvak lúdjai, melyek átúsznak az iszapos pocsolyán, anélkül, hogy tollukat bemocskolnák, ők is átgázolnak a rossz időközön és utána semmi nyoma sem látszik meg rajtuk a megpróbáltatásnak. Kíváncsiságom egyáltalán nem sérti őket, sőt bátran azt képzelhetem, hogy megjelenésem az állomás e rejtett helyén, kellemes meglepetés számukra. Ugyan mire gondolhatnak, amint élénk szemmel vizsgálgatnak engem? Talán egyszerűen kabátomnak vagy cipőmnek az értékét becsülgetik? Ez azonban a szemükben égő okos lángnak és az arcukról lerívó benső fénynek nagyon közönséges magyarázata volna. Inkább ilyesfélét látszanak mondani: „Hát jó, csak bámulj minket! A látomány mindenesetre megéri a fáradságot. Ennyi bizalom a bálors-ban nem mindnapos dolog! Ma itt, holnap ott, bánjuk is mi! A fős, hogy éljünk! A ma nem fényes, de a holnap talán csillogó lesz... Hová méssz? Párizsba? Ki tudja, vajjon mikor megérkezel, nem találsz-e minket már ott? A sors oly különös! Ezek a vagonok és ez a mozdony nélküli vonat talán náladnál hamarabb célt ér“... Igen, körülbelül ezt mondhatják ravasz szemek! S mellettem, mintegy visszhangként, hallom a Kereszténynek a szavát, amint a reménytelenség hangján mormolja: „Igen, igen, nézd meg őket! Ma itt, holnap másutt. Ők mindenütt otthon vannak, és sehol sincsenek otthon! Mindig tele rajongó reménységgel. A török, sehol budai dombon, nem volt veszélyesebb ennél a kócos zsidónál, ki most itt poggyászában kuporog. Ázsia utolsó rohamában mi maradtunk alul.“

(Vége.)

Fordította Règnier Viktor.

SIRATNAK ENGEM A FÁK.

Lefeküdt a kis család, hol este óta melegedtem,
 s éjfél-t kongó férfilábbal hazafele ballagok.
 Vándormadár sorsa sorsom: mindig indulóban lábam,
 onnan, ahol álm-párnán boldog szívek alszanak.
 Téli zápor hull a hóra, házikókra, fáradt fákra:
 útfeletti targalyakról könnyet hullat rám a lomb...
 Ez az út az agglagények bánatkövel rakott útja:
 jégre dobban lábam lépte s mindörökre nyoma vész.
 Két oldalt a dermedt vágyak, vetélt célok, holt remények
 soha-nyíló ákác-fákként állnak, állnak feketén...
 Bimbók helyett könnyek gyöngye gömbölyül az ágak végén:
 engemet siratnak fázó titok-fák az út felett...

Ez az út a magányosság csönd- és halálvermes útja:
 Idegenség országában célok felé sose visz...
 Jókedvemben ifjúságom áldott aranyalma-fáját
 meg-megrázom s jóság szirma, csillag-gyémánt, csoda hull...
 Mindig idegen szívekre! kik, ha kicsit tán szeretnek:
 nékik mégis csak egy furcsa hangú más-madár vagyok...
 — És anyám s más véreim, kik folyton rólam álmodoznak:
 évenként csak egyszer-kétszer látják szirmos szemeim...
 Magányosság útja szélén titok-fákról könnyek gyöngye
 hull fejemre s csak siratnak engemet a téli fák...

Mit sirattok?! Nem akartam soha „boldog“ ember lenni!
 Nem akartam fáklya lenni, Jákob-létra, alagút:
 élni, mint a többi testvér: nagy hajókat hordó tenger,
 ember-tenger csöppje lenni, játékos hab, szürke hab,
 — de az Úrnak akarátja kipányvázott önmagának,
 legyek Jákob-létra s bénák rajtam édig érjenek,
 legyek ég és föld közötti szívárványhid szárnytalannak,
 s bűnök tüzhányó hegyében biztos, csöndes alagút...
 A próféták útját járom, nem akartam boldog lenni:
 mit sirattok targalyakkal titok-lombú téli fák?!

Lám az Úr csak ideküldött, (mint a cethal vitte Jónást!)
 Ide hoztam ifjú szívem, mint egy arany szentelőt.
 Krisztus-vérben megmártottam, jó magasra fölemeltem
 és jószággal megszenteltem a határt és a falut ...
 Fog-e rajta? Isten dolga. Mind alusznak bizton, mélyen:
 lopnak, csálnak és hazudnak — és alusznak biztosan,
 Én: a fáklya, félve élek, félve járok, félve fekszem:
 keresem a létem kulcsát s nem találok sohasem!
 Kétségeknak vándorútján feketéllő titok-fákról
 könnyek hullnak fürteimre, ében gyöngy hull, permetez ...

Súlyos sors: próféta-réten Isten pányváját viselni,
 mindig égre intő újjal állni, mint egy nagy torony.
 Néha-néha botot vágok rózsafából, álomfából,
 hogy világgá vándoroljak — s megbabonáz a botom:
 mindig, mindig kápolnákhöz, utakmenti Krisztusokhoz
 viszi lábom s ha ránézek: botom keresztalakú!
 És az utakmenti szántók mindig újjal mutogatnak:
 ime ott megy egy zarándok, búcsúsoktól elmaradt ...
 És a szentek vándorútján feketéllő titok-fákról
 könnyek hullnak lépteimre, égi gyémánt permetez ...

Néha virág nő szívemben, véres szirmú, forradalmas,
 néha füttyöt formál ajkam, piros ritmust és pogányt,
 — ám a népek szenvedése átkot zúg, mint barna tenger:
 s hervadt lessz a fütty, s a bimbó, míg megyek a golgotán
 és a minden-szívek-útján minden-embert-féltő fákról,
 titok fákról könnyek gyöngye záporoz, csak, záporoz ...

Mécs László

MAGVASZAKAD A BÚSULÁSNAK.

Nagyapám csontos, vén fejét megkopogtatta a Halál s a kopogtatás nyomán kidagadtak halántékán az erek. Sovány karjait sokáig nézgette ráncok közé temetkezett szemével s ha nem is mondta ki nyíltan a világnak, de a bölcs megnyugvás átlátszó fátyolt terített az agyára s kinézett a beleegyezés a szemén.

— Hát hiszen jól van. Két karom közé nem ölelek egy csepp napugárt se többé, mert nem tárom ki már, ha ébredést kürtöl a hajnal. Elmúlik minden, ahogy jött... Illenék, hogy én is hagyjam itt: öntudatlanul, mert látni sohasem volt jó. Ha erősen kinyitottam a szememet, meg-rökönyödés feküdt a szívemre mindig... Nem egyedül vagyok, sok kamatot adtam az Életnek azért a tökéért, amit kérés nélkül belém oltott.

Mindezt nem mondta az én Nagyapám; csak ott táncoltak ezek a gondolatok az agya tetején. Egy kicsit össze-vissza, furcsán, bizarran... Mert hát megkopogtatta vén fejét a Halál. És addig táncoltak ott, amíg Nagyapám szeme elől elfutott a józan élet világossága s a bizarr gondolatok furcsább fiakat szültek, mint az a menyecske, aki rosszkor lát álmában lópatájú ördögöt.

Igy történhetett, hogy mindaz, amit én most súlyos értelmű szókba öntögetek, talán nem is itt történt, hanem meseország kellős közepében. Odáig ragadták Nagyapámat az egyenes útjukat vesztett gondolatok. Nem a régi mesék országába pedig, ahol a jóság tünderei kis királyfiakat ölelgetnek csodás szívük fölé és ahol vasorrú bábák rontása mindig meghal a varázsfüvek csodálatos érintése alatt. Új meseországban történt ez, ahol az emberek maguk vetnek melegágyat a búsulásnak. Ám ahol ez a búsulás minden értéke az embereknek, mert a vigadásuk is búsulás és búsulással szép a vigadásuk. Enélkül kicsi akarat lenne mindaz, amit sok száz esztendő alatt a nagyvilágba szerteszórtak kegyetlen elkeseredéssel. Mert minden dolgukat a búsulás szülte és búsulás nélkül nem volt akaratuk.

Ilyesféle gondolatok is kísértették Nagyapám magas homloka mögött a józan ész, mert — amint mondám — megkopogtatta koponyáját a Halál. Sűrű vére rohanni kezdett, mint a vihar a jégeső előtt, hogy maga után hurcolja a pusztulást. És vére rohanása hímes szőnyeget terített maradék élete lépései elé. Úgy lett, ahogyan szerette volna: öntudatlanul kilépett ebből a világból, egy csendes hm-getéssel az ajakán. Mintha azt mondta volna:

— Hm! Itt vértől piros a világ, túl tüztől. Szinte mindegy, mert mind a kettő éget.

De elbúvik a lenvirág lelke addig még egynéhányszor az éjtszaka elől. Mert szépen sorjában jöttek Nagyapámnak a gondolatok: a könnyebbek elől, a súlyosabbak hátul s ezek az utolsók feküdtek úgy reá az agyára, hogy meseország lett a földje: a búsulás meseországja, ő maga pedig e meseország: a búbanat halni készülő fejedelme. És mert sorjában jöttek a gondolatok, színes füzért alkottak végül, amit tudományos emberek a

gondolkodás rendszeres kisiklásának neveznének. Dehát nem is az elnevezésen fordul meg a dolog, hanem azon, hogy Nagyapám gondolatai a nehéz meséig súlyosodtak. És eszerint rendezte meg utolsó napjai sorát. Rendszeresen, komolyan, úgyhogy bolondsága is könnycsavaró, nehéz igazságként üli meg késői unokája lelkét.

*

Az Élet nagymestere már játszott a örök muzsikáján a tavaszt, hogy aszerint igazodjék az emberek szívedobogása. Orgonavirágok illata kábító felhőt borított a kertre s ez volt a mester nagyszerű zenéjének a pianiszsimója. Mert az illat a Természet legfinomabb muzsikaszója, ami kedves kábulatba ringatja az embert.

Nagyapám megrázogatta lázas vén fejét az orgonák édes illatában s ez a rázogatózás azt jelentette, hogy neki immáron semmi köze nincs az orgona illatához. A tavaszhoz se, a napsugárban se. A búsulás fejedelme halni készül s olyan legyen a halála, mint éjjel a csillaghullás: nagyszerű, de idegremegtető. Így akarja magvát szakasztani a búsulásnak.

Mesébe betegült agya súlyos terheket emelgetett. Gondolatokat, amelyek alatt a józan ember teste derékban rogyant volna meg s saját kezével akasztotta volna meg szíve dobogását. Am őt csak egyenesebbre állította s amint összeszövögte akaratát, örütségbe tekergetett súlyos tervét, meglegedett mosolygást eresztett ki szeme ráncai mögül. Mint öreganyám, amikor kabala nélkül tekergeti fel a vetőszegre háromvég lenfonalát.

Amint aztán elkészült tervével, azonmód kiebrudalta magából a tehetlenséget. Két öklét az asztal közepére fektette s előredőlt, hogy saját súlyával is nehezebbé tegye a szavát. Úgy kezdte el a mese végigjátszását.

— Ágnis! Most az utolsó parancsokat osztogatom neked. Ölts magadra innepi gúnyát s járd végig az összes rokonokat: fiaimat, vejeimet. Mondd meg nekik, hogy ne resteljék elfáradni vén parancsolójukhoz, mert innepre készülődik.

Ágnis kerekebbre nyitotta a szemét a különös szavakra, de mert több mondani valója nem volt az öregnek, suhogó szoknyát akasztott a derekára s megindult faluhosszat.

Egyszeribe megkezdődött az atyafiak szállingózása. Egyike-másika már ünnepélyes színbe öltöztette az ábrázatját s úgy lépett be az ajtón. De olyan is volt, aki a megilletődést hetykesége mögé rejtegette el.

— Mutatni kell az öregnek, hogy nem tart még ott, ahol gondolja — vélte s hangos szerencsés-jónapját előre küldve csak úgy odavetette a kérdést:

— Mi légyen az apám, ami miatt borozdában hagytam ott az ekét?

— Várj a sorodra fiam, mert mindennek ideje vagyon — intett az öreg s mindjárt ünnepélyesség váltotta fel arcán a hányavetiséget.

— Alkalmasint végrendeletre készülődik az öreg — szúrta ki fogán keresztül a nyurga Kovács Gábor.

— Magam is úgy sejtem — fogta meg a szót Török Gazsi s széles vállait közelebb tolta az asztalhoz.

Elhallgattak azután. Talán mert súlyos volt a szoba levegője s megfojtotta a diskurálás vágyát. Rágódtak csendesesen gondolataikon s osztogatták maguk között az öreg birodalmát.

A keserűség országát tagolták darabokra, amelynek fejedelme most

halni készül s összegyűjtötte őket a temetésére. Dehát ők ezt nem így tudták, mert a búslásuk még földi búslás volt s józan eszük még nem érkezett el a mese határáig, ahol Nagyapám már trónt épített magának s most össze készül rontani királyi székét, hogy magával együtt túlvilágra vigye a búslást is.

Amikorra egybegyülekeztek valamennyien, már nagyot lépett lefelé a nap. Meg is botlott a nyugati hegyek csúcsában s keresztülbukott a föld peremén. Fekete szemével benézett az ablakon az este s kicsalta közülök a maradék világosságot. Nagyot nyújtózkodott az alkonyat fekete-palástos hercege. Akkor rúgta le magáról a nap fényes paplanát, s kitörölte az álmat szemeiből. Palástja megremegett az esti szélben s széles árnyékot vetett a gondolkodásba fulladozó atyafiakra. Ettől még ünnepélyesebbé váltak s úgy várták a Nagyapám szavait, mintha jövődő életük feküdnek ott a csíkos asztalterítőn.

A vénember megropogtatta reszkető ujjait, végighordozta tekintetét fiain, vejein. Felállt aztán és homályosabb szavakat küldözgetett az atyafiak felé, mint az este sötétsége.

— Alattvalóim! Ime: én most el készülök hagyni ezt a széket, amibe olyan sokáig üldögéltem felettetek. Alighanem meg voltatok elégedve velem, mert zokszót nem vágott vén fejemhez egyiketek se. Dehát vége felé jár már az időm s itthagynom nektek a búslás országát mindenestől. Csak éppen a búslást akarom elvinni közületek, hogy ezután több virágot teremjenek a dombok s több kacagás keljen ki a szívetek alatt. Utolsó parancsolatomat ahogy meghalljátok, úgy teljesítsétek, mert méltón készülök kilépni ebből a világból. Tízen vagytok s holnap reggel mind a tízen ott legyetek fejszéitekkal a Kisfenyő oldalában, hogy sudar fenyőket vágjatok, sokat.

Megbokrosodtak a szokatlan szavaktól az atyafiak, de mert régtől fogva tudták, hogy a vénember szavai megrághva esnek közelebb az észhez, erősen keresték benne az értelmet.

— Építeni készül apám?

— A fiatalok dolga építeni. Vénember csak a sírját építse meg s végéig ért a kötelességnek. De kár itt vesztegetni a szót. Mára eleget mondtam s holnap tovább is folytatom. Jóéjtszákát!

Méltóságteljes mozdulattal lépett egyet-kettőt s mintha csakugyan kitalált meseországa fejedelme lenne, szónéklül hagyta magukra híveit. Azok pedig zavarodottan kezdtek szedelőzködni s egymásnak mondogatták meg azt, amit az öregnek nem mertek.

— Valami nagy dologra készül a vénember...

— Patriarchásdit játszik az öreg! Alighanem a sok bibliaolvasás kísértette meg.

— Ott leszünk holnap, emberek?

— Hát ott biza! Már ha megkezdtük, csináljuk végig ezt a furcsa végrendelkezést, mert nyilván az lesz a vége.

— Be fekete szavakat mondott az öreg, egy cseppet sem látok a hátuk mögé.

— Nagy feje volt mindig. Nehéz követni az eszejárását.

Lassankint mégis elfogyott a szavuk. Ki erre, ki arra megkereste a házát. Vacsora mellé húzódott s vagy szólott vagy nem a dologról a feleségének; természete szerint. Mégis inkább hallgattak, mert olyan titokza-

tosnak tetszett valahogy az öreg rendelkezése, hogy nem találták asszony-nyelvre valónak. Annyi azonban bizonyos, hogy egyikük sem aludt sokat azon az éjjel. Magukon érezték a búsulás halni készülő fejedelmének zavaros tekintetét.

*

Reggel a konok ápriliségi szél felhőket kergetett a nap arca előtt s ritkán engedte bepillantani a hegy felé igyekező atyafiakra, akik kettesével, hármasával siettek a végrendeletre. Nyakukat behúzták mélyen a szűrposztó ujjasba, hónuk alól kilógott hátul a fejsze nyele s ha a szél se hagyta beszélgetni, de maguk se nagyon akartak. Csak gondolataikat űzték együtt a lépéseikkel s sűrű oldalpillantásokkal kutatták egymás arcán a jóreménységet. Eszeveszett gondolat is volt Nagyapámtól olyan végrendeletre hívni atyafiait, ahol az örökösök éles fejszékkel jelennek meg.

Ő különben már ott állott az erdő lábánál s amikor mindnyájan megérkeztek, még a szokásos szusszantásra se hagyott sok időt. Nekitámaszkodott meggömbült hátával egy törzsökös fenyőnek s amíg a sívító szélben ezerszámra röpöködtek a tél alatt megsanyarodott tűlevelek, tágranyitotta két öreg szemét s lassan, gondolkozva eregette a szókat:

— Fejszéiteket nem hiába hozattam ki veletek s nem azért, hogy a honotok alatt heverjen...

... Munkára... munkára, mert elfogyhat előlem az idő, amíg ellop-hatnám közületek a bánatot...

... Fenyőket vágjatok sokat, tízet is, húszat is, hogy az Olt vizére ereszhessük koporsónak, mert azzal akarom elszállítani közületek azt, amiben a búsulásotok gyökeredzik...

Elhallgatott, mert értelmetlenül fordultak össze a fejek s Kovács Gábor mérgelődve vonta meg a vállát.

— Nem értitek?

— Jó lenne tán apám, ha nekünk való szavakkal szólnál. Én félig is alig értem s úgy is inkább sejtem a szavaid értelmét.

— Tágítsd az agyadat tágabbra fiam. Sok minden elfér abban, ha a keserűségben is értelmet keres. De magyarázatásokkal nem vesztegetem az időt...

Elmozdult hirtelen a fenyőtől s mintha új szavak alá keresne új gondolatokat, hosszasan nézte a nyargaló szélben reszkető fenyőket.

— Simogatás lesz a szél haragja is — mormogta magának s elkérte Kovács Gábortól a fejszét.

— Megteszem az első vágást, hogy könnyebben essék a munkátok.

Reszkető kezében bizonytalanul szállott alá a balta s sebet vágott egy jajgató fenyő oldalába.

— Most hát folytassátok, de válogassátok meg jól a fenyőket. Amelyeknek a legtöbb könny folyt ki az oldalából s legjobban sír a szél ereje miatt, azt döntögessétek alá. Könnyből és jajgatásból akarom összeróni a koporsómat.

Szaporá munkájukkal csakhamar felverték az erdőt. A jajgató fenyőszálak felhőrdültek mégegyszer, amikor odaadták életüket az emberek zsarnok akaratának. Elfeküdtek hosszán a földön s már hangtalanul tűrték, hogy ágaikat lenyesegezzék vérző oldalukról. Kovács Gábor megszólította az elmélázó öreget.

— Sok lesz egy tutajra tizenegy ember, apám.

— Kettőt is csinálhatunk, egymás hosszába.

Tovább lépegetett s összeszedegette a lenyesett fenyőgallyakat. A leg-szurkosabbakat gondosan külön válogatta s hosszabb rudakat is faragott vagy négyet.

— Mi a jófenét csinál az öreg? — kérdezte meg fejszójét leeresztve Kovács Gábortól Bakó Gergé.

— Fáklyákat, úgy nézem; estére utazni akar a tutajon.

— Gondolom már hová lyukadunk ki.

— Hova?

— Az alsó erdőt akarja felosztani előbb.

— Éjjel? Holdvilágnál?

— Kitelik tőle, amilyen furcsán beszél.

— Nacsak folytassuk, mert sok dolog lesz még, amíg az Olthoz huzatjuk s összerójuk ezeket a rönköket.

*

Az este váratlanul lepte meg a földet. A nap vérvörös jókedvében még lemosolygott gúnyosan az Olt partján forgolódo atyafiakra, de csak egy pillanatig. Megfeledkezett róluk nyilván, mert elfordította a fejét s a hegyek nyujtózkodó árnyéka nyomban homállá sűrűsödött. Titokzatosságában nagyra nőttek a fák, bokrok s az emberek is. Nagypám meggyújtotta a kész fáklyákat s odatűzte az egymás hosszába kötözött óriási tutaj négy szegletére. Felnézett azután a pislogni kezdő csillagokra s maga köré gyűjtötte az embereket, akiknek a szívét kezdte már megülni a sok titokzatosság. Talán a Nagypám meséjéből csöppent valami közójük, ami úgy elsúlyosította a kívánságukat, hogy komoran néztek bele az éjtszakába. Várták már azt, aminek az árnyéka a fejük fölött kísértett. Mikor mindnyáján köréje gyülekeztek, parancsolólag szólalt meg Nagypám:

— Kiáltatok most, hogy elhallatszódjék az út fordulójáig.

— Minek? — próbált érdeklődni valamelyik.

— Csak úgy... jelnek, hogy észrevegyék ott, amit akarok.

Körbeállották hát s beleharsant az esteledésbe:

— Hejhó! Hahó!

Pár perc multán szekér döcögött elé a kanyarodónál. Két hallgatag legény egy három-vedres hordót csusztatott le a saroglyából s elhelyezte a tutajon. Az atyafiak csendes érdeklődéssel szemlélték az eseményeket s Török Gazsi megértően mosolygott hosszú, szőke bajusza alá.

— Értem már, a régi nagyivásokat akarja végigcsinálni az öreg. Hiszen ezzel meg is öli a búsulást, bizonyosan.

A legények karcsú bokájukat sorakoztattak végig a tutaj közepén. Pontosan tizenegyet. Dolguk végeztével köszönés nélkül visszaültek a szekérbe s végigporoszkáltak az erdő alá nyujtozkodó úton. Alkalmasint így szólott a parancsolat.

A szekér zörgése belevegyült lassan az erdő zúgásába s akkor megmozdult Nagypám. Fellépett a tutajra s intett a többieknek is, hogy kövessék. Bibliásan áldást mormogott a hordóra, melléje térdelést s elfordította a csapatot. Ezt már megértették valamennyien s gazdája került azonnal mindegyik bokájnak. Nagypám csordultig eresztette a kancsókat s régi szokása szerint kiloccsantott egy cseppet a magából.

— Oldjátok meg a tutajt! — parancsolta.

Megtették s vártak, hogy mikor kerül már ivásra a sor. Az iromba tutaj lassan fordult s féloldalával farolt a víz árja felé. Nagyapám fel-emelte a kancsót.

— Igyátok ki valamennyien, mert felejtés aluszik a borban. Most kezdjük meg a torát a búsulásnak s nekem is, aki a búsulás királya voltam. Most meghalunk mind a ketten, mert megöregedtünk: én is, a búsulás is.

— Meddig folytatja még a komédiát az öreg? — suttogta Török Gáspár s felemelte a kancsót.

— Hadd folytassa, amíg a borból tart.

A bokájok kiürültek s készen sorakoztak vissza a hordó mellé. Az ég alján feldugta félsovány, sárga orcáját a hold s maradék fényét elszórta a hegyek fölé. A szél tökéletesen megszűnt s mélységes álmát alunni kezdte az erdő. Valahonnan a falu felől egy kuvik keserves jajgatása kísértette az aludni nem tudó vénasszonyokat s mindegyike a szomszédja lelkéért imádkozott, holott a maga háta mögött érezte a sápadt halált.

— Be utálatosan vinnyog az az átkozott madár — morgolódott Kovács Gábor s a bor után nyúlt, hogy kikergesse magából a borzongást.

— Foga van az éjtszakának — tódította Bakó Gergé s megfogta a bokájt, hogy megkergesse magában a vért.

— Mink se maradjunk el — gondolták a többiek s egyakarattal ürítették ki a kancsót.

Nagyapám a tutaj elején, a kormánynál állott s szembehunyorgatott a holddal. Bakó Gergé tele kancsót lóbált a kezében s az italos ember bizalmasságával odatartotta az öreg orra alá.

— Igyék maga is nó! Igaz a szó, ha igazán ejtjük, még ha nem értjük is.

Nagyapám a holdat köszöntötte. Belemártotta kezét a borba s szembehintette az éjtszakával.

— Nem látsz te többet itt könnyhullatást!! Vig nótát énekeljete emberek s örök időkre elfelejtsétek, ha mi bánatotok volt, mert lám: búcsúzik már tőletek a búsulás.

Hosszú, hangos kurjantás követte a szavait. Kovács Gábor ajtót nyitott a jókedvének s messze kirepült az a hegyek közé. Pajkos éjféli tündérek dobálódzni kezdtek a hanggal s így repült a kiszalasztott jókedv egyik dombtól a másikig ötször-hatször. Bakó Dénes meglobogtatta kancsóját a kezében s az ingó tutajon is táncra egyengette a lábát. Azután nótát kezdeményezett csokros jókedvében s segítségére jöttek mihamar a többiek is. Csattogott, pattogott, forrott a nóta s megtudhatták belőle a felriasztott madarak is, hogy „Hosszú szárnya a füstí fecskének, jobb a lánynak, mint a menyecskének.“

Nóta után jónagyot ittak s ivás után elcsendesedtek egy kicsinyég. Szellő szaladt tán végig közöttük s megborzongatta a hátukat, vagy valami rossz sejtelem akasztotta meg bennük a nótaszót. Nagyapám kiegyenesedett a kormányruánál s töltésre nyujtotta a kancsóját. Vidám mosolygás derítette az arcát s úgy látszott, hogy meséje a végéhez közeledik.

— Na még egyszer! — biztatta őket s dörmögő, vén hangján meg-

próbálta elindítani a megrekedt jókedvet: „Hosszú szárnya a füsti fecskének...“ De csak cserben hagyták most az atyafiak.

— Minden kancsó után pihenni kell egy kicsinyég, apám, hogy növekedjék az ereje a bornak...

Hallgatagon pihentek hát s a bornak az ereje kezdte meglágyítani őket. Lógatták a fejüket s ki a pipájával, ki a szivarjával piszmogott. Söhajtoztak is jelentőségteljesen. Csak a sokat hallgató, sokszor szomorú Nagy Gazsinak elevenedett meg az arca. Megtelt a lelke, mert sokszor kiürítette a kancsóját s amit eddig a mellébe zárt, szabadjára engedte most. Kinézett szemén a búbánat, a tutaj szélére állott külön a többiektől s kelet felé nézve előbb lassan, majd hangosan szakadt ki belőle a nóta:

„Békasót vetettek szívem közepére,
Szívem közepének kicseppent a vére...“

A csillagok elhalványodtak az égen, talán mert ígérkezett már a hajnal, de az is lehet, hogy a nóta miatt. A hegyek százszorosra nagyítva küldték vissza a nóta fájalmát. Az atyafiak is felfigyeltek, bár Kovács Gábor úgy elejtette a fejét, mint a megégetett csirke. Nagyapám megtántorodott a kormányrúdnál s nekigörbülve iszonyú dühvel hörögte feléje:

— Elhallgass te! Ez nincs benne a mesébe. Igyál!

— Úgy igaz! Igyunk! — bólogattak reá valamennyien.

Dehát már hiába ittak. A sírva-vigadás ott kísértett közöttük, szívüket csak búra ajzotta a bor s széles homlokukra odatelepedett az elmúlt századok minden gondja.

Kanyarodni készült az Olt s gyorsabban hintázta meg a tutajt.

— Mindjárt a forgónál leszünk — motyogta Kovács Gábor s hajtogatva a fejét, önkéntelenül is dúdolni kezdte: „Békasót vetettek...“

Utánakezdték a többiek is s néhány perc múltán megint harsogott, jajgatott a szívettekerő nóta: „Békasót vetettek szívem közepére...“

Nagyapám térdére esett a kormánynál s úgy ordította a nóta közbe:

— Nem igaz... Hazudsz!... Elrontod a mesét.

Hangját elnyelte a nóta s túlharsogta a haragvó Olt. A szívek már tágra nyíltak s úgy ömlött belőlük a búsulás, mint a nyári eső a nagy meleg után. Nagyapám eltorzult arccal bámult közéjük s látta már, hogy elrontotta valami szépen kiácsolt játékát. Riadt szemeiből különös lángot lövelt ki a megháborgatott örültség s maga elé nézett az Olt tajtékozó vizére, ahol sok halál kelt ki már az örvénybe vetett búsulásból. Hirtelen nehéz súlyként ült a mellére valami s megfeszítette a karját.

— Nem hallgattok? Nem? — Megölöm benneteket a búsulást.

Nekitorpant a kormányrúdnak, majd féltérdre ereszkedett s vén izmai szinte megszakadtak az iszonyú erőlködéstől. A tutaj hirtelen perdült egyet maga körül, aztán féloldalra fordult s lerázta magáról a terhet. A nóta hangját egyszerre metszette el a halálsejtés megdöbbenése. Csend lett. Később egy-egy fuldokló kiáltás izent vissza még valamit erre a világra. Aztán Nagyapám bukkan fel a habokból egy gerendára kapaszkodva görcsösen s visszasívította hosszan, borzalmasan:

— Magvaszakad a búsulásnak!

Hangjában örültsége teljes, vérvörös pompájában virágzott ki.

Kacsó Sándor.

LUNA.

I.

A Hold aranyladik,
Kél égi tengeren
Csillagtól csillagig.

A Hold bűvös madár,
Szép égi kerteken
Fénylőn dalolva száll.

A Hold lótoszvirág,
Az éj mély csönd-taván
Mélázó bús világ.

A Hold az éj szive,
Vagy egy nagy könny talán,
Mellyel lenéz ide.

II.

A Hold aranyladik,
Kél égi tengeren
Lelkemtől ajkadig.

A Hold bűvös madár,
Szép égi kerteken
Nekünk dalolva száll.

A Hold lótoszvirág,
Vágyamnak mély taván
Mélázó bús világ.

A Hold az én szivem,
Könnyezve éjtszakán
Szobádba néz hiven.

Szamolányi Gyula.

SOL.

Szeretem a Napot, ha reggel
Mint vigdalú pacsirta kel fel.
Tudom: szobád bezengi dallal
S mosolygva ébreszt föl a hajnal.

Szeretem a Napot, ha délben
Mint arany páva jár az égen.
Tudom: fénylő tollát dobálja,
Amerre mégy, lépted nyomába.

Szeretem a Napot, ha este
Mint bíbor pillangó repes le.
Tudom: pihenni száll ragyogva,
Hol álmodozol, ablakodra.

Szamolányi Gyula.

HÓFÚVÁS A STURECZEN.

Egy hét óta elveszett a világ. Szél, hó sikoltozott odakint s hegyek, országutak kavarogtak a viharban. Vak fehérség dühöngött a házak felett, a kémények visítóztak s éjjelenként nem lehetett tudni, haldokló honvédek avagy éhes farkasok jajgatnak-e az erdők alól?

Éjtszaka lett megint s a városka nem aludt. A keskeny-zsalugáteres ablakok mögül bátortalan fények derengtek ki a hóbafujt utcára. De az is csak rémlett talán. Lehet, hogy árva holdvilág tetszett át valahol a sikongó felhőkön s beteg fénye ott rezgett a tenyérnyi ablakok tábláin.

Távoli ágyúszó vert át a hófúváson.

Egy héttel előbb kalmár-zsidók hozták a hírt, hogy a kormányzó elbújdosott Pestről s az Isten tudná, hol hajtja le földönfutó fejét? A magyar vezér meg nekivágott a havasoknak. Alulról a német szorította, Kubin felől a német nyomult az útjába, Kassa felől szintén a német sietett eléje lóhalálában.

Két nap óta tompa ágyúszó hallatszott már délfelől s az ágyúzás mindig közeledett a városka felé. Ezért nem aludt senkisé.

A városka szélső házában egyetlen ablak fénye sávósodott ki az ítélet-időbe. Hárman virrasztottak odabent.

Nagyon öreg ember ült a kályha mellett, támlás karszékben. Kopasz fejét lebecsátotta a mellére s úgy látszott, mintha aludnék, vagy mintha meghalt volna. De aztán csak felriadt váratlanul s mankójával megkopogtatta a padlót:

— No, mi lesz már?

Fiatal leány valami kézimunkán dolgozott az asztalnál, amelyre széles fénykört hintett el a lámpa. Olyankor szeliden nézett fel:

— Csatáznak a hegyek közt, nagyapa.

Az öreg felsóhajtott:

— Haj... haj... Ilyen idő akkor sem volt, mikor Napoleon a Berzinának hajtott bennünket... Mert ott voltam... — s megingatta kopasz fejét.

A kályha másik oldalán egy asszony ült, szintén karszékben. Két kezét az ölébe ejtette s a szék támlájára hajtván vissza magát, aludt.

A szél végighúzott az utcán, hó seperte a falakat s feljajgattak a kémények. Itt-ott újabb ágyúszó rengett át a viharon. De már közelebről.

A leány szótlánul dolgozgatott. Keskeny ujjai szaporán játszottak a lámpa fényében s csöpp-kontyos feje félig beleolvadt az ernyő árnyékába. Uralkodni akart magán, de minden ágyúszóra összeremegett.

Az öreg megmozdult:

— Kik csatáznak odakint?

— A mieink meg a németek, nagyapa.

— Osztán ki vezet a magyarokat?

— Nem tudjuk, nagyapa, — mondta halkan a leány s elcsuklott. Mert

az ágyúszó már megcsattant a városka túlsó házain is. De aztán — éppoly hirtelenül — elhalt minden. Csak a szél táncolt kurjongatva s amint össze-csapta bokáit, toronymagasra porzott fel a hó s láng csapott ki a kályhából.

— A vőlegényed is velük van?

A leány lehajtotta az arcát:

— Nem tudom, nagyapa... A Duna mellől írt utoljára...

— Haj... haj... — sóhajtott az öreg s mankóját a padlóhoz kocogtatta.

Távoli nesz közeledett az utca felől. A leány az ablakhoz lépett s óvatosan kémlelődött a csikorgó félhomályba. S az éjtszakában egyszerre katonák merültek fel a hófuvásból. Nyomorult emberek vonszolták magukat odalent, füleik zsebkendővel, rongydarabokkal átkötözve. Húzták magukat elcsigázva, kar-ujjba dugott kezekkel. Soknak sapkája sem volt s szél lobogott a hajukban. Szuronyaik tompán csillogtak. Hótól befújva mentek, előre-bukott fejjel. Mint a tehetetlen állatok.

A leány elálló lélekzettel nézte őket, de egyszerre felsikoltott. Mert az utca hosszában váratlanul kék fény lobbant végig s ugyanakkor villám dörgött el a város felett. Megremegtek a házfalak, csörömpöltek az ablakok. Jobbról-balról, a városka minden oldalán, megmozdultak a hegyek.

Felsikoltott a leány, az asztalig hátrált, befogta a szemét s térdrebukott, mialatt könnyek patakozottak az arcán:

— Istenem, segítsd meg őket!

A földindulásra az aszony is ijedten ugrott fel a karszékből:

— Mi az? Mi történt?

— A várost lövik, édesanyám, — szepegett a leány.

Az öreg megkocogtatta a padlót:

— A hegyeket ágyúzzák csak... No, semmi az... Tudom, mert ott voltam Napoleonnal...

Az asszony az ablakhoz lépett s a függöny mögé bújva leselkedett a viharban mozgó utcára. A leány térdepelve sírdogált az asztal előtt.

Odalent új csapatok masiroztak: fehér-vállszíjjas ezredek. Döngve léptek az orkánban, mely éles havat vagdosott a szemükbe. Aztán ágyúk kongtak el a keményre-fagyott útközépen: izzószemű, lihegő tüzerek tolták a kerekeket, ha a vékony lovacskák megakadtak a hófúvásban. Tüzérek, lovacskák reszkettek... Az asszony sóhajtozva nézte őket.

És akkor újabb ágyúzás kezdődött a hókucsmás hegyekben s rengő torkaik megrázták a házakat és a völgyeket. Valahol fönt, magasabban a szélnél is, golyók sivítoztak s távoli és kékes fények villódtak. Aztán puskák roppantak meg a városka másik vége körül. Éles vezényszavak, nagy kiáltások reccsentek át a viharon.

Aztán csönd lett. Csak a szél orgonált s apró darával csapta végig a házak fedelét.

Már huszárok kocogtak az utcán. Lovaik meghajszolva lépkedtek, a lovasok csákóforgói himbálóztak a szélben. Lovakra, huszárokra fehér bundát húzott a fergeteg... Megint puskák csattogtak az erdő alól s ágyúszó rengett a tájon. Az udvar felől lábak nehéz topogása hallatszott.

Mire felneszeltek a szobában, két betegápoló katona véres tisztet vonszolt befelé, kezénél-lábánál. A leány ugrott fel elsőnek s a katonák elé sietett. Egy-hó volt a két katona. Az egyik megszólalt:

— Lövés érte a hadnagy urat, kisasszony. Az Isten nevére fogadják be, míg utánajön a doktor úr...

— Ó hogyne, hogyne, — válaszolt félénken a leány. — Hozzák csak be... Ide ni, a heverőre...

A két katona belihgett a hadnaggal, akinek csákótlan feje élet nélkül csüngött hátra. Hótól volt fehér a hadnagy, a mellén vékony csíkban húzott át a vére. Vérhab ütődött ki a száján.

Lefektették.

Ott-feküdt a hadnagy dohányszínű attilában, szétvert hajjal. Kardja nagy csörömpöléssel csúszott le a heverőről.

A két katona lábujjhegyen sietett vissza, a leány meg az anyja tanácstalanul állt a sebeiben hörgő tiszt előtt. Kint zengett a vihar s hegyek dörömböltek a szilaj ágyúzásban.

A szomszéd szobából olykor át-átlengett a falióra ingája: tik... tak... De akkor felujjongott a fergeg. Megint ágyúk csörömpöltek az ablak alatt... A leány térdre-ereszkedett a haldokló előtt s imádkozott.

Csönd volt, nagy csönd. Nagyapa kocogott a mankóján:

— Ilyen időt Napoleon sem ért meg... Mi lehet most odakint?

A hadnagnak megvonaglott a szája, de a szemét már nem bírta fölvetni. Eszméletlenül motyogott:

— Görgei jár... a hegyek... közt...

— Mi az? Mi az? — sürgette az öreg.

— Azt mondja, — suttogott a leány, — hogy valami Görgei jár a hegyek közt...

— Értem, értem, — bólongatott nagyapa. — A' lesz a vezér biztosan.

Az előszobában sarkantyú pendült meg. A leány megfordult, de nem állt fel a haldokló mellől. Az orvos akkor már az ajtóban állt. Idősebb körszakállas tiszt:

— Bocsánatot kérek, hölgyeim, az éjjeli háborgatásért, de úgy halom, ide hozták be Kaross hadnagyot.

Meghajtotta magát, bemutatkozott. Az asszony és a leány egyszerre kérdezte:

— Megmarad?

— Nem tudom, — válaszolt az orvos. — Az erdő alól hozták idáig. Jó barátom szegény.

Lehajolt a beteg fölé. A hadnagy sárgán feküdt a heverőn, a hó olvadni kezdett rajta, de a vérzése mintha elállt volna. Léleketüket visszafojtva figyeltek valamennyien. Az orvos fölhajolt:

— Menthetetlen... Belülről vérzik...

Tisztelegve állt meg:

— Asszonyom, temettessék el, ha meghal... Gondoljanak harcoló hazánkra...

Megcsuklott.

— Istenem, hogyne tennők meg! — sóhajtott az asszony. A leány ugyanakkor sirni kezdett a kiskendőjébe. Az orvos ránézett:

— Valami baja van a kisasszonynak?

Az anyja felelt:

— Oda-van a vőlegénye... Négy hét óta semmi hír róla...

— Milyen csapattestben szolgál?

— A feldunai hadseregnél. Komáromból írt utoljára.

Az orvos eltűnődött:

— Éppen ez a sereg vonul át a városon...

Megkérdezte a vőlegény nevét, de kiderült, hogy nem ismeri. Nem is hallotta soha.

A kályha mellett megmozdult most az öreg s mankójával megkopogtatta a padlót:

— Honnét és merre, öcsémuram, e rút időben?

— A Duna mellől jövünk, bátyám, — felelte az orvos. — Három hete jövünk, mindig csaták közt, mert háromfelől szorongatnak, mint a kutyákat.

Csönd lett. A hadnagy egy sóhaj nélkül feküdt a heverőn. Az utcán tót ének hangzott fel, de mintha visszafelé meneteltek volna a katonák. Az orvos maga elé dűnyögött:

— Nyitrai zászlóalj... Most mennek a német elé...

Az öreg bólongatott:

— Úgy, úgy... S mi ujság a nagyvilágban?

— Az Isten tudja, — sóhajtott az orvos. — Három hét óta, hogy belevesztünk ebbe a hófúvásba, nincs tudomásunk semmiről. Újesztendőkör, amikor Pest körül csatáztunk, a kormány elmenekült a Tiszának. Semmit nem tudunk azóta s rólunk sem tudnak semmit. Csak verekszünk előrehátra, mert minden ellenség ránkvetette magát...

— És most merre igyekeznek öcsémuramék?

Az orvos nekitámaszkodott az ajtófélfának s az ernyő árnya alatt lebecsátott fejjel beszélt:

— Ma éjjel a Stureczen vonulunk át, mely itt van a város fölött...

— A Stureczen?! — riadtak fel mindhárman.

— Igenis, a Stureczen, — bókolt az orvos. — Tudjuk, hogy felhőkig ér a teteje, de arravisz az egyetlen út. Hátulról most is ágyúval zavarnak, a Sturecz tetején talán a Kubin felé betört német vár, de muszáj... Muszáj! Tavaszra talán átverjük magunkat Kassáig, ahol Schlick generális leselkedik reánk... Nem tudom... De Görgei megmondta: vagy át a havasokon, vagy megdöglenni!!

A leány és az anyja kerekrenyílt szemmel nézte a zuzmarás-szakállú orvost. Társzekerek dörögtek az utcán. Az ágyúszó erősödött. A zengő vihart túlszárnyalva hömpölyögtek a hegyek. Olykor kékes fények villogtak a messzi ágyúk torkaiból.

Az öreg a fejét csóválta:

— Ki az a Görgei?

— A vezérünk, — mondta tompán az orvos és mialatt körszakállára árnyékot vont a lámpa ernyője, a feje lecsuklott. — A vezérünk ő... Harmine esztendős csak, de acél-szeme előtt megremegnek a legvénebb tábornokok... Kurta gubában jár s gyalogosan verekszik... Hat nappal ez előtt a csákóját lőtték át, mikor a hodricsi hegyoldalban egységgyedül védte az ágyúit...

Elhallgatott. A szomszéd szobából élesen áthallott a tik-tak... Aztán újabb rohamba tornyosult a szél, hogy megrázta a ház tetejét. Az utcán súlyos ágyúk döngtek el. Az orvos feleszmélt:

— Igen... A vezérünk ő...

Megnézte az óráját s összecsaltantotta a sarkantyút:

— Bocsánatot kérek, időm lejárt...

A haldoklóra pillantott:

— Ne feledkezzenek meg a hazáért meghalt katonáról... Mégegyszer pardon, hogy ilyen időben voltam alkalmatlan...

Meghajtotta magát s csöndben távozott. Szótlanul és sokáig néztek utána... Az asszony felsóhajtott:

— Istenem, mi lesz velük?

A leány akkor már az ablak mellett állt, a függöny mögé takarózva. Egyszerre hátrafordult:

— Édesanyám... Édesanyám!... Itt jön a vezér!...

Édesanyja az ablakhoz sietett s előre-feszülve leskelődtek kifelé.

Az ágyúszó gyengült már s mintha a Sturecz irányának távolodott volna. A vihar felújjongott.

S az utca közepén tiszticsoport bukkant föl ekkor a fehérségtől vak éjtszakában. Néhai díszekből csak rongyok maradtak már a köpenyeiken. Gyalog jöttek s fülükre-húzott gallérral mentek neki a hófúvásnak.

A közepén egy szikár alak lépdelt, kurta gubában. Keményen, elszántan tört előre. Térdenfelül-érő csizmái, magas csakója körül csattogott a hó. Keskeny, sovány arca, apró szakálla zuzmarával tele. Pápaszeme hályogszínben villant meg az éjtszaka fehérjében.

A ház előtt hirtelen megfordult, hátramutatott a kezével, majd a Sturecz felé tartotta ki a karját.

Aztán továbbment, összevont gubájában előrehajolva, de keményen. A második háznál félig már elmerült a hóviharban. Hegyormok, kémények visítotak.

A leány térdrebecsátkozott, összekulesolt kézzel:

— Istenem, segítsd meg őket!

De fölneszelt, mert a heverő felől mély sóhajtás jött. Odanéztek mindahárman. A hadnagy egyet nyujtózott és nem mozdult meg többet. A lámpa világa ráterült viasz-arcára. A leány és az anyja imádkozni kezdett. Nagyapa megrázkódott a sarokban:

— Hej... haj... Kutyavilág...

Csönd volt, halottak csöndje. Az ágyúszó már a Sturecz felől jött, de mindig bágyadtabban. Már virradni kellett volna, de erre az éjtszakára késett a virradat. A leány egyszer még odalépett az ablakhoz s abba az irányba tekintett el, hol a Sturecznek kellett volna feloromlania a hideg sötétből. S a kuszált fehérségen át látta ekkor, hogy csillag-magasságból kékes lángok lobbannak fel itt is, ott is, aztán messzerengő ágyúszó jön a magasságból. Gondolta, hogy ágyúcsata van a Sturecz átkelőin. Három irányba villogtak az ágyú torkai. Ott kellett kapaszkodnia valahol a szikár vezérnek is, mialatt háromfelé viaskodott az ellenséggel.

Az ágyúszó is halkult. Csak a szél dörömbölt s a hó csattogott tovább. Nagyapa megmozdult a sarokban s mankóját a padlóhoz koccantotta:

— Amikor Moszkva alól jöttünk vissza, farkascordák üvöltöztek utánunk... De ilyen idő akkor sem volt...

Eltűnődött maga elé:

— Hogy is hívják ezt a vezért?

— Görgei, — felelte halkan a leány.

Komáromi János.

BALASSA BALINT.

(Uj kiadása alkalmából.)

Az első magyar költő... Maga elég érdem, hogy Balassa Bálintnak szobrot emeljenek, kultuszának ápolására társaságokat alapítsanak, életéről, műveiről vaskos köteteket írjanak, munkáit népszerű, művészi és kritikai kiadásokban terjesszék. Valójában pedig mindössze annyi történt, hogy negyvenöt évvel ezelőtt, mikor szerelmes verseit véletlenül fölfedezték, megjelent ugyan egy Balassa-kiadás az Akadémia jóvoltából, Szilády Aron gondozásában, de igen kis példányszámban, úgyhogy utóbb keresett ritkasággá lett. Balassa verseit inkább egyes szemelvényekből, antológiákból ismerte a magyar közönség és így történt meg az a különös eset, hogy Balassa képe a köztudatban éppen egy olyan — különben gyönyörű szép — költemény nyomán alakult ki, amely nem is tőle való. A *Boldogtalan vagyok* kezdetű vers, melyből egy strófát (*Őszi harmat után...*) mindenki ismer, egy százzal később keletkezett és csupán Thaly Kálmán romantikus lelkésedése tulajdonította Balassának; mint sok más esetben, ezúttal is meggyökeredzett a téves nézet az irodalmi köztudatban.

Végre tavaly a fáradhatatlan Dézsi Lajos elkészítette Balassa összes műveinek kritikai kiadását s ez a kiadás végre a Genius-vállalatnál meg is jelent. Dézsi kegyeletes gondosságában talán túlment a megkívánt határon: közléseszi még a Balassának tulajdonított énekeket is, s erre külön kötetet szán, mi a könyv árát szükségtelenül növeli.

Mégis ez a kiadás, melynek tudós szerkesztője kiváló szakértelemmel összegyűjtött mindent, amihez eddig csak fáradságos munka árán lehetett hozzájutni, valóban nevezetes esemény, s ennek alkalmából érdemes lesz talán elgondolkodnunk arról a rendkívüli emberről, aki a

magyar nyelvű világi költészetet — csaknem azt mondhatni: megteremtette.

Tűz volt a vérében. Tettei meg gondolatlanok, hirtelenek, az első ösztönre cselekszik. Egy adósát házában embereivel megtámadja, elfogja, elhurcolja; egy intrikust szitkokkal és ütlegekkel intéz el, majd fogva tartja, holott nemes ember; a selmeci bíró nyegle fiát a vihnyei fürdőn amúgy Ádám-kosztümben elpáholja, mert az olyan hangon szólítja meg őt, amilyennel ő saját szolgájának parancsolta, hogy ingét odahozza. Lovagol az úton, szembe jön kocsin egy szép polgárnő, a földre teperi. Feleségének és magának nászajándékol erőszakkal elfoglalja Patak várát s az elfoglalt várban üli meg a lakodalmat. Mindez ugyanannyi pört jelent, pört a rokonsággal, a szomszédokkal, polgárokkal. Országról-országra hányódik: hol Erdélyben, hol Lengyelországban, de többnyire Bécsben és Pozsonyban bukkan fel, vagy az udvaroknál vagy a legkülönfélébb rendű, rangú leányok és asszonyok társaságában. Ha nincs úton, a végvárakban vitézkedik; nagy szenvedéllyel, igaz lelkesedéssel szereti a fáradságos, veszélyes, férfias katonai életet. Elnincstelenedése, a pörök, az udvar kegyvesztése arra készítik, hogy lovakkal kereskedjék, vagy katonát toborozzon a lengyel hadba, holott szívesebben lenne valamelyik végvárban.

És e közben szüntelen olvas és ír, számottevő humanista képzettségre tesz szert. Halálos sebből vérezve, Vergilius egy sorával biztatja önmagát; görögül ugyan nem tanult, de Ovidius, Propertius, Cicero és az újlatin költők a kisujjában vannak. A végvárakban megtanul törökül és minthogy a Felvidéken született, tud németül, tótul, lengyelül; az olaszt már csak azért is elsajátítja, hogy Petrarcat olvashassa. És közben elkezdi magyarul verselni, s mihamar ebben is könnyen felülmúlja pajtásait, kik szintén ekkor kezde-

nek a magyar „versszerzésben egymással vetekedni“.

Naiv volt és tudós; s ezt ne felejtjük: képzettsége tette tudatos íróvá, természetes tehetsége pedig költővé.

Valóban Balassa az első magyar költő. Vannak ugyan magyar nyelvű versezetek régebbi időből is, de a modern értelemben vett költő fogalmának magyar földön először, és Zrinyi Miklósig egyesegyedül, Balassa Bálint felel meg. Ő tudta, hogy irodalmat csinál. Önérzetesen tiltakozik verseinek megcsönkítése és eltulajdonítása ellen. Ez az irodalmi öntudat nem mindig egyenlő mértékben duzzadt benne. Mikor verselni kezdett, inkább a végvárakban hallott magyar, német, rác vagy török lantosok dallamaira írt; költői ösztöne ezeken a formákon nevelődött. A lantosok és zenészek világa igen tarka képet nyújtott a maradék Magyarország határain... Így kerültek bele Balassa költészetébe a legkülönbözőbb nyelvű népköltési vagy zenei hatások: ő jobbra idegen dallamokra írta nótáit, s ezek lantkísérettel éneklésre, nem pedig kinyomatásra voltak szánva. Majd a lengyel udvarnál vagy Bécsben megismerkedik a humanista költészettel és Petraréával és ezzel tudatos műköltővé lesz: Júliához már valóságos *canzonierét*, dalciklust ír, mint Petrarca Laurához.

Kortársai jól érzik költészetének történelmi fontosságát és főérdemül hangsúlyozzák, hogy vele a magyar nyelv *felérkezett Parnaszus hegyére*. Tudták, — talán jobban, mint egyes romantikus hajlandóságú irodalomtörténészeink —, hogy Balassa a *magyar renaissance*, ő a század szellemének magyar kifejezése.

A cikornyás stílusú Rimay, ki Balassáról elmélkedve megállapítja, hogy az ő századát az Úristen „igéjének tökéletes értelemben való jutatásával, szent fiának igaz ismeretire való igazításával, akaratjának homály nélkül való kinyilatkoztatásával felruházta s' ékesíté és minden rozsdáját, mohát, dohát, porát, penészt, sűrű pókhálóját is elvonyogtatván és tisztítván, az az mennyei bölcsesség fényének, az emberi szívhöz ragaszkodott setét bizonytalan és tévelygő vélekedeteknek s balgatag értelmeknek mértéklésével mennyei lámpási világa által a *bizonyos dol-*

gok látására és forgatására nyitá az elméknek is fel szemeket“ s ebből következett, hogy „nemcsak a deáki nyelvnek álla természeti és keleti szerint való tudománya és állapotja helére, de kinek-kinek (az tudományoknak kiadásából) *honnjabeli nyelve* szólással is“ megékesedék. S e tekintetben a magyar nyelv sem maradt el, mert Balassa Bálint megírta *tudós* énekeit, melyekben teológia, filozófia és mindenféle tudomány feltalálható. Ami magyarul annyit tesz, hogy Balassa a nagy megújulás, a középkort lenéző renaissance, humanizmus és reformáció korában született, mikor az egyes nemzeti nyelvek nagy virágzásnak indultak és hogy az ő tudós költészete teremtette meg Magyarországon a nemzeti irodalmat.

De minden tudománya mellett, ő is, mint minden nagy művész, *kényszerűségből* dalolt: istenadta költői ihlet forrongott benne. A versek, miket ír, önmaguktól „jutnak elméjére“. Egyik költeménye végén megkapóan mély képpel rögzíti meg az ihlet működését:

Forr, gerjed elmémre
Mint hangya fészkére
Sok új vers, mint sok hangya...

Szebben és pregnansabban bajos lenne kifejezni a költői alkotás önkéntelen folyamatát; mint a hangyák a boly körül, úgy bukkannak fel a tudatmögöttiségből a képek és versek és nyüzsögve tódulnak a tudatba: könnyen, folyékonyan, kissé zsúfolódva egymás hegyén-hátán. Micsoda fenomén az, aki a XVI. században ily mélyen lát a művészi alkotás fogantatásába? Ez a legtisztább *intuición*, befelé látás.

Mint minden igazi, nagy költőnek, neki is gazdag képalkotó fantáziája volt és szemléletének eredetisége, szépérzéke benne van hasonlataiban. Fejlettebb költői nyelvben ezek a hasonlatok talán spontán, közvetlenül kifejező metaforák lettek volna, de amikor ő szinte a semmiből megalkotta a magyar költői stílust, körülményessé, logikussá kellett lennie. De így is érezzük a képársulás üdeségét, mint Homérosz képeiben:

Fénlik sok kövektől
Mint a verőfénytől
Erős vér tiszta gyégen,
Lebegnek szemei
Mint a menny csillagi
Télbe éjjel szép égen...

Erős vér tiszta jégen a verőfényben!.. Ez a kép is csak Balassa képzeletéből kerülhetett ki! Előtünk van a felvidéki várak hóvaljéggel borított hegyes-völgyes környéke, hová a vitézek le-lerándulnak egy-egy vitézi csetepatéra véruket jókedvvel hullajtván a szűztiszta hóra és a napfényben csillogó jégre... Mily nagyszerű távlat nyílik meg ebben az egyszerű hasonlatban! Ez a kép a való szemléletből ered s a legnagyobb benne az, hogy Balassa *gyönyörködött* a tiszta jégre hullott vér színhatásában... Épp így: könnyű azt a közhelyet ismételni, hogy a kedves szemei ragyognak, mint a csillagok, de mennyire igaz és mély szemléletre vall, mikor Balassa hozzáteszi az előbbi képpel harmóniában: *télben, éjjel, szép égen...* Balassa, a költő, élvezte a természet szépségét: és valamint a renaissance-nak mindenütt életet és szépséget kereső szelleme megtaláltatta vele a végbeli vitézi élet poézisét, úgy észrevétette az első magyar költővel a természetet, a csodás májusnak hosszú úton járókat könnyebbitő szeleit, a kikeletkor szóló sok szép madarat, az illatos és harmatos mezőket, a szentjánosbogár villogását és a téli mennybolt mélységes ragyogását... Ennek a vatesnek elihetjük, hogy minden csapodársága mellett is más szemmel látta, mint izmos, de lelkiileg kevésbé művelt társai, a szüzeket és menyecskéket is, kik körül annyit forgolódott.

Nagy szerelme... Balassa Bálintot szerelmes versei nyomán rendszerint valami trubadúrnak képzelik el, aki bánatos szemmel, lantját pengetve éneklí kesergő dalát Losonczi Anna ablaka alatt. Valóban, verseinek szerelmi esengése, lázadózása, tünődése, panasza, lobogása nagy ihletettséget árulnak el.

De egy dolgot nem szabad elfelejtenünk: a renaissance korában vagyunk, és e korban általánosan megfigyelhető, bizarr jelenség a költők valódi, hétköznapi és költői életének kiáltó ellentéte. Dante Beatricéját nehezen képzeljük el többgyerekes, tisztos polgárosszonynak, Ronsard bolondos és zsugori nőnek nevezi Hélène-jét magánlevelezésében, mert nem akar pénzt adni arra, hogy emléket állítsanak fel ismerkedésük színhelyén. Balassa pedig Júliájától

kötelezvényre 1400 forintot vett kölcsön, s miközben lángoló versekkel ostromolja, egy levelében tükös írással, de cinikus és drasztikus kifejezéssel élve, arról értesít, hogy rövidesen nagy úr lesz a férfiasága révén.

Az következik hát ebből, hogy Beatrice nem az az ideális eszmény, minek Dante festette? vagy Ronsard szonettjei vesztenek-e valamit esodálatos, férfias melankóliájukból? És ha Balassa Bálint szíve nem gyöttrődött annyira a valóságban, mint verseiben, nem a szerelmes költői képzelet pazar világa, termékeny bősége ömlik-e el azért dalaiiban?

Az olasz, a német, a latin humanista és a török költészet mind-mind egy és ugyanazt a konvencionális epedő, gáláns stílust tanították az első magyar költőnek. Hogy került volna ő el ezt a modort, mikor szerelmes verseinek nagy részét udvarlásból írta? Halmozta tehát ő is az ő ideáljaira, mint minden renaissance-költő, a klasszikus írókból kiírt hagyományos hasonlatokat, bilinesekben fetrengett ő is a kedves első pilantására, tűz emésztette az ő tagjait is, képletesen gyöttrődött, kinlódott ő is, a legkülönfélébb elmés humanista bókokat írta át ő is magyar strófaiba, apró török verseket rótt össze a kedves dícséretére és mégis... és mégis költészet és ihlet van a verseiben, mert ereiben tüzes vér folyt, s a konvencionális stíluson keresztül is érezhető *érzéki* természetének a zsbongása. Nem úgy érttem ezt, mintha leírásai, vagy gondolatai érzékiek volnának: Balassának nincs egyetlen sora sem, amelyet a szemérmes Arany János ne írhatott volna alá. De szerelmes fantáziája inkább az érzékekre ül ki, a képek és a ritmus érzékeibe, nem annyira szívével, mint inkább szemével és testi vágyával fordul ideáljai felé. Legszebb és legművészibb verse talán az, melyben a kesergő Coeliát írja le:

Mely keserven kiált
Fülemile fiát
Hogyha elszedi pásztor;
Röpes ide s tova
Kesereg csattogva
Bánattal szegény akkor
Olly keservesképpen
Coelia s oly szépen
Sirt öccsahalálakor,

Mint tavasz harmatja
Reggel ha áztatja
Szépen jól nem nyílt rózsát,
Mert gyenge harmattal
Tisztul s ugyan újul,
Kiterjeszti pirosát:
Coelia szintén olly
Hogyha szeméből foly
Könyve s mossa orozáját.

Mint szép liliomszál
Ha félben metszve áll,
Fejét földhez bocsátja:
Úgy Coelia feje
Vagyon lefüggesztve,
Mert vagyon nagy bánatja:
Drágalátos könyve
Hull mint gyöngy görögve
Vagy mint tavasz harmatja.

A legtisztább költészet ez: immár nem üres bókók, konvencionális jelzők halmozása. Nem vesz részt a kedves fájdalomában, nem vigasztalja bölcseségekkkel, hanem igaz renaissance-módra — *gyönyörködik benne*.

Hasonlataiban gyöngédség, báj, — halk, finom poézis. Így nézhette Rafael az ő modelljeit és így találta meg bennük az anyai gyöngédség, vagy a belső áhitat színeit és vonásait. Balassa nem volt közönséges ember, aki a dolgokban csak a praktikus célt vagy tartalmat látja meg, az ő számára élet és szépség létező értékek voltak, tudatosan gyönyörködött bennük és gyönyörűségéből költészet lett, magyar költészet.

Ellentétes vonásokból alakul ki az első magyar költő nagy alakja és mégis érezzük benne az egységet: őbenne is a renaissance nagy duzzadó ereje hánykolódott, letördelve az erkölcsi korlátokat, úzve, hajtva a nyugtalan vérű magyar vitézt, ki életében tetszése szerint kitombolja magát és végre örökös bukások és csalódások után heroikus tettel zárja be nyugtalan és mégis harmónikus életét. Zaklatott élete az akkori Csonka-Magyarország képe, mely Erdély, Bécs, Lengyelország és Pozsony közt hanyódik és egyúttal vallási és szellemi forradalmakon megy át, Balassa egyéni érdeme, hogy ő a szép kultuszát is bele merte ültetni a vallási és politikai élet-halálharc kellő közepébe... A magyarságnak pedig olyan költészetet hagyományozott, melyhez fogható az egész európai költészetben nincs. Petrarca műveltebb és művészebb, mint ő, Ronsard tudósabb, könynyebb, lendületesebb és érzelmesebb, de ő mindnyájuknál egyénibb, élményben gazdagabb.

Eckhardt Sándor.

Bizánc utolsó történetirója. Az Akadémia klasszika-filológiai bizottságának kiadásában látott napvilágot *Darkó Jenő* Laonikos Chalkokondyles-kiadásának első kötete (1922) és a második kötet első része (1923), melyek e középkori görög író tíz könyvből álló nagy történeti művének első hét könyvét tartalmazzák. Bizánc ez utolsó és egyszerűsmind legnagyobb historikusa minden tekintetben megérdemelte, hogy a régi hiányos és gyarló kiadások helyett modern szövegkritikai kiadásban is hozzáférhetővé legyen a történészek és filológusok számára. Nagy jelentősége és értéke nemcsak az író emelkedett, magas nézőpontjában, objektív, pártatlan előadásában és tisztá, klasszikus görög nyelvében van; reánk, magyarokra nézve különös fontossággal bír e bizánci történetiró műve mint az oszmanli-török hódítás korának elsőrangú forrása is. Laonikos Chalkokondyles, aki túlélte Bizánc bukását, 1298—1463-ig terjedő művében a tárgyalás középpontjába az oszmanli-törökség előnyomulását, rohamos fejlődését és terjeszkedését helyezi s ezzel kapcsolatban kitér nemcsak a görög császárság, hanem mindazon népek történetére is, amelyek az oszmanli áradatnak útjában álltak. Így kerül sor a XV. századi magyar-török háborúkra, melyeknek e bizánci író műve egyik legértékesebb idegen kútfője. Hunyadi János ifjúságával kapcsolatban ő jegyezte fel elsőnek az ismert farkaskalandot, melyet Arany János a Szibinyáni Jankban magyar történeti művek közvetítésével, de végeredményében mégis Laonikos alapján énekelt meg.

Darkó Jenő új kiadása e kiváló byzantinológusunk tizenhét évi kitarló munkájának eredménye s a bizánci író huszonhat felkutatott kéziratának részint a helyszínen, a különböző külföldi könyvtárakban, részint fotografiai másolatok alapján végzett tanulmányozásán nyugszik. A tudós kiadó e nehezen érthető írónak sokszor homályos szövegét a kézirati hagyomány alapján s amaz általa kimutatott tény figyelembevételével, hogy a bizánci historikus az ókor nagy görög történetiróját, Thukydidest utánozta, mintaszerűen állapítja meg s kiadásával nemcsak a magyar, hanem a külföldi tuda-

mányos világot is nagy hálára kötelezte. Műve egyik legszebb terméke a magyarországi közép-görög tanulmányoknak, melyek újabban a magyar történeti kutatások szempontjából egyre nagyobb jelentőséget nyernek.

M. Gy.

Surányi Miklós: A nápolyi asszony. (Regény két kötetben. Bpest, 1924.)

A Szent hegy és a Trianoni páva után harmadik nagy történeti regénye ez már Surányinak. E nagy koncepciójú munkájában oly időbe vezet vissza bennünket, amely éppen mai eslelt korunkkal való ellentéte miatt is méltán tarthat számot érdeklődésünkre.

Az életet, az embert keresi Surányi a magyar renaissance korában, Mátyás és Beatrix udvarában. És valóban tolsztojiasan nagyarányú az a korkép, amelyet cselekvénye hátterül megalkot. Az udvar, a főnemesség köre, az olasz és magyar humanisták társasága, Bécs városa, a budai polgárok élete — egy-egy hatalmas kép, egy naturalista festő minuciózus ecsetvonásaival megfestve: a történettudós pontos kutatásainak s az író-művész multba visszaérző lelkének együttes alkotásai. E képek egymásba fonódnak, s egymást szervesen kiegészítik. El és mozog rajtuk minden és mindenki; a magyar renaissance csodálatos világa szemkápráztató pompában és természethűségben elevenedik meg szemünk előtt. Egy-egy művészi ihletettséggel, a nagyműveltségű író mélyenlátásával kidolgozott nagszerűbb jelenet, mint Bécs város ostroma és Mátyás bevonulása, Beatrix és Galeotti a csillagásztornyban, a flagellánsok menete, Temesvári Pelbárt halála — valóban magával ragad. Mindenütt pezsdülő, mozgalmas élet, elevenesség — a háttérben.

De csakis ott. Mert a cselekvény, amely ez előtt a korhű, színeivel és realitásával megkapó háttér előtt lejátsozódik, vérszegény. Beatrix, aki hiába vágyódik gyermek és trónörökös után, Korvin János öröklését szeretné mindenáron meghíusítani, illetve végeredményében a maga hatalmát megalapozni fondorkodásaival. Ez a szegényes fonalkövetel magának két hatalmas kötetet. Pedig Surányi neki-nekilendül, hogy szélesebb mederbe terelje

a cselekvényt, de mindannyiszor el is hagyja eseményfejlesztő fantáziája: a történet ellaposodik, sőt nem egyszer elvész a korviszonyok rajza mögött. Érdekesítő és idegeket izgató eseménytömkeleget nem várunk, de egységes, a részletekből önként összefüzdő, egy irányba törő cselekvényt valóban megkívánhatunk. Beatrix legnagyobbserű terve például, amelynek kivitelénél egész pozícióját kockára teszi, a koronának Visegrádról való elraboltatása, hosszadalmasra nyúlik a cselekvény fonalának elejtése következtében s azonkívül is véletlennen, valószínűtlenségben hiúsul meg. A regény utolsó fejezete pedig, amely Beatrixnek, Korvin Jánosnak, Csáky Miklósnak Mátyás halála utáni történetét illetgeti mintegy epilógusba, bátran el is maradhatott volna.

Másik hibája a regénynek Beatrix alakjának — nem tudom mit mondjak: valószínűtlensége, vagy talán inkább túlmodernsége? Beatrixben, a nápolyi asszonyban, akinek megrajzolására és lelki strukturájának lélektani megalapozására pedig nagy gondot fordít az író, én nem annyira a renaissance forróvérű, az erkölcsileg labilis alapon álló olasz udvarok erőszakos, érzéki aszszonyát, mint inkább a XX. század elkoptatott idegzetű hisztérikáinak visszavetített mását látom.

Sikerültebb — bár nem mindig valóserű — Csáky Miklósnak, Beatrix cselszövényei áldozatának, a rajza. A quattrocento levegőjében felnőtt világfi és humanista küzdenek az ifjú magyar főúrban a faj egészséges ösztönű erejével; az olasz műveltség, erkölcs és szokások megdöntik az ősi vérrel örökölt puritánabb erkölcs és akaraterő alapját. Jelleme és cselekedetei éppen ezért ingadozóak, a meg nem emészített idegen műveltség és az idegen asszony szerelme megrontják boldogságát, becsületét, egész életét.

Surányi jellemrajzoló tehetségének kiváló alkotásai Mátyás, Galeotti és Temesvári Pelbárt. Az első misztikus félrajzolásában is a nagystílu uralkodó alakját mutatja, akit nem zavar meg az idegen kultúra, akit nem hoznak ki sodrából a nápolyi asszony apró fondorkodásai, aki mindenek véleményétől

függetlenül nagyarányú tervei megvalósítására, egy hatalmas impérium megalapítására törekszik a kiválasztott emberek acélakarataival. Aki felette áll a közönségesnek, a szürke mindennapinak, de akit emberileg közelebb hoz mihozzánk a fia iránt érzett gyengéd apai szeretet. — Galeottit, a tipikusan renaissance-kori humanistát hűsége teszi egyénivé és egyénileg vonzóvá, a mellékszemények közül pedig Temesvári Pelbárt éleskontúrú, szikár alakja emelkedik ki klasszikus egyszerűségben.

Befejezésül egy kérdés. Beatrix udvara fülledt, érzéki levegőjének szemléltetéséhez vajjon okvetlenül szükséges-e az erotikum oly túltengése, amilyen e regényben található?

Jausz Béla.

Lermontov: Históriás ének Kalmár Kalasnikovról. Oroszból régi magyarsággal átalhozta Sztripszky Hiador. (La Fontaine-Társaság.)

Lermontovnak e régi népies hangon írt elbeszélő költeménye (1839) annak a romantikus kornak a terméke, amely áhítatosan kereste a mult tárgyait, hogy a modern demokratikus ízlés hangján újra alakba öntse. Kalasnikov históriáját Rettenetes Ivánnak, Mátyás király kortársának idejében foglalta versbe Kirsza Danilov s az orosz romantizmusnak kiváló képviselője, Lermontov tette új foglatba, úgy mint nálunk 1825-től a mi romantikusaink Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Czuczor. Lermontov különben is erősen hajlott a népies felé, míg versenytársa, Puskin, inkább a magasabb társadalmi osztályok lelkéhez szóló Byron-i hangú költeményeket írt.

A történet három részben a következő. Kiribjevicset, a cár testőrét, a szépséges Alónáért emészto szerelem gyötri; a cár gyűrűjét adja neki, hogy célhoz segítse, mert nem tudja, hogy Alóna már aszszony. Kiribjevic büns módon hatalmába keríti Alónát, ki hazamekölve mindent bevall urának, a Kalmár Kalasnikovnak. A férj bosszút esküszik s a cár előtt folyó bajnívásban ököllal leüti a csábítót. A cár megtudván a valót, halálra viteti Kalasnikovot, de családját kegyesen gondjába veszi.

Lermontovnak az ódon népies

hang annyira sikerült, hogy megjelenésekor magának nyilatkoznia kellett, hogy ez nem eredeti népi költemény, hanem az övé. Az orosz irodalomismerők a legjelesebb termékek közé sorozzák. Nálunk Arany László hívta föl rá a figyelmet, de minthogy sem ő, sem más nem fordította le, eleddig ismeretlen maradt. Sztripszky igen ügyesen válasszotta az ó-orosz hangú mű fordítására a székely népballadák ódon zamatú, rímtelen tizenkettőseit, itt-ott egy-egy mondattani alakrímmelel; hozzá a székely népballadák ódon nyelvét is, mely igen alkalmas arra, hogy a rég elmult századok hangulatába ringasson. Egy-két apró tévedése, melyet csak nyelvtudós vesz észre, az egész hatását nem csökkenti.

Mikor a fordító, érthető lelkesedéssel, ezt a tagadhatatlanul szép históriás románcot Arany Toldija mellé emeli, akkor szemmértéke kissé megtévedt; mert míg Lermontov csak újra öntötte a régi tárgyat, Arany már rég túl lévén romantikusaink antikizáló restaurációin, néhány régi indítékből modern, önálló költeményt teremtett, melynek mélységeihez Lermontov naiv története közel sem jár, de azért kedves esemégyül szolgál az irodalom barátainak.

T. V.

Francia regények magyarul. (Alfred de Vigny: *Cinq-Mars összeküvése*; Honoré de Balzac: *A homályos ügy*; André Baillon: *Egy jó Mariska története*.) A francia romantikusok közül Alfred de Vigny az, akit nálunk legkevésbé ismer az olvasóközönség, sőt még hazájában sem méltányolják kellőképen. Ez talán részben azért van, mert legszebb költeményei halála után jelentek meg, amikor már nem teheték azt a hatást, amit pár évtizeddel előbb tettek volna, részben pedig, mert mély gondolatai vannak, amelyek az átlagközönség szertel tovasiklani. A líra, dráma és a regény terén egyaránt megpróbálkozott Vigny s mindenütt figyelemreméltó a munkássága. Legtöbb sikere talán a legutóbbi műfajban volt, bár költői erő szempontjából nem itt alkotta a legértékesebbet. Az akkori írók s olvasók Walter Scottért rajongtak s mindenütt a regényest, érzelmest s a történeti tárgyat ke-

resték. Vigny nagy ügyességgel sajátította el a regényírás technikai részét. A Cinq-Marsban XIII. Lajos korát kapjuk s az író Richelieu önzését szembeállítja Cinq-Mars ideális szerelemből származó becsvágyával és a kettő összeütközéséből fejleszt ki a tragédiát mely az idealizmus bukásával végződik.

Vigny nem akar pusztá valóságot nyújtani, mert ez túlszáraz és sok fölösleges dolgot tartalmaz; szerinte az igazi művészet abban áll, hogy az író kiválasztja és csoportosítja azokat a tényeket, amelyek szembeötlő példát és erkölcsi tanulságot szolgáltatnak az emberiségnek. Az így átalakított valóság jobban megszerkesztve, mint az igazi, szebb is, tehát inkább tetszik az olvasónak. Mindez így szépen hangzik, de mikor megtudjuk, hogy Vigny célja az is volt, hogy történelmet adjon regényformában, mert ez jobban érdekli a közönséget, akkor már gondolkodóba kell esnünk, hiszen regénye meghamisítja a történelmet. Jól tudjuk ugyanis, hogy Richelieu, minden hibája ellenére, lángeszű államférfi volt, aki összetörte a főnemesség uralmát, megeremtette a központi monarchiát, Franciaországot kint és bent nagyra tette, viszont Cinq-Mars nem az az idealista, akinek Vigny rajzolja; ellenkezőleg: sokat mulatozó fiatalember volt, aki nagyon szeretett Madame de Rohan és Marion de Lorme estélyein résztvenni, az összeesküvést is inkább daczból szította, mert nem vették komolyan, s ő volt az, aki a végén még barátját, De Thont is beárulta. XIII. Lajos sem azonos Vigny pipogya-alakjával; Richelieu lángeszét mindig elismerte s anyjánál is előbbre helyezte. Az írónak sokat kellett elfeledtetnie, hogy a bíborosban csak a rosszat, Cinq-Marsban csak a jót, a királyban pedig csak a bábót lássuk, de így kívánta azt az előre elgondolt Eszme, amelyet Vigny a legfőbb mozgatónak tart. Az olvasó azonban, aki kevésbé forgatja a történelem lapjait mint a regényt, hajlandó mindent elhinni s a hamisan feltüntetett történelmet valóságnak elfogadni.

Ami a lélekrajzot illeti, erre nem is nagyon törekedett az író s így ez nem is igen mély. Csak a három főalakot ismerjük meg jobban, de

ezekből is le van faragva minden, ami nem az író eszméjének szolgálatában áll. Ma már ilyen alakban a regényt üresnek találjuk, mert a mai írótól mélyebb lelkeket s a történelemtől több valóságot várunk. Azonban Vigny regényei semmivel sem maradnak el Walter Scott, Victor Hugo vagy Balzac művei mögött. Ragyogó fantáziája, vonzó nyelvezete érdekes elbeszélővé tesz.

*

A homályos ügy az ismertebb Balzac-regények közé tartozik, de nem egyszersmind a jobbak közé. Balzac itt igazi detektívregényt ad, mely csillogóan bár, de sok valószínűtlenséggel van fölépítve, a cselekményt szinte mesterségesen kiszálja össze, hogy aztán szépen kibogozhassa és az olvasó annál jobban dicsérje írói kvalitásait. Egy epizód alakjában mutatja be a császár- és királypártiak titkos küzdelmét, melyből egyelőre Napoleon kerül ki győztesen. A cselekmény sokszor lebilincselő és érdekes, de a jellemek rendkívül lazák, talán Laurence az egyetlen élő emberalak, a regény többi személye vagy csak egy-két odavetett vonással van megrajzolva, vagy pedig oly egyenetlen, hogy nem kapunk belőle igazi embert. Michu-ról például már meg vagyunk győződve, hogy a legaljasabb jellemek egyike, mikor kialsz, hogy a legbeesületesebb férfi, akinek ezt még hozzátartozói előtt is sikerült eltitkolnia. Nagy hibája a regénynek az is, ami Balzacnál sokszor előfordul, hogy inkább leírja, mintsem látatja alakjait. Sok dolog benne már elavult s különösen egy magyar olvasó számára kevésbé érthető és érdekes.

*

A belga származású *André Baillon* neve nem igen ismeretes még az irodalomban, regényének a tárgya azonban annál ismertebb. Az utcai leány típusát a romantikusok a magasba emelték, a naturalisták pedig a sárba süllyesztették, de mindketten jónak látják és dicsőítik. Baillon hősnője egyszerű, naiv leány, az átlag legátlagából, igazi nő, aki mindig azzá lesz, amivé őt a férfi teszi, egyszer a legbeesületesebb asszony, máskor a legaljasabb nő, de mindezt öntudatlanul és mintegy álomban eszeleksi, nem is gondolko-

zik, hanem teszi azt, amit végzete, a férfi rendel mintha nem is különálló lélek volna, hanem a férfinek valami szolgai függvénye. De azért rokonszenven előttünk ez a szerencsétlen teremtés, aki az önző férfiak áldozata s akinek végül a boldogság helyett az elhagyatottság lesz osztályrésze. A férfi, akiért mindenét föláldozta, csak annyira méltatja, hogy regényt ír az életéből, amivel pénzt keres.

Nem nagygényű az író, nem valami nagyszabású a munkája, de egyszerű, természetes előadásával megnyeri az olvasót s úgy vesszük a szavát, mintha csak a valóságos életet pergetné le előttünk.

Megyeri József.

Farkas Gyula: A tábortűz üzen. (Elbeszélések. Cserkészkönyvtár. — Voggenreiter, magyar osztály, Berlin.) Az összefoglaló cím e cserkész-novellák lényegét fejezi ki. Feketevizű tavak mentén a német cserkészek tábortüze magyar fiairól mesél az idegenbe szakadt parancsnoknak. Amint „elveszett szemekkel belebámul a tűzbe”, megjelennek előtte a régen látott és soha nem látott kedves arcok: a magyar cserkészek. Arcukon a jövő diadalmas hite, homlokukon az erdők tiszta esőkje, és szívükben testvéri szeretet. Így üzen a messzi haza. Elevenül a sok drága emlék, majd szárnyra kél, hogy tovább vigye az üzenetet az elszakadt testvéreknek: van remény, van remény...

Ez az attitude sajátosan jellemző Farkas írói egyéniségére. A faji és érzébeli hovátartozás eleven tudata, erkölcsi emelkedettség, önmagába tekintő és hallgatóira figyelő szubjektívizmus a gyökerei ennek. Alakjaival „egy közös faj, szép, szomorú faj törzséről szakadt” ő is, s benne is, mint azokban, mindig és mindennütt él az együvértartozás gondolata és egy eszmei közösség érzése, mely a vérszínél is erősebb testvériséggel a cserkészekhez és cserkészethez kapcsolja. Ideálistudata lelkialkatának és mély életismeretének egyformán gyümölcse. Nem „hősies hazugság” ez nála, mely „az élet nyomorúságaitól és a lélek gyöngeségeitől való gyáva elfordulásból” fakad. Alakjai — különösen későbbi novelláiban — nemcsak a maguk szűkebb körének külön világát élik

és látják; ismerik az élet „örült kavargását” s fáj nekik az élet és a halál. Csak egy hősiesség van a világon: ha olyannak látjuk a világot, amilyen — és szeretjük, mondja Romain Rolland. Farkas legtöbb alakjában van valami ebből a hősiességből. Idegenül érzik magukat e szörnyű évek gyászoldgai között, tisztultabb időkbe vágnak, boldogabb jövőbe, melyet megváltott a drága embervér, az emberi verejték és a cserkészszemek szerint való élet, de — mint legszebb elbeszéléseinek hőse — mindenkire jók és mennek a maguk útján, mintha missziójuk volna. Írói szubjektívizmusa novelláinak kettős élményszerűségéből ered. Mindenik novellájának élménye az alapja, mely a történetis éleveségével éled újra lelkében, midőn a tábortűz mellé heverve mesélni kezd, s újjongva figyel a tűzpiros arcokat és látja a lángoló, biztató szemeket.

Erejét és hatását ezek a tulajdonságai magyarázzák. Fajának leglelkében gyökerezik, s a most serdülő, nagyrahitott új generációnak egész gazdag érzésvilágát megszólaltatja; egy új ifjúság természetes életörömét, tettevágyó rugékonyságát, a problémák szakadékos mélységei előtt első nyugtalan megdöbbenését és győzelmes továbbmenni akarását. Novelláinak üde romantikájából az erdők ózonos levegője árad felénk, melyet táguló tüdővel szívunk magunkba. Utolsó elbeszéléseinek nagyvonalú, nyugodt kompozíciója, az impresszionizmus színei felé nyúló, máskor filozófiai mélységekbe ereszkedő kifejezési módja, művészi naiv hangja és közvetlensége sokáig nem felejthető, kedves emléke marad a léleknek.

Az ifjúságnak egy szebb élet képét mutatja, a nemzet jövőjében bizonak erősödést hoz, a kishitűnek reményt jelent. És le tudja fegyverezni a kiábrándult fölényes mosolyát. Tiszteletreméltó magyar érték és nagy ígéret. Megbecsülni és óvó szeretettel segíteni küldetéses útján, ma külön kötelesség. *M. L.*

Trócsányi Zoltán fordításai. (Orosz fordítás-irodalmunk.)

Az orosz szépirodalom iránt korán támadt nálunk érdeklődés. Úgy látszik, a magyar írók közül a nagy polihisztor, Brassai Sámuel, fedezte

fel először a világirodalomnak ezt a mult század negyvenes éveiben virágba boruló ágát. Brassai fordításában hozta Csengery Antal és Kemény Zsigmond úttörő vállalata, a Magyar Nép Könyve, 1856-ban *A macska* című orosz beszélyt. Kemény Zsigmondot és alighanem az ő révén a másik nagy magyar lélekábrázolót: Arany Jánost megragadta az orosz elbeszélők lélekrajzoló ereje; vonzották az emberi életnek azok a titokzatos, a nyugat-európai szellem előtt ismeretlen mélységei, amelyeket ezek kezdtek feltárni. Így közli Arany mint szerkesztő a Szépirodalmi Figyelőben Gogoly *Köpönyegét*, az újabb orosz irodalomnak ezt a legmessze-hatóbb irányjelölőjét, azután Szologubnak *A gyógyszerészné* című elbeszélését Brassai fordításában. Arany Koszorújának „Beszély-neműek” rovatában szintén sűrűn találkozunk orosz fordításokkal, főképen Turgenyevvel. Elsősorban Arany ösztönzésének köszönhetjük a magyar műfordítás egyik elsőrendű remekét, Puskin Anyeginjének Bérczy Károly-féle átültetését is (1866). Kétségtelenül jellemző Arany szellemi látókörének terjedelmére és fogékonysága mértékére, hogy a hatvanas évek elejének magyar közönségét sietett egy a maga gyökeres különlegességében hatalmas néplélek rejtelmeibe beavatni és egy termékeny irodalmi áramlatnak hozzájárulni.

Arany Jánosnak az orosz írók iránt érzett vonzalmát örökölte nagytehetségű fia. Arany László különösen Lermontovot szerette, rokonát a byronizmusban. És Lermontovnak *Korunk hőse* című novellája, azt hisszük, ott volt a *Déliabok hőse* költőjének az ihletői között.

Orosz fordítási irodalmunk körülbelül egy évtizedes szünet után a hetvenes évek vége felé lendül fel. (Csopey László, Timkó Iván), amikor a keleti kérdés, az orosz-török ellentétből fenyegető világválság ismét napirendre kerül, és a politikai érdeklődés az orosz nép szellemi megnyilatkozásai iránt is felkelti a figyelmet. Jó ideig, főképen Turgenyev foglalkoztatja orosz fordítóinkat, és ő nyeri meg a magyar olvasóközönségnek egyre jobban szélesedő köreit az orosz elbeszélők számára.

Orosz írókat újabban Szabó Endre, Ambrozovics Dezső, Benedek Marcell, Bókay Árpád, Bródi Sándor, Pajzs Elemér, Peterdi István, Simó Pál, Várnai Dániel stb. tolmácsoltak magyarul. Itt azonban nem hagyhatunk szó nélkül valamit! A felsorolt fordítók közül többnek a munkája nyilvánvaló jeleit hordja magán annak, hogy nem orosz eredetiből készült, és hogy „a fordítónak” édes-kevés köze van az orosz nyelvhez. Régen, amikor fehér holló számba ment még Magyarország az oroszul tudó ember, nem lehetett kárhözhatni azokat az írókat, akik egy más nyelvű fordítás kerülő útján igyekeztek megközelíteni és a magyar közönséggel megismertetni az orosz szellem termékeit. De manapság, amikor a világháború óta annyira elterjedt nálunk az orosz nyelvismeret, súlyos visszaélést követnek el némely kiadók a közönség rovására azzal, hogy olyan írókat foglalkoztatnak orosz művek megmagyarításával, akikről közismert, hogy többek között oroszul sem tudnak. Hogy valami művészi alkotást mennyire nehéz tökéletes, sőt kielégítő fordításban átültetni egy másik nyelvre még olyan írónak is, aki feltétlen ura mindkét nyelvnek, azt valóban nem kell bővebben bizonyítanunk. És nálunk jónevű írók meg költők török kerékbe művészi lelkiismeretüket, amikor az orosz szellemóriásoknak igen sokszor gyarló német másolataiból még tovább torzított másolatokat gyártanak. A meglehetősen tág erkölcsű üzleti élelmesség alkuszik meg itt azzal a könnyelműséggel, amit csak részben menthet az írói körökre mostanság tagadhatatlanul erősen reánehazódó kenyérgond.

Pedig, hogy az írói vagy fordítói hivatás mennyire megfér a lelkiismeretes munkával, annak kitűnő példája Trócsányi Zoltán írói pályája.

Trócsányi eleinte több mint tíz éven át a nyelvtudomány, filológia és könyvészet terén fejtett ki jelentékeny tevékenységet.

Utóbb szépirodalommal kezdett foglalkozni. A hírlapok meg folyóiratok több sikerült novelláját és tárcáját hozták. Különösen pedig *Az ördög meg a leányzó* című kö-

zékori tárgyú és szellemű elbeszélése keltett feltűnést.

Ő, a régi nyelvnek egyik legalaposabb ismerője, irodalmi nyelvünk fejlődéstörténetének hivatott bűvára, nyelvészeti készültségét itt megkapóan szugesztív hatású stílusművészetre tudta átváltani.

Tolsztoj iránt érzett érdeklődése a fordítói pályára vitte. Tolsztojból több novellán kívül az *Ifjúságom regényét* és az *Élő holttest* c. drámát ültette át. Fordított még néhány elbeszélést Puskinból és Gogolyból. De munkásságát eddig túlyomóan Dosztojevszkijnek szentelte. Dosztojevszkij-sorozatában helyet foglalnak: *Szegény emberek*, *Az örök férfi*, *Sztjepancsikovo és lakosai*, *Siheder*, *A kétéltű Goldjadkin* stb.

*

Tolsztoj és Dosztojevszkij után a mult év második felében Turgenyev került sorra. Tőle eddig mégcsak az *Aszja* és a *Zsebóra* c. novellákat fordította évekkkel ezelőtt. *Napkelte előtt* címen Turgenyev fiatalkori regényét a Dante-féle Halhatatlan Könyvek között jelentette meg. Ez a Turgenyev-regény a változatosság, sőt az újság ingerével hat közönségünkre, amely hosszú éveken át Tolsztojnak, majd különösen Dosztojevszkijnek hódolt. Trócsányinak becsületére válik, hogy nem alkalmazkodott az irodalmi kereslet diktandójához, hanem az orosz regénynek a közérdeklődés előterében álló képviselői mellett szóhoz juttatta annak atyamesterét is. Amint a fordítás elé írt kitűnő tanulmányában vallja, az ő számára lelki üdülés volt a *Napkelte előtt* átültetése. De mi, olvasók, szintén hálásak lehetünk neki azért, hogy felszakítja azt a szibbasztó, fojtó ködöt, amely Tolsztojnal és Dosztojevszkijnél megüli az orosz életet. Az orosz léleknek olyan oldalát fordítja felénk, ahol a szürkeségből, a borúból legalább itt-ott a bájnak, a kedélynek a sugarai is kicsillannak, ahol a sors csak azután teszi martalékává az embert, miután megengedte neki, hogy boldognak képzelje magát az ifjú remények és a szerelem fényjátékában. A *Napkelte előtt* nem Turgenyev társadalmi irányzatú regényei közül való, amelyekkel ott-hon legnagyobb sikereit aratta. Ebben nem az orosz nihilista forradal-

márok vagy pánszláv agitátorok vonulnak fel előttünk, hanem olyan emberek, akiknek a gondolat- és érzésvilágával magunk is szugesztív közvetlenséggel azonosulhatunk, akiknek a sorsfordulatain keresztül a végzet velünk is érezteti hatalmát. A *Napkelte előtt* főalakja, Jelena, ez a fiatal leány, aki teljes tudatossággal és szándékossággal áldozza fel magát szerelmének, nemcsak Turgenyevnek egyik legmegragadóbb alkotása, hanem Trócsányi szerint a nő megdicsőülésének örök kifejezéseként méltán állítható Antigone, Julia és Gretchen mellé.

Ma egy oroszból fordított könyv címlapján a legjobb ajánlás Trócsányi Zoltán neve. Orosz fordítási irodalmunk valóban ő vele jutott el delelőjére, sőt általában az egész újabb magyar szépprózai fordításban igen számottevő szerepet játszik.

Tudományos multja kezesség arról, hogy nem elnagyolt vásári munkát kapunk, hanem az eredetinek a legapróbb részletekig pontos magyar megfelelőjét. Azonkívül az ő fordítói munkáján éreznünk lehet, hogy nem kényszerfeladatok erőszakolt végrehajtásával állunk szemben. Neki a fordítás — úgy látszik — szívesen óhajtott alkalom a művészi átélésre, alkalom arra, hogy egyidőre teljesen felszívódjék az átültetett író világába, hogy maga is Tolsztoj- vagy Dosztojevszkij-hössé alakuljon. Ez magyarázza meg kifejezésbeli alkalmazkodó képességét; azt, hogy a különböző, még oly sajátosság felfogások vagy hangulatok skáláját nyomon bírja követni stílusával.

Pais Dezső.

Magyar szavak története. (Horger Antal könyve.) A nagyközönség érdeklődése nyelvtudományi kérdések iránt nem mondható „mély”-nek. Némileg foglalkoztatja még a nyelvnek külső jeleiben való megrögzítése, a *helyesírás*, és nincs hét, hogy két-három levél ne érkeznek a M. T. Akadémiához azzal a kéréssel: hogy írják ezt vagy amazt. (A M. T. Akadémia minden levélre lelkiismeretesen felel is.) Ritkábbak már a *nyelv-helyességi* kérdések, melyek egy-egy szó, kifejezés, szerkezet jó vagy rossz voltáról kérnek felvilágosí-

tást. Ebben különben hihetetlen nemtörődomséget mutat közönségünk; valamely német, francia vagy angol kocsintás valóságos felháborodást idéz fel, s rögtön „műveltségét“, „Balkánt“, mit, emlegetnek; de a magyarban elkövetett szarvashiba fölött észrevétlenül el-siklanak. Itt-ott vetődik fel egy kérdés valamely szónak, kifejezésnek *származása* iránt: „honnan ered?“ Pedig ez már valóban nyelvtudományi kérdés s a nyelv életének történetének belső szentélyébe vezet. A *szófejtés* (etymológia) már nem pusztá játék, melyről a csipősnyelvű Voltaire azt mondotta, hogy „benne a mássalhangzók keveset, a magánhangzók pedig semmit sem érnek“, hanem komoly tudomány, mely a szavak útján a nemzet történetének sok rejtett zugába világít, mely felderíti a magyarság érintkezését másnyelvű népekkel, szétválasztja az egymásután következő művelődési rétegeket, melyeknek szavai, mint a geológiai rétegeké a vezérkagylók, a művelődés áramlatainak korát, idejét pontosan meghatározzák. A mai etymologusnak nemcsak tökéletes fonetikusnak kell lennie, azaz ösmernie minden hangnak képzésmódját, viszonyát a többihez, változásait a nyelv történetének folyamán; hanem jártasnak kell lennie a történettudományban, a művelődéstörténetben, minden természettudományban, néprajzban és néplélektanban — szinte mindentudónak kell lennie, hogy egy-egy szónak minden titkába belehatolhasson és kivallathassa multjáról. A szófejtés ezért nemcsak a szak tudósra nézve fontos, hanem a nagyközönséget is nagyon érdekelheti és sok váratlan meglepetéssel szolgál.

Vagy nem meglepő-e hölgyeinkre nézve, hogy a *hölgy* szó eredetileg *fehér menyét*-et, *hermelin*-t jelentett, miből hajdan a királynék palástja készült, a mai „nyomorúság“-ban pedig mint „belépő“ egy hölgy válláról sem hiányozhatik? Vagy nem furesa-e, hogy annak a lapos főzőedénynek *láb*as a neve, holott lába nincs; de valamikor volt, mikor a nyitott tűzhelyen a parázsra állították? Ott a *krumpli*, mely mint mindennapi étel német köntösben áll asztalunkon, de rögtön francia-olasz *burgonyává* lesz, ha a Pannoniában találják.

A szófejtés kideríti a *feleség*, *hitves* és *férj* származásának titkát; megmondja, hogy az *aggastyán* szónak nincs köze az *agg*-hoz, hanem *Agoston* származéka, hogy a *kaján* a bibliai *Kain* utóda; hogy a *szivar* szót Vörösmarty csinálta (készített is szivart, de az Deák Ferencnek nem ízlett, valamint házi pezsgője sem); hogy a *viganó* egy szép táncosnó nevét őrzi stb. stb. Nyelvünk valamennyi szavának eredetét a nagy Etymologiai Szótárnak volna hivatása megmagyarázni, de ez a hetedik füzettel megakadt s az Akadémiának nincs módjában a kész kéziratot kinyomatni. (Finn testvéreink részvénytársaságot alakítottak szótárunk kiadására.) Addig is, míg annak nyomtatása lehetővé lesz, *Horger Antal* a biztos szófejtések közül vagy ezret egy csoportba kötött s élvezetes előadásban felajánlotta közönségünknek. A szerző félszeggel a tanuló-ifjúságra is nézett s ezért fejtegetései némely helyen közel járnak a szakszerűséghez, de ez nem riasztja vissza a valóban művelt és művelté válni akaró embert attól, hogy nyelvének multjával, tehát nemzeti léte multjának egy ágával meg ne ismerkedhessék, kivált ha a „hasznos“ a „szellemessel“ karöltve jár, mint Horger Antal könyvében.

Tolnai Vilmos.

„Modern klasszicizmus“ a legújabb francia irodalom. (René Lalou könyve.) Az elmúlt esztendőben a francia könyvpiacra egy minden rövidege ellenére is, gazdag tartalmú kézikönyv jelent meg, mely a közelmúlt és a jelen irodalmát mutatta be. René Lalou-nak ez a könyve néhány ítélete miatt itt-ott igen éles tiltakozást hívott ki maga ellen, de életerejét és a jelen törekvéseivel való szerves kapcsolatot semmiesem mutatja jobban, mint az, hogy ma már második és terjedelmesebb kiadásban segíti elő a modern francia irodalmi törekvések megismerését. Ez a sok önállósággal megírt kis irodalomtörténet azonban nemcsak egyszerű és lehetőleg pontos számadás akart lenni az újabb irodalom megnyilvánulásairól, hanem — amint ez a még élő írókhoz tapadó irodalomtörténeti összefoglalások állandó sajátsága — dokumentálni is törekedett a jelen irodalmi életének

egy határozott akaratú, napról-napra tisztábban kibontakozó és szélesedő irányát, a „modern klasszicizmust“, azt a klasszicizmust, mely ma szellemi elődeinek André Gide-et és Jules Romains-t tekintti.

A „modern klasszicizmus“ nem új-sütetű irodalmi akarat; már a XX. század első éveiben megszületett. Megszületett akkor, amidőn a századvégi kiábrándulások Barrès anarchikus egotizmusának megmutatták az én-szintézis felé vezető utat s határozott formát nyert éppen az egyén oldaláról nézve a szimbolista verskezdeményeit már-már megtagadni készülő André Gide „Prétextes“-jében. Általában a XX. század legelső feladatának tartja, hogy likvidálja a XIX-et, főként pedig ennek legláthatóbb jegyét, a romantikát, hogy a szétszórt s egyensúlytalan erőket keretbe szorítsa s ezáltal új életegységet teremtsen. A háború némileg visszavetette a kifejlést, a győzelem azonban a francia szellemi élet összefoglaló törekvése számára még kedvezőbbé tette a talajt s a „modern klasszicizmus“, mint az irodalmi erők szintézisének fogalma, több elemmel meggazdagodva, a jelen legfrissebb irodalmában válik tudatossá és kitzőtt irányná.

Valóban, a „modern klasszicizmus“ elvének hirdetői a történeti fejlődés szükségszerű eredményének tekintik művészi hitvallásuk teljes diadalrajutását. A romantika — mondja egyik folyóiratuk a „Mouton Blank“ (mert „főhér bárány“ volt annak a koresmának is a cégére, melybe Racine, La Fontaine, Molière és Boileau járt valamikor) — a XIX. század elején új és a klasszicizmus megteremtésére alkalmas anyaggal helyettesítette a XVII. századi klasszikus irodalom kimerült tartalmát, de nem tudta felfedezését organizálni s így nem sikerült neki egy új klasszicizmus kiformalása. A XIX. században csak két író volt, aki művészi fegyelemben tudta szorítani a romantikus anyagot: Flaubert és Baudelaire s ezek ketten meg is valósították a jövő klasszicizmusának mintegy az előképét. Azóta azonban az irodalmi életet ismét egy superromantikus hullám érte (szimbolizmus, Charles-Louis Philippe „szocialis művé-

szet“-e, majd a XX. század elejének futurista, kubista, dadaista stílkereisése), úgyhogy az izlés-egyensúly helyreállítása, amely a szellemi életnek koronként ellenállhatatlan követelése, már nem várathat magára. Az irodalmi életnek ezt a szükséges egyensúlyba hozását tűzte maga elé a „modern klasszicizmus“.

Teljesen ellentétben minden úgynevezett neoklasszikus gondolattal, mely minden hosszabb multra viszapillantó irodalom életében bizonyos időközökben fel szokott tűnni s nem jelent mást, mint elévült formák utánzását, a „modern klasszicizmus“ közvetlen együttregzésben akar maradni a jelen életével, mint egyetlen ihlető forrással, de ugyanakkor — s ez az, ami által elsősorban jogot formál a „klasszikus“ elnevezésre — ki akarja formálni a költői technikát, újra megtalálni a befejezett formát, helyreállítani a művészi egyensúlyt, egyszóval: stílust akar teremteni. Kezdi pedig azzal, hogy kiküszöböli a költő, a művész eddigi romantikusan elképzelt lelki ábrázatát. Erélyes uralkodni tudás a kifejezni való, tudatosság, aktivitás — talán ebben a három szóban lehetne összefoglalni a „modern klasszicizmus“ írójának teremtő tulajdonságait. A művészet egy nagy kényeszerű szintézis és nem szabadság — írta már A. Gide; a szabadság megelője az igazi művészetnek. Mindenfajta romantikának — s itt elsősorban a közelmúlt nagy romantikus hullámzására, a szimbolizmusra gondolnak — személyes és anarchikus szétszóródásával szemben, a klasszikus író szakít az érzelmes individualizmussal, a lelki narcissizmussal, az én bizonytalan kultuszával, kilép önmagából és győzedelmeskedik a belső romantikán. A klasszicizmus írója „éber álmodó“ (így nevezi Stefan Zweig Jules Romains-t); munkája, a romantizmus emocionális és tudattalan teremtésével ellentétben, racionális és akart.

A francia „modern klasszicizmus“ (ez az elnevezés még nincs is egészen kétéstendős) a jelen irodalmi, ízlésében éppen olyan zárt egységet próbál létrehozni, amilyen a XVII. századé volt s valamint minden klasszicizmus a maga korának szintetikus kifejezése, ő is arra törekszik. A mai élet szintjén marad s nem fordul a múltba azzal a kis-

hitűséggel, hogy az irodalom elmondta minden lehetséges mondani-
valóját s most már nincsen más feladat, mint a meglevő értékek szigorú őrzése. A XX. század klasszicizmusa eredeti és új, mert kifejezője lesz egy eddig ismeretlen és jelenvaló univerzumnak. „A jövő klasszicizmusát — mondja Jean Cocteau — azokban a művekben kell keresni, melyek legkevésbé hasonlítanak a klasszikusokhoz.“ Ennél a pontnál azonban óvást is emelnek a pusztá modernizmus ellen. A „mi modernnek“—et hangoztató írók aktualitásra való törekvésüktől elkapva, művészi vízióikat nem tudják kiszélesíteni és elmélyíteni, a felszínen maradnak s munkájuk eredménye csak halvány és elszárazt vázlat. Az igazi íróknak kerülnie kell ezt a hibát s ezért a „modern klasszicizmus“ teoretikusai elveik művészi megvalósításának egyik fontos eszközeként tekintenek az unanizmusra, mely lehetővé teszi, hogy a művész sub specie aeternitatis mutassa be a dolgokat.

A francia „modern klasszicizmus“ unanimista is; nem csak az, de az is; mert felismerte ennek a művészi attitűdnek szintetikus erejét. A whitmanizmusnak ezt a romantikus pártosztól megszabadított és racionálisabbá tett formáját Georges Duhamel kezdte propagálni még a XX. század első tizedében, ma azonban inkább Jules Romains unanimista kezdeményeit tekintik követendő és elmélyítendő hagyománynak. Az unanimista attitűdöt, mint az örök s csak időnként halványodó emberi optimizmus egy külön megnyilvánulását, formulákba öltöztetni igen nehéz s legfeljebb csak körülírni lehet. Az unanizmus hit; hit a cselekvésben, a teremtésben, hit az emberben és a dolgokban, ezzel a hittel való szintetikus felölelése a mindenségnek, vagy hogy egészen rövid legyek, a dolgok szeretete, az „amour des choses“. Nem altruizmus, mert ez szentimentális alapon nyugszik s egyébként is ebben még benne van az „én“ és a „többiek“ egymástól elkülönített fogalma, melyet az unanizmus, lévén ez a kettősség minden romantika összetevője, teljesen meg akar szüntetni. Emellett célja az is, hogy megújítsa a művészi víziót. Keresi ezért az egészen elemi,

egyszerű, hogy ne mondjam, banális östémákat, melyek azonban az unanimista prizmán át nézve eddig még meg nem látott színeket mutatnak; elveti a romantikus analitika minden eredményét: a hisztoricizmust, naturalizmust, pszichológiai analízist s fel akarja ébreszteni az érzéket a legendás, a valóban epikus iránt. Tagadhatatlan, hogy a figyelem előterében a regény áll s minden jel arra mutat, hogy az emberi élet, melyet a francia XVII. század a drámában fejezett ki, a XX. század klasszicizmusában epikus realizációra vár. De akármilyen lesz is az a műforma, mely ezt megvalósítja, akármilyen „izmus“ lesz is az a keret, mely ezt befoglalja, az unanimista attitűdhez való fordulás is mutatja azt, hogy a XX. század egy szélesen emberi művészetre törekszik, mely új humanitásban foglalja össze az egyensúlyt kereső emberiséget.

A „modern klasszicizmus“—nak ezek az eddig még csak elszórtan jelentkező és formát öltő elvei már érzetetik is hatásukat a most fejlődő írókon. Paul Morand — hogy egy példát említsek — „Ouvert la nuit“—jének (1922) vibráló és nem egyszerű anarchikus expresszionizmusából már alig találhatni valamit is most megjelent regényében, a „Lewis et Irène“—ben, mely már egy igen terjedelmes lépést jelent az egyensúlyozott írói technika és a művészi önuralom felé. Ugyanez a fejlődés vehető észre a nagy intelligenciájú Jean Cocteau-nál is. Amint a jelen francia költészetében utolsó napjait éli a „szabad vers“, ugyanennek a sorsnak néz elébe a prózában a pszichológiai és az erköles-regény s éppen ez a két író az, aki a legnagyobb tudatossággal keresi a XX. század regényének legkifejezőbb és legklasszikusabb formáját.

Ez az egész irodalmi szintézisre való törekvés, mely amellet, hogy az európai szellemi élet szükségletét is mutatja, alapjában a francia ósracionalizmus modern formája, egykét külföldi, főként a latin nemzetek irodalmában is követésre talált. A bruxelles-i „Le disque vert“—t vagy a madridi „Indice“—t ugyanazok a művészi intenciók vezetik, mint a francia előrs-folyóiratokat.

K. D.

Palágyi Lajos: Czezil könyve. (Budapest. Fővárosi Nyomda Részvénytársaság, 1924.) Palágyi Lajos nevét úgy olvassuk, mintha a múlté volna már. Nagy kortársai és barátai: Vajda, Reviczky, Komjáthy halála után, akikhez egész érzés- és gondolatvilága kötötte, a magáramaradt költő is félrevonult. Körülötte nagyot fordult a világ, új generációk sarjadtak, iskolák támadtak s jöttek helyükbe új iskolák. Palágyi azóta inkább kortársai szelleménél időzik, kiábrándultan nézi az új világot, mely már nem az övé. Lapokban alig olvasni tőle s a közönség, a kritika hamar napirendre tért fölötte. Honnét ez a feledtség? Elavult poéta volna már? Vagy az a baj, hogy sohasem tartozott szűkebb értelemben vett irodalmi, politikai párthoz? Vagy hogy magyarnak túlságosan nemzetközi, nemzetközinek túlságosan magyar volt? Meddő kérdés, egyszer majd megfelel rá az irodalomtörténet.

Téved, aki csak szocialista költőt lát benne. Palágyinál a szocializmus nem egész életet betöltő világnézet, hanem fejlődési fokozat. Ezen pedig régen túl van már. Ahogy az ifjú, tapasztalatlan s tenger szenvedésen át megtisztult kezdő a hétköznapi radikalizmusban csalódott, éppen úgy csalódnia kellett később a másszínű, de éppen olyan hangos, frázisos hazafiaskodásban, hogy végezetül a teljes rezignációig jusson:

Nem vagyok én, csak bolygó vendég,
Mögöttem űr, előttem nemlét,
Sem út, sem múlt, sem vágy, sem emlék...

Már fiatalon szakít egyéni és világboldogító álmaival, kedves klasszikusaihoz, bibliai, mitológiai témákhoz menekül, de hány kritikus a nem követte őt ezen a fejlődési úton s hányan könyvelték el csak szocialista költőnek, mikor már az *Anyaföld*-et, ezt az izzig-vérig magyar époszt is rég kidalolta magából!

Palágyinak sokszor szemére vetették dísztelen verselését. S csakugyan, nála a forma nem szemképrázató valami, csupán eszköz, jól épített sínár, mely a gondolatot céljához juttatja. A forma reformját, kivált a formaköltészetet, egész életében másokra bízta Palágyi. E szürke köntös valóban csak az eszmélkedő Palágyinak áll jól s igazán

csak attól az időtől fogva érezzük egésznek, teljes hatásúnak verseit, mióta megtalálta önmagát, a nevető szkeptikust, a satírikust, az analízáló emberismerőt, társadalmi hibák és hazugságok felderítőjét, ostorozóját. Itt éri el tetőfokát az ő művészete s itt látjuk legjobban elfogulatlan, nagy, meleg szívét is.

Palágyit ebben a sztoikus nyugalomban is megzavarta a végzet. *Czezil könyvét* olvasva, mintha az élettől hallanánk kegyetlen tanítást, hogy büntetlenül nem kerekedhetünk fölébe, nem mosolyoghatunk rajta vértezett szellemünkkel, mert vaskeze csak egyet int és szempillantás alatt oda minden emberi gőgünk s kialusznak böles ötleteink színes rakétái. Czezil könyve a jeremiádok könyve; a költő egyetlen fiát siratja benne, legnagyobb büszkeségét, pályája álmódott folytatóját, művészibb magaslatokra juttatóját:

A lelke magányán
Elveszett csoda dalt,
Az akart, megzavart,
Vivatlan viadalt,
Az ígért, el nem ért,
Ő vele sirba tért
Dieső nagy diadalt.

Az elfojtott sóhajtástól a kétségbeesett jajongásig minden skálája megvan itt a szülői keservnek.

Van-e még fájdalom,
Melyet nem kellett végigállanom?
Tart-e számomra még
Valami új, vagy sorscsapást az ég?

Van-e lelkembe rés,
Ahoval még hatolhat szenvedés?
Maradt-e birtokom,
Amelynek veszttét még sirathatom?

... Rémület száll belém,
Van a világon, van, mi még enyém:
Leányom, hitvesem...
Előled, óh, hogy rejtsem, Istenem?!

Az ifjú Palágyi Lajos Menyhért tizenhétéves korában írt formás irrendenta versével kezdődik a könyv, aztán huszonöt költemény az ő emlékezetének szól. Sőtét, lehangoló versek, itt-ott fárasztók is már, de igaz érzést zengők és felejthetetlenek. Palágyi érzelmi költészetében ez az első nagy megnyilatkozás. Ő, a kiábrándult filozófus, akit világeletemben csak nemzet és emberiség, messzi horizontok, átfogó eszmék érdekeltek igazán, ő, aki egyéni valóságokra mindig olyan nehezen forrott s akkor is többnyire csak

átlagosat adott: most, atyai boldogsága árán, a legsalódottabb szeretet emésztő tüzeiben égve, egy kötetet állít az *Anyaföld* és a *Szatírák, epigrammák* mellé, egyenértékűt.

A könyv második részét eddig csak lapokban megjelent rögzített és újabb versek teszik. Erősen megválogatott, legjava versek, színben, eszmékben, hangulatokban gazdagok: Palágyinak nem ártott az idő; mélyítette, művészbibé, tömörebbé nemesítette költészetét.

Czeecil könyve, a fiát vesztett anyának és élettársnak szánt vizsgáló írás, igazi modern, magyar irodalmi érték. *Vajthó László.*

Taine- és Ruskin-fordítások. A magyar könyvpiacra újabban két olyan munka jelent meg magyar fordításban, melyek alapvető fontosságúak az esztétikai irodalomban. Az egyik H. Taine-nek „A görög művészet bölcselete” című munkája Ferenczi Zoltán fordításában, a másik Ruskinnek „A művészetről” írott tanulmánya Éber László fordításában. Az első Taine-nek az „École des Beaux Arts”-ban, a második Ruskinnek az oxfordi egyetemen tartott előadásait tartalmazza. Mindketten a művészetek lényegét s fejlődésük körülményeit magyarázzák. Felfogás és módszer tekintetében azonban messze eltérnek egymástól.

Taine a pozitívista-természettudományi filozófia híve. E filozófiai irány következményeként a múlt század második felében a szellemi tudományok is a természettudományok befolyása alá kerültek. A történelmet is csak fizikai tüneményeknek tekintették, melynél bizonyos okoknak szükségszerűen ugyanazok az okozatok felelnek meg. Minden egyes ténynél az volt a kutatás tárgya, hogy mely törvényeknek köszönheti keletkezését, milyen törvények szabályozzák lefolyását. Szigorú törvényszerűséget kerestek mindenben. Pedig kétségtelen dolog, hogy a szellemi értékek oszthatatlanok irracionálisak, kívül esnek a szigorú törvényszerűség határain. A művészi egyéniség ily felfogás mellett teljesen háttérbe szorul. A művészi kiválóság mibenlétére nézve magyarázatot nem kapunk. Vajjon a lángész a véletlenül neki jutott milieun kívül nem

érvényesülne? Ez a kérdés maga is megdönti a természettudományi módszer alkalmazását.

Taine tudvalevőleg három tényezőből — race, milieu, moment — faj, környezet, időpont — vezeti le a művészeti jelenségeket. Szóbanforgó műve vezérgondolatai a következők:

A görög faj hazájának enyhe éghajlata s gazdag vízszintes tagoltsága, valamint mezőgazdasági termelésének fogyatékosága következtében a létért való küzdelemben élénk s rugalmas szellemű, leleményes hajósneppé lett, melynek abban a kis országban, hol minden áttekinthető volt, elsősorban a világgosság, a tiszta körvonalak, az arányosság iránti finom érzéke fejlődött ki. A lélek s szellem ily konstrukciójának legtökéletesebb kifejezője az arányos formákban épített görög templom.

A görög művelődés maga előzmények nélküli: egyszerű. Ez az egyszerűség kifejezésre jut a ruházatban, lakásban, nevelésben s államkormányzásban, általában az egész vallásos és világi kultúrában, amely pedig az egyént alakítja. Ez jut tehát kifejezésre a görög művészet alkotásaiban is, az irodalomban s képzőművészetekben egyaránt.

Végül az intézmények közül felémlít hármat: az orchesztikát, gimnasztikát s a vallást. Ezek fejlesztették ki a fizikai és erkölcsi szépség legtökéletesebb fokát, melynek megörökítésével a szobrászat Pheidiasban elérte teljes virágzását.

Taine műelmélete világos koncepciójú rendszer, melynek architektúrája a kivitel logikus következettségével és a részek harmóniájával megragadta s elbűvölte vagy két emberöltő figyelmét. Rendszere ma már elavult; de hogy továbbhaladhassunk, abban az ő erényeinek és fogyatkozásainak is része volt. Illik ismernünk s olvasnunk őt. Rendszere elégtelennek bizonyult, de művei, melyekkel azt illusztrálta s kifejtette, túléltek elmeletét.

Ruskin műelméletéből hiányzik ilyennemű átfogó gondolat. Benne nincs meg Taine logikai okfejtésének tökéletessége. Nem ad rendszert, csak részletmunkát végez. Az egyes tények gondos megfigyelése, az

elemzés sokat sejtető mélysége jellemző.

1870-ben foglalta el az oxfordi egyetemen a művészet tanszékét. Tanári működésének főcéljául azt tekintette, hogy a művészet elemeinek gyakorlati elsajátítására nevelje tanítványait, mert csak ezen az úton juthatni el a művészet teljes megértéséhez. Minthogy pedig szerinte a művészet nem pusztán gyönyörűség, mely önmagáért van, hanem a természetnek ábrázolója, a művész első feladata a természet gondos megfigyelése és utánzása. Ő maga fáradhatatlan a természet szépségeinek feltárásában, kezdve a legegyszerűbb számócalevél tökéletességétől a nagy tájképek zordon fenségéig. Művészi ihlete rajongó természetimádásából táplálkozik. A művészet nála valamely mélységesen áhitatos hitvallásként jelentkezik.

Az oktatás útját pontosan kijelöli. A földnek felülmúlhatatlan és utánozhatatlan művészetéről csak saját kezünk művészete és látásunknak ezáltal kifejlesztett élessége révén nyerhetünk hű képet. Első feladatul tehát a babérlevél körvonalának megrajzolását adja. A vonal után a színt kell hatalmunkba kerítenünk, hogy a vonal által körülírt területet kitölthessük, végül pedig meg kell szereznünk azt az ügyességet, hogy a tömegekbe, vagyis a szilárd és kidomborodó formákba az árnyalatok finomságát is belevihessük, melyek aztán a felületen is jellegzetesen kifejezésre jutnak.

Ez a természetes módszer az egyén művészi készségének kifejlesztésében. Maga a festészet ugyanazt a fejlődési menetet mutatja a maga történelmi kialakulásában. Először vonal, azután színezett vagy árnyékolt sík, végül a vonal elenyészik és a síkból kiemelkedik a plasztikus forma. Ez a haladás két párhuzamos úton történt: az egyik a szín, másik a fény és árnyék segítségével. A színekkel dolgozó festészeti irány, melyet Ruskin általában gótikus iskolának nevez, a gótikus üvegfestményektől Giorgionon át India s Kína mai művészetéig halad. A fény s árnyékkal dolgozó úgynevezett „görög iskola” pedig a görög vázafestményekkel kezdődik s Leonardo da Vincin s Düreren át Turnerig terjed. Európa

művészetének legmagasabb foka e kettő egyesülésével jött létre Tizian művészetében.

Ezek Ruskin vezetőgondolatai. Elismeri a milieu befolyását, de emellett hangsúlyozza a művész benső énjének, szellemi és lelki erőinek, a tiszta vallás határán mozgó ihletének és művészi látomásainak jelentőségét is és így a művészi egyéniség titkához közelebb férkőzik.

Van Ruskinnek még egy termékenyítő gondolata, melyet a külföldön már felkaroltak s intézményesen igyekeznek megvalósítani: ez az eszme az egész élet esztétikus berendezése. A mindennapi élet használati tárgyait s formáit (ruházkodás, edények, bútortat, lakásberendezés, városok szabályozása) mind valamennyit a szép szolgálatába kell állítani. A művészet maga ott kezdődött, mikor az ember széppé, tisztává s rendessé igyekezett tenni földi lakóhelyét. A rend erkölcsi ösztöne a művészet alapfeltétele. A görög művészet Alkinoos kertjében kezdődik. A művészi kézimunkák pártolásában anyira megy Ruskin, hogy az ipari haladás, a gőzerőre berendezett gyári üzemek ellen is állást foglal, minthogy ezek a művészi munka sorvasztói.

Taine s Ruskin két különböző műelméleti felfogása különben a francia s angol fajra nézve is jellemző. Amaz racionalista, logikus, módszere a deductio; emez empirikus filozófus, a részletek gondos megfigyelője és az induktív módszer híve.

Németh Sándor.

Barabás Miklós. (Hoffmann Edith könyve.) Művészetünk történetében szinte példátlan az a nagy népszerűség mely Barabás Miklóst övezi. Helyét szellemi életünk legkiválóbbjai között nem annyira művészetének alkotóerejével, mint inkább a művészet léleknevelő, a nemzeti sajátságokban rejlő értékek, szépségek feltárásának és megkedvelésének apostolkodó munkájával vívta ki magának. Barabás száz év előtti nagy szellemi újjáéledésünk egyik legnagyobb vezére és így tevékenységét a maga teljes nagyságában a művésztörténet keretein túl a művelődéstörténetben kell értékelnünk.

A szerző az életrajzíró aprólékos-

kodásától mentesen, szórakoztatva, de amellettt oktatva tárja elénk művészetünk, szellemi életünk újjászületésének kezdetét. E kezdet szerves tartozéka Barabás Miklós.

A könyv I. fejezete a XIX. század-eleji nagy nemzeti felbuzdulás társadalmi és művészeti viszonyai-
val foglalkozik. Az újjászületés munkájához minden akadt már, csak egy hiányzott a magyar kultúra palotájának építői közül — a képzőművész, aki képes lesz az osztrák művészetet kiszorítani és megveti alapját a magyar művészetnek. Ferenczy a szobrász nem felel meg a beléje helyezett bizalomnak. Markó, Brocky külföldön élt és így a legválságosabb órában, mindenkitől hön várva és üdvözölve, érkezik 1835 őszén Barabás.

Barabás életrajzát a II. fejezet foglalja magában, míg a III. fejezet művészetével foglalkozik. Barabás hatása a magyar művészettörténet egyik legfontosabb és legérdekesebb fejezete. Mint művész nem a legnagyobbjaink közül való, de ösztönösen arra irányul törekvése, hogy az osztrák művésztől elhódítsa a magyar közönséget és életrehívja a magyar művészetet. Nem reformátor, csak térhódító; az osztrák művészetet saját fegyvereivel győzi le. A bécsiek „Vormärzeit“-os „biedermeier“-művészetét magyar talajba plántálja és a közönség polgáriasdott (mondhatnók kispolgá-

rias) izlését és igényét a bécsi helyett ugyanilyen magyar művészetel elégti ki, a „táblabírák művészeté“-vel. Barabás rengeteget dolgozik, fest olajjal és vízzel, rajzol könyvillusztrációkat, készít cégeket is, s a rendkívül tevékeny művész kiszorít lassacsán minden bécsi festőt, rajzoló és metszőt, mi által teret nyit a magyar képírás nyomába lépők nagy sorának: Zichy, Székely Bertalan, Benzúr és a többieknek, a magyar festészet nagyjainak.

A könyv utolsó fejezete igen ügyes okfejtésben tárgyal egy szigorúbban vett művészettörténeti kérdést: W. L. Leitch, a neves angol akvarellista hatását Barabásra.

Függelékül a művész életrajzának főbb adatait sorolja fel időrendben a szerző. A kötetet 17 pompás reprodukció díszíti. Külön kell megemlítenünk a szerző kiváló érzékét a reprodukciók összeállítását illetőleg. Barabásnak a Szépművészeti Múzeumban kiállított képeit mutatja be, hogy ezáltal is közelebb hozza az olvasók nagy részét (mely művészettörténettel aligha foglalkozik) művészetünk kiválóságához. A megértéssel és melegséggel megírt kötet megérdemelt érdeklődésre tarthat számot s reméljük, hogy a szerző hivatott tolla képírásunk más mestereit is be fogja mutatni.

Székely Miklós.

Színházi szemle. A Nemzeti Színház klasszikus ciklusa szerencsésen igyekszik a kissé egyoldalú Shakespeare-kultusz után a műsört más irányban is kiépíteni. Az évad közepén színrehozott *Oedipusz király* és *A mizantrop* után a repertoire teljessé tétele felé kétségkívül ez az előadássorozat a legjelentősebb lépés. Szűk terünk, sajnos, nem engedi, hogy valamennyi felújításról beszámoljunk, csupán a két eddig legjobban nélkülözött darab bemutatásáról szólhatunk.

E ciklust nem kezdhetné volna a Nemzeti Színház méltóbban, mint a több éve pihentetett *Bánk bánnal*. E mű — bár még itt-ott magán viseli szerzőjének fiatalos tapasztalatlanságát, s a korabeli ritter-drámáknak nem egy rekvizitumát is alkalmazza — mégis tragikus mélységre, a jellembrázolás finomságára és a nyelv erejére nézve máig a legjobb tragédiánk. Embereinek karaktere, különösen a főhőse, anynyira összetett, olyan sokvonatkozású, hogy a műbírálói és a színészi magyarázatnak meglehetősen sok változatát engedni meg s ezért méltán beszélhetünk egy *Bánk-problémáról*.

E komplikált jellemű hős lelki problémájának tengelyére, szinte centrális pontjára maga a szerző mutat rá ama színpadi utasításban, mellyel hősenek első megjelenését kíséri: „nemes méltóság; mindenben gyanakodó tekintet; *fojtott tűz, mely minden pillanatban kitörni láttatik, és minden környülállás azt árulja el, hogy mindenkor nagyobb indulat dühösködik belülről.*“ Bánkot tehát a költő afféle önmagával örökösen tusázó embernek akarja bemutatni, aki forrongó és ideges természetére nyugodt külsőt erőltet. Mindjárt első monológjában azonban, amelyet Peturnak egy-két szavától felizgatva elmond, hánykodóan és háborgóan igaz önmagát

árulja el előttünk. Az első felvonás végén e forrongást sikerül neki kissé fékeznie, amennyiben meggyőződik arról, hogy Melindát fenyegeti ugyan veszély, de nem közvetlen, hiszen kihallgatta, hogy mint utasította vissza felesége Öttónak udvarlását. Legveszedelmesebb ellenjátékosával, a királynéval, nem tudott tisztába jönni, mert ez az asszony „érthetetlenül beszélt két-féleképen gondolatjait“, de rögtönös veszedelemtől erről az oldalról sem tart. Azt az ördögi tervet pedig, amit Öttó és Biberach koholtak Melinda elvesztésére, nem hallotta meg. Ezért szedi össze magát az első felvonás végmonológjában arra a határozatra, hogy előbb az összesküvőket esendesíti le, vagyis előbb a haza veszedelmét intézi el, családi ügyeinek rendezésére ráér későbbben is. E monológban van egy-néhány sor, amely mindennél jobban bevilágít a banki lélek rejtelmeibe. A nagyrú így tűzi ki maga elé célját:

Szedd rendbe lélek magadat, és szakaszd
Szét mindazon tündéri láncokat,
Melyekkel a királyi székhez és
A hitvesedhez, gyermekidhez, oly
Ígen keményen meg valál kötözve!
Úgy állj meg itt, *pusztán*, mint akkor, a
Midőn az Alkotó szavára a
Reszketve engedő Chaos magából
Kibocsátja.

Ez elhatározás, az önmaga fejlesztésének ez iránya, az igazi kulcs Bánk lelkének legzártabb rekeszeihez. Valóságos absztrakt ember, hidegszemű, tárgyilagos bíró akar lenni, akit feladatainak megoldásában semmiféle szubjektivitás se feszélyezzen. Mi természetesen nyomban rosszat sejtünk. Félünk, hogy ennek a célnak elérése másnak is súlyos nehézségekkel járna, hát még Bánknak, a „fojtott tűznek“!

És mégis — egy darabig mintha szerencsével indulna el ezen az úton. Ahogyan az összesküvőket lecsillapítja, abban nemcsak a leg-

tapintatosabb politikusknak mutatkozik, hanem mint karakter is a legtekélyesebb egyensúlyt mutatja. Mihelyt azonban Biberachtól értesül, hogy családi boldogsága összeomlott, ez az egyensúly nyomban végzetesen megbillen. Nem arról van itten szó, hogy nem szabad igazságot tennie, — ő elvégre is nem Grillparzernek *Treuer Dienerje*, hanem igazi magyar nagyúr, a királynak helyettese, akinek joga is, kötelessége is büntetni akkor, amikor az idegen udvar aljassága egy beesületes magyar nőt elbuktatott. De ezt az elégtételt, ezt a megtorlást csak a legtörvényesebb eszközökkel szabad végrehajtania. Hiszen ő most az országban a törvény legfőbb öre, akiben központosul a forradalom mozgolódásai közepett a köznyugalom lehetősége, és ő az, aki maga elé olyan magasztos emberi ideált tűzött, hogy a kötelességnek hidegszemű felismerője és minden emberi szubjektivitáson felülemelkedő végrehajtója lesz. Első pillanatban csakugyan törvényes elégtételre gondol, de a fojtott tűz nagyon hamar kezd hamva alól kicsapdosni, s e nyugtalan lélek az önemelte cél ellen már maga kezd lázongani, hogy őt „Prometheusa nem hangyának és az égi tüzet még abban is sajnálva, nem csak egy hideg szerszámnak alkotta“.

De még a bosszút is, még legszemélyesebb formájában is, esetleg joga lenne Bánknak végrehajtania, — egy világos, egy határozott, egy minden oldalról való tényfelderítés után. Bánknak legelsőbben tisztáznia kellene, vajjon a királyné bűnös-e vagy nem. Hogy Gertrudis öhajította Melinda elejtését, az előttünk is, Bánk előtt is, kétségtelen, de hogy magának a tettnek előidézésében is, szóval közvetlenül is, szóval személyes bosszúra méltóan is, bűnös-e, arra mi, a nézők, határozottan nemmel felelünk és arra Bánk sem felelhet határozottan igenel. Neki csak be nem bizonyosodott gyanúi vannak, de biztos meggyőződése nem lehet. Ami Bánknak gyanút kelt, az Gertrudisnak kihallgatott kétértelmű beszéde, Melindának egy mondata és Izidórának egy odavetett szava. Bánknak tehát, ha olyan emberré tudná magát formálni, aminővé akarta, elsősorban a királyné részességét kellene kiderí-

tenie. A fojtott tűz azonban a ráerőszakolt nyugalmat felégeti és most már végzetesen lángba borít maga körül mindent. Szóval a magát elvont nyugalomná, megtestesült igazsággá fejleszteni akaró Bánk kezéből kisiklik önmaga vezetése, s most már temperamentuma, szenvedélye s a jelenetek véletlenszerű egymásutánja ragadja magával.

Ahogy az eseményeknek Bánkot sodró ereje Katona kezétől megvan rajzolva, az elsőrangú művészi jelenség. Bánk meg akarja ölni a királynét és ugyanakkor nem is akarja. Bánk azt hiszi, hogy bűnös a királyné és ugyanakkor valami mintha körültekintőbb óvatosságra intené. Amikor a királynéhoz indul a végzetes találkozásra, fiát Mikhárra bizza, mert hátha őt „útja onnan hóhér kezébe vinné“, az udvarbelieknek pedig megparancsolja, hogy az ő hívása nélkül még a királyné parancsára se merjen belépni senki, — szóval gyilkolni akar. Mikor azonban Gertrudis őt és feleségét elküldi magától, engedelmesen menni készül, — szóval mégsem akar gyilkolni. Amint most a királyné az ellágyult Bánkot látja és tartóztatja, a nagyúr „falhoz tántorodva“ önmagának ezt mondja: „Vége! Vége már neki!“ — vagyis most már bizonyos benne, hogy gyilkolni fog. S amikor e nagy jelet egyik fordulatakor Bánk ezt mondja Gertrudisnak: „Azt hiszed, hogy nem maradtam volna itt parancsolásod nélkül?“, önmagának mindjárt utána veti: „Meglehet, tán nem maradtam volna mégis itt!“ Bánk tehát nincs teljesen készen a tetre, önmagát fegyelmezni törekvő esze szinte perenként változó esélyű játékot folytat temperamentumával, de végül is forró szenvedélye győz, és a maga elé tűzött emberi ideál sehogysem tud megbirkózni „szikrát okádó vére éktelen dühével“. S a gyilkosság megtörténik és Bánk elbukik. Elbukik, még pedig elsősorban önmaga előtt. Bánk a gyilkosság után nyomban érzi, hogy egész erkölcsi létalapja mennyire összeomlott. „Reszket a bosszúálló“, reszket a hatalmas nádor, aki gyilkolt, mielőtt tudta volna, hogy az áldozat bűnös-e vagy pedig büntelen.

Az ötödik felvonás még teljesebbé

teszi a tragédiát. Itt derül ki kétségtelenül, hogy Melinda elejtésében a királyné ártatlan volt. Bánk most már maga előtt menthetetlenül veszve van, teljesen összeomlik, s neki „a büntetés már irgalom”. Hogy összezúzotttsága még szörnyűbb legyen, feleségét, Melindát is elveszíti. Egyes magyarázók azt állították, hogy e fordulat némiképen kiesik a darab meséjéből, hiszen ebben a gyászos esetben Bánknak nincsen semmi része. E kifogás azonban csak látszólagos. Bánk igenis oka — bár nem közvetlenül — Melinda halálának. A nagyúr nejét ugyanis a Gertrudis megölésének hírére kitört ellenforradalom küzdelmei vesztik el. Az idegen udvari söpredék rája, mint Bánk feleségére, gyűjti a házat. Tehát éppen az a polgárháború öli meg Melindát, amit Bánk meg akart akadályozni, de amit éppen ő maga idézett elő. Az okoknak ez a megrendítően következetes láncolata Bánk számára is egészen világos. Amikor Melinda holtteste fölött zokog, ezt mondja:

..... az angyal, mely jegyezte
Botlásaimnak számát; ily következtést
Húzó legelső lépésemkor el-
Rémült dicső helyén...”

... A Nemzeti Színház legújabb előadásában a rendező, Hevesi Sándor, nyilván arra törekedett, hogy kiemelje a darabban azt, ami lelkeség, és mindent szigorúan az alakok belső életére koncentráljon. Erre szolgált a megegyesített díszletezés és a minimumra szorítása mindannak, ami a darabban a korabeli *vitézi* játékokra emlékeztet. Kétségtelen, hogy Katona Józsefet kortársaival szemben éppen a retorikának hiánya, a sok „haza-puffogatás”-nak kerülése, a lélekábrázolásnak elmélyítése, s a dikciónak a szenvedélyektől töredezettsége, a nyelvnek nyersebb, de kifejezőbb ereje különbözteti meg. A rendezés tehát helyes felfogásból indult ki, de kissé túllőtt a célon. Kelletlenül jobban elmodernizálta a darabot, a zaklatott, ideges hangot, a lázas iramot jobban erőltette, mint tanácsos lett volna, s a tragédiát hősi mivoltából túlon túl polgárivá fokozta le. Mindamellett a napisajtó egy részének heves támadása szintén túlzott

volt, mert azt kétségtelenül meg kell állapítani, hogy ez a bemutatás jobban kihozta a darabból azt, ami benne lelki mélység, ami szenvedélytől fűtöttség, mint az utóbbi évtizedeknek bármelyik előadása.

Ami a rendezői külső munkát illeti, helyes volt a szövegnek itt-ott megrövidítése. Az előversengést bátran el lehetett hagyni, és Simon meg Mihál bán beszédeiből is mindazt, ami epikum. Az is világosabbá teszi a negyedik felvonás akcióját, hogy Pontio di Cruce figyelmeztető levelét már a királyné is hangosan felolvassa, s nem csak utólag az ötödik felvonásban értesülünk a tartalmáról. A negyedik felvonás végső jelenetének törlése azonban (mikor Petúr és az összeesküvők a palotába rontanak) nem szerencsés. Igaz, hogy ezt az ötödik felvonásban elmondják, de színpadon mindig jobban hat az, ami szemünk előtt történik, mint amit elbeszélnek. Petúr ötödik felvonásbeli, az alattomos gyilkost megátalkozó szavainak hírülhozása is benne kell hogy maradjon a darabban, mert Bánk lelkebe tragikus hatású tördöfés ez.

A színpad berendezésében több ötletes újítást láttunk. Hogy az első felvonásban a rejtek-ajtó nem oldalt van, hanem jobbra hátul, az hatásosabbá teszi Bánk ki és bejöveteleit, de nagy kár, hogy Ottó és Melinda jelenete túlságosan távol folyik le tőle. Pedig a rejtőzködő Bánknak Ottó felsülését hallania kell, hiszen másképp nem menne el előbb az összeesküvők közé. Hogy Biberach ördögi tanácsa az ajtótól távol esik, az nagyon helyes, mert ezt — ezt az egyet! — nem szabad Bánknak hallania. Érdekes, és nagyon előnyös újítás a harmadik felvonás színhelyének berendezése. A palotának egy csarnokszerű, semlegesebb, tágas termét látjuk, amelyből különböző lakosztályok nyílnak, nem pedig Melinda szobáját. A felvonás elején Bánk és Melinda még nincsenek a színen, hanem közvetlenül a függöny szétnyílása után izgatottan sietnek elő Melinda szobájából. Ezáltal ki van kerülve az az eddig nagyon valóság nélküli fordulat, hogy Biberach és Ottó csak úgy ki- és bejárnak egy magánlakásban.

A főszereplők valamennyien újak

voltak. Bánkot Ödrys Árpád játszotta. Játékából a „nemes méltóság“ hiányzott, de az önmagával vívó, ideges temperamentumú Bánkot igen jól ábrázolta. Az első felvonás végmonológjának előbb idézett igen fontos szavait, helyes érzéssel kiemelte. A békételenek jelenetében Petúr vádjai alatt összefont karjának ujjai idegesen reszkettek, keze néha meg-megrándult, mintegy jelezve, hogy az idegen udvar viselkedése őt is mennyire felháborítja, s csak azért védi a királynét, hogy ki ne törjön a polgárháború. Igen kifejező arcjátéka a Tiborccal való harmadik felvonásbeli jelenetében, amikor félig magának, félig emennek beszél, egész erejével érvényesült. Negyedik felvonásbeli ingadozása a gyilkosság előtt, szintén kifogástalan volt, de az ötödik felvonásban e nagy lélek tragikus összetörését kissé bágyadtan mutatta be. Nem Melinda siratására gondolunk (ez jó volt!), hanem arra, hogy a királyné ártatlanságának hírére történő összeroppanásának kellett volna megrendítőbben kifejeződnie. Bánk egész erkölcsi valója ekkor omlik össze, a tragikus bukás itt teljeseedik be, ez tehát a katasztrófának legfontosabb fordulata. Ödrytől azonban sokszori szövegbotlását vesszük legrosszabb néven. Különösen legelső monológjának alig volt sora, amit hibátlanul mondott volna. Később is többször éktelenül rontotta Katona szövegét. Senki sem lehet annyira híres színész, hogy az írótól kapott sorok átköltéséhez joga volna.

Petúrt most játszotta először Pethes Imre. A kelleténél idegesebbnek mutatta e tüzes magyart. Igaz, hogy Petúr igen forró temperamentum, de minden hevessége mellett is van benne valami tempósabban keleti. A régi *Bánk bán*-előadások egyik főhibája volt, hogy a Bánkok játéka Petúr jelleméhez símult, az új, az ellenkező hibába esik: Petúrba is belevisz valamit Bánk idegesebb, modernebb alkatából. Ezenkívül feltűnő volt, hogy e különben nagyon világos beszédű színészünk különösen az első felvonásban, annyira hadart, a mondatokat annyira egymásba olvasztotta, hogy szinte érthetatlenné vált. Egész játékát alatt egy percre sem tudtuk elfelejteni a legtökéletesebb magyar

Petúrt, Szacsvey Imrét. Egy igen kifejező, kitűnő gesztusát azonban hadd jegyezzük fel Pethesnek. Mikor Bánk mint haza- és felségárulót el akarja fogatni, kardot ránt, de amint a nádor a király személyére hivatkozik, az elfogatására köréje sereglő békétleneket egy elhárító mozdulattal visszainti, hogy csak hagyják, elintézi ő a maga ügyét egyedül is. A Bánk lábaihoz való hajolást e gesztus igen jól vezette be.

Kürti József, mint Tiborc, kitűnő volt. Törőlmetszett magyar parasztot mutatott be, anélkül, hogy alakítását kisujtásolta volna. Játékának egy-két részletfinomságát is említjük fel. Mikor az első felvonásban Bánk magára hagyja a királyi palotában, a drága kancsók fölött el-sikló sóvár tekintetével, s kissé feljűk nyuló kezével megjártassa azt, hogy lopni jött ide, s csak akkor csúszik Bánk bán után, amikor becsületérzése legyűrte benne a tolvajt. Harmadik felvonásbeli panaszában különösen megkapó volt e soroknak elmondása: „Szép földjeinkből vadászni berkeket csinálnak, ahová nekünk belépni sem szabad.“ A szép jelzőnek erős kiemelésében és fájdalmas arcjátékkal kísérésében benne volt a magyar parasztnek féltő szeretete a földje iránt.

Ottó szerepéhez Uray Tivadar színészi egyénisége igen illik, de játéka kissé színtelen volt. Kiss Ferenc, ez a sokoldalú színészünk, Biberach alakját igen jól fogta meg. Fővonásául a másokat ugrató, fölényes eszű, játékoskedvű embert mutatta be, akit elvedelnye csak egyszer ragad el, de ez az egy botlás azután életébe kerül. Csak még nagyobb egyszerűséget szeretnénk játékában s akkor tökéletes Biberach lesz. — Endre tétovázó alakját Nagy Adorján játszotta. A rendezésnek főelvét valósággal abszurdumig vitte: igenis kalapos király volt. Gál Mikhájjára viszont éppen az új tónus hatott kedvezően: nem volt annyira aprólékos és túlzó, mint szokott lenni.

A darabnak a legfontosabb női alakját, Bánk bán hatalmas ellenjátékosát, Jászai Mari régi híres szerepét, Márkus Emilia játszotta. Nagy képességei itt is ragyogtak, de elmosta e nőből mindazt, ami

benne férfias, s amit valaha Jászai, mint ez alak fővonását, olyan hatalmasan megjátszott. Márkus Emilia Gertrudis jellemébe bizonyos hisztériát vitt. Ne lássék e kiváló művésznővel szemben tiszteletlenségnek, ha e felfogásbeli főhiba mellett egy részletbotlásra is rámutatunk. Amikor Gertrudis az első felvonásban Ottót leszidja, van a párbeszédnek egy fordulata, ahol Ottó arra kéri nénjét, mondja meg neki, hogyan legyen övé Melinda szíve. Erre Gertrudis azt mondja: Hallatlan! E szó Márkus Emilia ajkáról úgy hangzott, mintha Ottó szándékai háborítanák fel, holott pedig Melinda elbukását ő is óhajtja. Jászai e szót egy rendkívül kifejező gesztussal vezette be: összeszorított ujjait többször sebesen homlokához ütötte s így a közönség a *hallatlant* Ottó ostobasága fölött való megütözésre magyarázta. Úgy hisszük, hogy egyedül ez a színészi megoldás a helyes.

Melindát Tasnády Iona játszotta. Ez igen finom játéku színész nő teljesen eltalálta a jellem alaphangját. Nagyon örültünk, hogy a harmadik és negyedik felvonásban nem csinált belőle Oféliát, vagyis, hogy nem játszotta egészen örültnek, hanem olyan eszelősnek, akinek sok világos pillanata is van. A művésznőt azonban szerepe egy fontos mondatának gazdagabb kidolgozására kérnék. A harmadik felvonás első jelenetében előfordul e pár sor:

Nem, azt ne mondja az udvar, mert hazud Mindenkor; — ez ne mondjon engem annak.

Az *annak* szót — s ezt valaha Gyulai Pál tolmácsolta így Prielle Kornéliának — valahogy úgy kell megjátszani, hogy kiéreződjék belőle Melinda szemérmes volta, aki még most sem tudja a durvább szót használni.

Izidorát Környey Paula játszotta. E kicsiny, de fontos szerep minden árnyalatát kifejezésre juttatta. A szöveget is valamennyi szereplő közül ő becsülte meg a legjobban.

A közönség nemzeti tragédiánk felújítását egy forró premiére-estre emlékeztető lelkesedéssel hallgatta, és a felvonásokozókat végigtapsolta.

A Nemzeti Színház műsorán az utóbbi két évtized alatt a legnagyobb

spanyol drámáirónak, Calderonnak csak két darabja szerepelt: a rövid ideig játszott *Két szék közt a pad alatt*, és a néhanapján felújított *Zalaméai bíró*. Legnagyobb és legmélyebb drámáját, *Az élet álom* címűt, hosszú-hosszú pihentetés után most illesztette ismét műsorába a klasszikus ciklus során.

A felújítás egyúttal új fordítást is adott a magyar közönségnek. Győry Vilmos átültetése szép, hibátlan munka, de a darabnak változatos mértékű verselését egy hangnemre, a méltóságosan hömpölygő ötös és hatodfeles jambusok tónusára hangolta át. Az új fordító, Harsányi Kálmán, híven követi az eredetét, s a jambusokat különböző rimelhelyezésű trocheusokkal tarkazza. Ez új átültetés hangzatos, gyönyörűen csengő költemény. S éppen Harsányi Kálmánnak virtuóz verselését élvezve, sajnáljuk, hogy a könyv-alakban is megjelent magyar *Élet álom* miért tartalmazza csak a színpad számára megrövidített átdolgozást, hogy miért nem kaphatta legalább az olvasóközönség kézhez az egész, a csonkítatlan szöveget.

A Nemzeti Színház rendezése egyformán érvényre juttatta a daraból mindazt, ami benne színpadi érték, ami frappáns elevenség, és azt, ami benne filozófiai mélység. Egyike volt a leg gondosabban előkészített előadásoknak. A főszerepet, Segismondót, Abonyi Géza játszotta. Eddig a lágyabb, líraibb szerepekre tartottuk alkalmasabbnak, most megmutatta, hogy az erőteljesebb hang is hatalmában van. Első jelenetében igen helyesen, ez alaknak mindkét főjellemvonását megjátszotta: a szilaj vadságot és az ellágyulásra való hajlandóságot. E kétöt valóban mindjárt az első képben éreztetnie kell a színésznek, mert másképen Segismondónak későbbi fejlődése nem érhető. A második felvonásban, amikor zord börtönéből a királyi palotába hozzák, és tudtára adják, hogy ő voltaképpen királyfi, e vadon nevelt ifjúnak féktelenségét kitűnően mutatta be. Mozdulatai hevesek voltak, excentrikusan elütők az udvar embereitől, néha szinte félállatiak, és mégis mindenütt keresztültört rajtuk a veleszületett királyi méltóság. A további jelenetek során Segismondó rezignációját és jellemének elmélye-

dését szintén igen jól ábrázolta. Általában Abonyi e játéka majdnem kifogástalannak volna mondható, ha beszéde ismét nem lett volna oly éktelenül prózai. Az ő kedvéért igazán kár volt a darabot e gyönyörűen csengő versekbe lefordíttatni, ehhez a szövegmondáshoz a legkeményebb próza is megfelelő lett volna. Valóban, Abonyi példát vehetett volna Pethes Imrétől, Basilius személyesítőjétől, aki bár egyébként kissé didaktikus beszédű színész, itt azonban még ő is simult a darab és a fordítás hangjához, és a szárnyaló részeket igen szépen *elszavalta*. Nem a régi, üres páthosz föllevenítését kívánjuk ezzel, sőt sajnósnak tartjuk, hogy a Nemzeti Színházban még mindig akad ennek is képviselője, csak annyit állapítunk meg újra és újra, hogy a dikció színességét nem szabad elszűrkiteni ott, ahol a szerzőnek intenciója nyilván egészen más volt.

A többi szereplők közül Tasnády Ilona finom mozgású és szép beszédű Rosauráját és Kürti József nemesen egyszerű Clotaldóját emeljük ki.

A Nemzeti Színház klasszikus ciklusának nagy sikere reményt ébreszt bennünk az irányban, hogy most már talán az annyira elhanyagolt francia klasszikusokat és a nagy német drámaírókat is bele fogja illeszteni műsorába. Ha ez megtörténik, és az új magyar szerzők közül is többet fog bemutatni, mint az idej évadban tette, akkor valóban be fogja tölteni azt a feladatot, amelyet tőle, mint az ország első színpadától várunk.

Galamb Sándor.

Erdélyi irodalmunk. Mult cikkemben az újabb líra formai törekvéseit érintettem; nem lesz érdektelen, ha most egy-két pillantással a líra motívumait vesszük szemügyre. Első tekintetre feltűnik, hogy az újabb költők a XIX. század nagy költőinek lírai tárgyait *kiénekelteknek* tartják s új eszmék és érzések kifejezésére törekzenek. A Petőfinél olyan nagy szerepet játszott barátság érzése például a versekből a versek élére szökött udvariaskodó és édeskés ajánlásokká zsugorodott. (Ady hatása.) A faj. és hazaszeretet érzé-

seinek Végyvári elhallgatása óta alig van nyoma, s ezt nemcsak a politikai cenzúra okozza, hanem a költők öncenzúrája is, mellyel messze elkerülük a *közösség* érzéseit. A szerelem is egyetemes emberi érzés lévén, sokkal élettelesebb, naturalisztikusabb, súlyosabb valami, sem hogy némelyik modern költő vissza ne riadna tőle. (Az erdélyi költőket tiszteletreméltó szempont is vezetheti e motívum elejtésében: a szerelem kesergéseit és örömeit fényűzésnek tartják a mai időkben.) Az új líra differenciáltabb érzésváltozatok, homályos hangulatok és képek, pillanatnyi benyomások, ködös ösztönök és emlékek, általában a lélek táján még kevésbé érintett élmények megérzékítője akar lenni s ezért szubjektivebb a régi líránál, mely inkább a kifejezésben volt egyéni, mint a tartalomban. Szülői szeretet, honvágy, szerelmi bánat stb. általános emberi érzések s aki ezeket a legnagyobb költői erővel ki tudta fejezni: nem csoda, ha az egyetemesség nagy poétája lett. A XIX. századnak, különösen Petőfinék lírája, mint égbe nyúló tornyon messzevilágító óraszerkezet mutatta az időt, a kort és embert. A modern líra ezzel szemben halkan ketyeg, mint finom zsebóra s ha óramutatója a kor és nagy közösség hangulatához képest siet, vagy késik is: az egyes ember lelkiéletének másodperceit néha pontosan rögzíti meg. Elvontabb, finomabb, (gyakran finomkodóbb) és betegesebb a régi líránál. Költője nem az olvasók *táborához* szól, hanem szűkkörű séanceok szellemjelenéséhez hasonlatosan, csak ott nyilatkozik meg, hol a kiválasztott olvasók hite és együttérzése egyazon hangra van hangolva, mint a költőé. Innen bizonyos arisztokratikus vonás e lírában: tartózkodó, sok mindent a képzeletre bíz, inkább sejtető, mint kifejező. Emellett modorában és tónusában is disztináltabb taglejtésre és halkabb, bensőbb zengésre törekvő, bár e tekintetben néha különösebben egyszerű affektált.

E pár megjegyzés is útjelzője lehet valamennyire az olvasónak abban a labirintban, melybe *Olosz Lajos Gladiator arc* című verskötete vezet. (Minerva-kiadás. Kolozssár, 1923. Studium, Budapest.) A költő Erdély valamely kis falujába szám-

űzött művészlélek, ki távol íróktól és közönségtől, a természetbe és önlélekébe mélyed. Amit így szemlélődései eredményeképp mint költői anyagot kitermel magából, az az olvasóközönségtől még távolabb viszi s tán a legnépszerűtlenebb erdélyi költővé teszi. Az írók azonban megbecsülik tehetségét s bár sok versét nem értik, érzik, hogy oly költővel van dolguk, kinek minden különökösége ellenére is eredeti mondanivalója van.

Olosz versei már külső formájukkal, helyesebben: formátlanságukkal magukra vonják a figyelmet. Csupa szabad vers, tíz-húsz hosszabb-rövidebb sorral, melyeket helykímélés céljából előnyös lett volna prózába átírni. A rím csak ritka madár bennük s ha itt-ott elcsap az ember szeme előtt, füttyentésével inkább riaszt, mint gyönyörködtet. A gyéren feltűnedező gyenge rímekért s a verssorok ritmustalanságáért azonban olyasmivel kárpótol a költő, ami verseinek mégis művészi erőt ad. Mielőtt hatásának ez elemére rátérnék, lássuk egy-két költői indítékát.

Olosz pesszimizmussal nézi az életet, mellyel úgy kell birkóznunk, mint a gladiátornak. „Az arera vésődik lassan egy grimász, — ahogy az élet szemébe visszanezünk, — sötétén, lehajtott fejjel, — tudón, elszánva, — meg nem hátráló rettenettel. — Azelőtt bámultunk az örök kébbe, — révedtünk a langyos messzeségbe, — árnyékfoltos erdőaljra, — lilavirágos dombhajlatra. Ma már csak ezt nem tudjuk látni, — lehajolnak az erdő fái, — kettényílik az ég mély kéke — és mindenütt ott van, mindenütt ránk néz — az Élet marcona, sötét arca — és csatára hív és aki férfi, — szemébe néz és kész a harcra. — Az arera vésődik így egy mély grimász, — ahogy az Élet szemébe visszanezünk, — sötétén, lehajtott fejjel, — tudón, elszánva, — meg nem hátráló rettenettel.“ Másutt egy fényugárért esd az „ezer rútság borával leitatott, támolygó, nagybeteg Élethez“, melyben „dermedten állunk, nincs tovább csapás, hajtott fejjel, lélekkel várjuk, hogy áttörje az éjet egy sugár“. Az életnek csak hajnala szép, ekkor kell megittasodnunk egy mássodperere, mert „Nappal jön a szűz reggel után“. Csak porszemek va-

gyunk; ha oktanul leüt a vak szépség, az nem jelent sokat: „a sors nyújtózik most a világon át, nagyot akar, mindenről szó van, ilyen erő észre sem vehet engem vagy Téged, minden porszemet“. E borús hangokon itt-ott mégis átosillan a hit: „Fog még épülni új esoda: lelkek építik az emberiség piramisát.“ Olosz enemű versei, melyek társadalmi eszméről, életről, humanizmusról, vallásról, fajról mondják el a költő gondolatait, böleselő szelleműek, figyelemreméltóbb költői erő nélkül. Költőileg csak ott hatnak, ahol — mint a „Gladiator arc“-ban — valami életigazságot jól összefogott képben szemléltet a költő. Legtöbbször azonban prózai epigrammákba folynak szét a „versek“ s minthogy egyetlen gondolatot revelálnak epigrammai él nélkül, többnyire érdektelenek is.

Olosz tehetsége szerencsésebb ott, ahol a természet ihleti meg, vagy ahol a lelkiismeret kérdéseit, a magunkbaszállás perceit, az idő és magunk mulását, általában a lelki élet pillanatnyi, titokzatos rezdüléseit érinti. A természetben is a titokzatos elemek, a homályba burkolt távlatok vonzzák. Ezért szereti a csendet, melynek „titkos némasága telve ezernyi nem tudottal“. A csend misztériuma, ezernyi sejtelme több szép költeményre ihleti. Vágyik a lábnymatlan, szüzdacú havasra, „hol megdöbben a csend a röpke neszre, hol sötétlila árnyékszőnyegegek vannak terítve a szakadékereszre, hol fekete fenyők mint némán imádkozó szerzetesek állnak...“ E nemű versei közt a leghangulatosabb a *Méláz a sötét* című. Mily stílusosan festi ebben a szavak és képek gyászpompája az éj hangulatát!

Olosz ereje általában a *festésben* van. Gazdag jelzőkészlete képessé teszi a legfinomabb színárnyalatok megjelölésére s különösen az éjtszakát színezi gyöngéd ecsetvonásokkal. „Ezer titkú, szent csöndű, gyönyörű Éjleány, én nem adlak a bíborköpenyű nappalért.“ „Nagy, fekete, tavaszi éjszaka“, „egy sápadt-fényű lámpa mereng a bársonyos, csendes éjszakába“, „fájdalmas vágyú tavaszi éjszaka, kéklő, rejtelmes szikrás sötéttel“, „dermedő, havas téli éj“, „sötétbíború, lázas éj“ stb. Képzületének ez a festői vonása okozza, hogy verseinek jórésze han-

gulatkép, telve rembrandti csillogással, a fény és árny tündéri játékával. Néha szinte tobzódik a színekben: „Tejkék égbe belefúródnak fekete fenyők. Fekete fenyők galyaikra tűznek rózsahab felhőket és egy széles úton földig érő aranyruhában bezuhan az alkony nap sugar...“ A stílusnak ez arabeszkkel ékes szövetében azonban néha a rajz már-már öncélnak látszik s az olvasónak nem mond többet, mint azok a fantasztikus minták, melyeket spiritiszták mutatnak be szellemek rajzaiként. Mint mikor egy vásznon túlsok a festék: Olosz képeiről is néha csurogni látjuk a buján osztott jelzőket s szabatos kép helyett elmosódott hangulatot és színfoltokat kapunk.

Amily erős költeményeinek színhatása, annyira híjával vannak azok a zenének. Ennek nemesak a szabad formák az okai, hanem a tömörség hiánya is. A szabad formák egyébként a külföldön divatjukat kezdik múlni s így „szabad“ költőink is visszatérhetnek a kötöttebb formákhoz. A tömörségre e formák aztán maguktól rávezetnek. Addig is, míg ez megtörténik, megállapíthatom a paradoxont, hogy Olosz Lajos hivatott költő, csak meg kell még tanulnia — *verset írni*.

Míg Olosz Lajos a költői kifejezésben gyakran tétova és homályos: Áprily Lajos *Esti párbeszéd* című kis verskötetében (Erzsébet könyvnyomda, Dicsőszentmárton), épp a kifejezés biztos érzékű és zengő szavú mestere. Mindössze 34 verset gyűjtött össze (nem tudni, hány év terméke), de csaknem mindegyiken rajta van az igazi művészet jegye. Az olvasóban, ki a verseket végig olvassa, a sajnálkozás érzése kél: milyen kár, hogy csak ennyi! A jó versek valóban nem igen szaporák. Áprilynál azonban, azt hiszem, nemesak a termékenység rovására írhatjuk ezt: a költő szigorú önkritikájának és ízlésének is része van ebben, mely a maga szempontjából elérhető formai tökélyt nem tartja másodrangú dolognak.

A költő nagyenyedi kollegiumi tanár s így kettősen érzi elszigeteltségét a nyugati civilizációtól és műveltségtől. Könnyű volt Opitz Mártonnak, ki — „ha fejedelmi kegy fényét elunta, ment keresni csillogóbb napot!“

... Mi itt keresztre rendeltetve állunk,
Minket a hűség Krisztus-szege tart,
Egő reménység: árva „húnjaid“ból
Jövőt nevelni, embert és magyart.

E hűség lemondással jár. „Mi már a tengert nem látjuk soha!“ — szól fájdalmasan kedveséhez, — „Nekünk a tenger látomás marad, — melyre olasz-kék menny ont sugarat, — elérhetetlen part, hullámcsova“. De a Marosmentén is van szépség,

... ez a nagy folyó, látod, tied,
sugaras Lidód, zúgó tengered
s ez a hömpölygő dallam, lásd, enyém —
És este kinyitom az ablakom
és a törtéjait halgatom:
egyetlen transzylván hősköltemény.

Az utolsó sorban remegő megindulás számot ad róla, hogy a költő hogy tudja egyetlen sorba préselni a történeti mult dicsőségét s a hazaszeretetet, mely e multba fogózik, hogy a vesztett jelenért enyhülést találjon. Van Áprilynak egy másik költeménye is — „Tetőn“ —, melyben egyetlen szóval, annak kellő hangulati megalapozása és elhelyezése után a keserű, fájó és mégis édes és büszke érzelmek egész lavináját indítja meg szívünkben. „Ősz nem sodort még annyi árva lombot, — annyi riadt szót: „Minden összeomlott!...“ A költő a hegyeken kószált, hogy a lent kavargó sötét ködöt elkerülje. Míg lent a völgy és város zsi bongott a felfordulás lázától, fent az *időkebe látó* meztelen tetőkön verőfény ragyogott. „Tekintetem ekkor átölelte a hullámhorizontot s tetőit, többet száznál és ezer-nél —

s titokzatos szót mondtam akkor: Erdély...“

Az utolsó szó itt a szív oly túláradását jelenti, mely már nem fokozható. E burkolt, de annál megrázóbb hazafias érzés is mutatja, hogy Áprily témáival és művészetével nem vált el teljesen a hagyományoktól. Egyéb témái: édesapja emléke, természetű képek, hegyek, hegylakók, a juhok, a természet ébredése, nagy emberek dicsőítése stb. Nem is költői témák ezek voltaképpen, hanem indítékek, melyek igen változatos gondolatokat és érzelmeket mozditanak meg a költő lelkében. „A hegyek“ című költeményben például nem a hegyek a voltaképeni téma, hanem az ember törpesége és mulandósága. A *Vadludak* című költemény alapgondolatát is e két utolsó versszak hangsúlyozza:

Ó hányszor hittem: szárnyamat kibontom,
ha hívó szél jön, messze tengeré,
és átrepülök túl a horizonton
távol derengő tengerek felé.

Késő. Meddő csatán a szárny kifáradt,
tél jön, fojtó, didergető homály.
S a pince torkán édes illat árad:
sötét mámort kínáló muskotály.

Áprily témáit épp oly kevéssé csoportosíthatjuk, mint hangulatait. Nem megáradt, vagy folytatódó ihletforrás különvált erei az ő költeményei, nem ciklus-versek: minden darabja új, friss forrásból fakadó. Mindössze két-három költeménye van, mely egyazon motívum terméke. Lehet, hogy ihletének e folyton változó témákhoz kapcsolódása csak optikai csalódás, mely könyve nyomán kél bennünk s a valóságban a költő szigorú cenzurája küszöbölte ki a testvérverseket. Ha így van: ez a költő ízlését dicséri, bár vesztesége az esztétikusnak és pszichológusnak, ki néha gyengébb versek révén pillanthat be mélyebben a költő műhelyébe. Áprily így bizonyos tekintetben mindig új lelki alkattal lép elénk. A legtöbb lírikus tovább időzik nálunk egy-egy szenvedélyvel vagy hangulatával, hogy úgy mondjam: kibeszéli magát. Áprily jön s távozik, hogy aztán új hangulatban és alakban lássuk viszont. Ezért nehezebben ismerjük meg, mint mást s az egy-két rés, mely versein át élete viszonyaiba nyílik, csak arra való, hogy képzeletünket s érdeklődésünket még jobban felesigázza. Mert hozzájárul mindehhez, hogy költőnk — legalább e kötete szerint — egyike a legzárkózottabb lírai lelkeknek. Az olvasó, aki költők műveiben elsősorban életrajzi vonatkozásokat szeret nyomozni, Áprily költészetéből kielégítetlenül távozik. Édesapjáról például két szép költeményben is szól, de mintha e verseket nem is az olvasó számára, hanem önmagának írta volna. Az olvasó alig tud meg belőlük egyebet, mint hogy a költő atyja hegyek közt lakott (erdész lehetett) s nagyon szerette a — pisztrángot. Ezt az egyszerű dolgot azonban Áprily annyi gyöngédséggel és szeretettel s oly halkan mondja el, mintha másnak nem is lenne köze hozzá. A hangnak ez az előkelő diszkrétisége általában jellemző Áprily költészetére. Nemcsak a versek s az olvasó közt van bizo-

nyos distancia, maga a költő is mintha megírásuk után eltávolodnék verseitől. Életének egy darabját, egy fájó sebet vagy eszméinek egy villanását beletette dalába, az ott él tovább, ő rá nézve az élmény és fájdalom megszűnt, mint Goethére nézve. De megszűnt a vers is, mely kell hogy oly idegen legyen neki, mint annak, aki először olvassa. Milyen szemmel is nézheti Áprily például *Március* című versét, melyben a havas

Barna patakja
Napra kacagva
A lomha Marosba csengve siet.
Zeng a csatorna,
Zeng a hegy orma
S zeng, ugye zeng, ugye zeng a szíved!

mikor közvetlen e vers után *Faust ünnepe*n „a bánat fekete kutyája kerüli körül, sugártalan könyvtárszobában eléri, babonásan megáll s fekete álarcát ledobja: a halál.“

Bár a költő említett zárkózottsága érzelmeit csak sordo vízsi beverseibe, kedélye alaptermészetére épp e halk, intim hangból következtethetünk. Áprily a bánat költője. Tavaszai életkedvet sugárzó verseiben is inkább a ritmus lendülete fejezi ki a vidámságot, mint a versek tartalma. Fájó melabú rezeg verseiben, melyek forrásai látszólag tört emlények, veszteség és csalódás. A költő azonban arra figyelmeztet, hogy e melancholia mélyebb gyökerű: öröklött valami, egyik ősenek szomorú ajándéka. Ez maga is könnyes daloskákát komponált, varázsa a költő szívéig ér s neki „Gluckot intonál“. Lelki diszpozíciójának e borúja nem válik egyhangúvá, mert mintegy fátyoltól övezve jelennek meg alatta a legváltozatosabb költői eszmék, még pedig tökéletes művészi formában. Hogy a költészetével oly rokon zenéből vegyem a hasonlatot, nem komponáló, hanem mint a legtöbb kitűnő lírikus: előadó művész. Nyelvének hangszere lehellétszerű hangulatok érzékeinkkel alig megközelíthető finomságait szólaltatja meg. Ritmusából, nyelvéből édes kantiléna árad, de nyelve a színt és szoborszerűséget sem nélkülözi. Stílusa így a különböző művészetek ható elemeit hívja segítségül a költészet számára, anélkül, hogy ezt primárius szerepéből leleszorítaná.

Elég merész, hogy használja az újabb költők által lezüllesztett alliterációt, mert oly mértékkel és ízléssel teszi, hogy nem a betűk talazkodnak szemünkbe, hanem a hang zenéje gyönyörködteti hallásunkat. (Tavaszi záporok zenéje. — Fáradt felhőt szalaszt a szél. — Tovább zuhog, tovább zenél.) Szereti a repetíciót (Muzsikál, muzsikál a kolomp. — Szíved, a bomlott ócska kolompot hozd ide, hozd ide, hozd ide már.) és hangfestést (Burukkoló galamb-torok). A technika e használt elemeit természetesen csak játszi, röpké hangulatok megérezkítésénél függeszti stílusára csecsebecsképpen, de ahol igénybe veszi őket, ott stílszerűek is. Sokkal értékesebb elem azonban formaművészetében (hogy ezüsthangú rímeit ne is említsem) az a plaszticitás és belső zene, mely nyelvének az ismert alakzatok nélkül is erőt ad. *A hegyek* című költeményének két kezdő sora:

Te meg fogsz halni. Ők meg állni fognak
komor trachytba dermedett titoknak.

Példa rá, hogy nem a témának kell a lírában újszerűnek lennie, hanem a kifejezésnek, *Fiamnak* című versét így kezdi:

Voltam alkonyba siró tibia.
Te légy jövőndő gondolatesatán
piros hajnalba bűgő trombita.

Áprily Lajos költészetét e töredékes megjegyzések csak vázlatosan méltathatták. Nem szólhattam képzőletről, színeiről, szimbolumairól s vizionárius szemléletéről. Költői egyénisége behatóbb elemzésére ak-

kor nyílik alkalom, ha legújabb versei is meg fognak jelenni s teljesen kifogyott első verskötete új kiadást ér. Annyi e kis gyűjteménye alapján is megállapítható, hogy egyike ő legműveltebb s legmélyebb szellemű újabb költőinknek. Mint a forma művésze pedig — talán a legkitűnőbb.

*

A fák. Finta Gerő versei. (Globus könyvnyomda, Székelyudvarhely, 1923.) Finta meleg, érzelmes természet; szívére állandó bánat borul. Alaphangja a csüggedt fájdalom, mely „az égő élet csábító csodáira” sem oszlik el. Szereti a ciklusokat, bár az ilyesmi közepes, vagy kezdő tehetségeknél rendszeren az egyhangúság veszélyével fenyeget. Versei őszi hangulatban születnek s a fákról, gyökerekről, a fák hitéről stb. szólnak. Gyenge erű invenció buzog bennök s a pongyola formák annyiban stílszerűek, hogy szintén a széthulló őszi virágra emlékeztetnek.

Kinek kell ma e fájó líra,
Ez árva dallam, mely zokog
Vigasztalan
És hasztalan! — —

kérdi maga a költő. Egyetlen vigasza, hogy mégis lesz tán egy-két lélek, ki ráfigyel elárvult dallamára, „e fájó líra el-elesüklő szavára.”

Finta rokonszenves fiatal tehetség, sok közvetlen, őszinte hangja van s nem egy csinos gondolat találkozik nála. Fogatkozásai is a fiatalságé: nyelve erőtlen, technikájában sok még a hézag s szemléletei gyakran reális alap nélkül valók.

Hartmann János.

JÓKAI A FRANCIÁKNÁL.

Irodalmunknak a külfölddel való megismertetését figyelve, a múlt században, arra az eredményre jutunk, hogy a terjesztőkben több a jóhiszeműség, mint a hozzáértés és a tapintat. Arról nem is szólva, hogy például Majthényi Flórát és Lisznyait együtt emlegetik legnagyobb költőinkkel, elég jellemző már az, hogy egyik tudósunk pár évvel ezelőtt még szükségesnek látta egy francia összehasonlító-irodalomtörténeti folyóiratban azt bizonygatni, hogy Petőfi nemcsak patrióta és magyar Tyrtaeus, hanem lírikus is. Érdekes, hogy Petőfi ilyen félreismerése ellen már hatvan évvel előbb szót emelt egy francia író, ki költőnknek nemcsak ismerője, de részben követője és utánzója is volt, és kijelenti, hogy Ch. L. Chassin Petőfit ismertető könyve túlzott politikai jelentőséget tulajdonít a költőnek s nem eléggé emeli ki költészetének lírai és elégiái oldalát. Petőfi az idegenek előtt elsősorban csakugyan a magyar szabadságharc hőse, de az már külön figyelmet érdemel, hogyan jut Jókai is körülbelül hasonló sorsra a franciáknál.

Jókait akkor kezdik fordítani, mikor híre Németországon keresztül már Angliába is eljutott s így történt meg, hogy francia nyelven először megjelent elbeszéléseit angolból ültették át 1855-ben. A kerülőnek megvan az oka; a szabadságharc leverése után emigrált magyarok nagyrészt Angliában és Belgiumban telepednek meg s tulajdonképpen ők azok, kik a fordítást lehetővé teszik akár úgy, hogy baráti összeköttetéseiket használják fel egy-egy folyóirat nyilvánosságának a megszerzésére, akár pedig azzal, hogy maguk is tevékenyen részt vesznek az átdolgozásban. A közreműködők meglehetősen kiterjedt nemzetközi munkát végeznek. Három év alatt (1855—57) négy közlemény lát francia nyelven nap-

világot; az egyik Brüsszelben, a másik Genfben, a harmadik egy kimondottan „nemzetközi gyűjteményben“, mely Revue Britannique cím alatt kizárólag Angliában és Amerikában megjelent cikkeket közölt; végül aztán az egyik párizsi folyóiratban is megjelenik egy. Brüsszelben adják Jókai első regényfordítását is (Un nabab hongrois, 1860) s így a szálak főképp arra a helyre vezetnek, hol a kivándorolt magyaroknak legszámottevőbb kolóniája volt: Jósika, Irányi, Ludvig, Teleki, Horn stb. A fentebb említett Chassin, ki nemcsak Jókaitól, hanem Jósikától is fordít, Irányival írja meg a magyar forradalom kétkötetes történetét, Telekinek angol származású menyasszonyával pedig Petőfi-verseket dolgoz át s egyúttal „a magyar forradalom költőjének“ az életrajzát is megírja. Chassin akkoriban lelkes fiatal ember, kit a magyar szabadságharcosok iránti rokonszenve tesz magyarbaráttá s érdeklődése, mely például Hunyadi Jánost a latin krónikásoknál keresi fel, széles tanulmányokban jut kifejezésre. Őt, a történetírót, érthetőleg irodalmunknak a történeti vonatkozása vonzza, és hogy Jókaiában, Petőfi-ben a politikai vonatkozás köti le az érdeklődést, azt az emigráltakal való barátsága is világosan magyarázza.

Hanem ami a többi ismertetőnek a félrefogását illeti, azt egyedül az avatatlanság vagy a teljes tájékozatlanság teszi érthetővé. Amire a fordítók vállalkoznak, az nem látszik többnek műkedvelő időtöltésnél. Egy részük névtelen, más részük nem sokkal több. Heinecke kisasszonyról ugyanis, akinek Új földesúr-fordítása két kiadást is ért (1886, 1910), nem tudunk a nevé-nél többet, de így talán még jobb is, mert borzasztóan fordított (jellemző a nevek elferdítése: Petőfi következetesen Potosi néven szerepel, Garamvölgyiből Garanay lesz, a fordítás származását pedig el-

áruja Vorschod = Borsod írásmódja). Van előkelőbb tagja is a társaságnak, így például egy Karagyorgyevics herceg, de nem valószínű, hogy tudott volna magyarul (ilyeneket ír: Siebenburgen, Nagy-Engyed). A magyarul tudás érdeme, Horn Emil mellett, aki magyar s ennél fogva inkább francia ismeretét kellene méltányolnunk, egyedül Teleki-Gerando Antóniánál van meg, kinek családja francia, s így az ő Kőszívű ember fiai-fordítását lehet a legjobbnak nevezni, annál is inkább, mivel, mint a bevezetésben ő maga jelzi, a mű eredetiségét és helyi színét is igyekezett megővni. Legtöbbre kellene tartanunk Louis *Ulbach* vállalkozását, aki, midőn Jókaihoz nyúl, már ötven kötet regényt adott ki (az irodalomtörténet nem tud róla semmit), de a Szabadság a hó alatt átdolgozását ő maga sem akarja fordításnak nevezni, hanem két önálló kötetben Jókai-utánezatokként adja ki, melyek közül az egyiknek a Zöld szőnyeg, másiknak Puskin házassága címet adja. A derék másodszerző azt is elmeséli, hogyan került sor erre a munkára: egy Párizsban letelepedett magyar nagyon sokat beszélt neki Jókairól, sőt még egy nyersfordításról is gondoskodott a számára, melyen aztán ő hol bővített, hol összevont, míg végre sikerült a francia ízléshez szabnia. Mellesleg említjük meg, hogy Jókainak azontúl nagy barátja lesz, s ami érdekesebb, az első kötet előszavában annak a reményének ad kifejezést, hogy a Jókai által képviselt „visszatérés a történeti, drámai, szórakoztató és szellemes regényhez segíteni fogja az ízlésnek azt a reakcióját, amely annyira szükséges az úgynevezett naturalista, hamis, aljas és buta regénnyel szemben”. Ez a gondolat azonban soha senkinél sem tér vissza, sőt, mint látni fogjuk, Jókait éppen nem tekintik olyannak, akitől írás tekintetében valami újat tanulhatnának.

Már az a tény, hogy az első fordítások háromnegyed része tárgyilagossággal, elárulja a Jókai iránt megnyilatkozó érdeklődés természetét. Novelláit körülbelül úgy fogadták, mint mondjuk 15–20 évvel ezelőtt az orosz-japán háború filmjeit. Az érdeklődés irodalmon kívüli. Nem az íróval foglalkoznak, mert mű-

vészi újdonságot nem látnak benne, hanem az általa betöltött szerepet méltányolják. Ha az író értékelése elől már nem térhetnek ki, akkor sem mennek túl a bizonytalan összehasonlításokon; így kerül Jókai főképp imponáló termékenysége révén többizben Dumas mellé; máskor meg Walter Scott és Verne szerepelnek mestereiként, ha pedig nemzeti jelentőségét akarják érzékeltetni, akkor Tolsztoj, Björnson, a lengyel Kraszevszki és az elszászi Ereckmann-Chatrian szomszédságában emlegetik. Tulajdonképpen minden vele foglalkozó csak arról tud háttározott véleményt alkotni, hogy mit jelent Jókai a magyarság számára.

Kezdve azon, hogy majdnem őt tekintik Magyarországot egyedüli megismertetőjének, tudják azt, hogy Jókainak elsősorban politikai jelentősége van, ki a forradalomban tevékeny részt vett s ezért bujdosnia is kellett, majd az elnyomatás éveiben ő volt a nemzeti lélek ébrentartója; s mindenekelőtt ő a szabadságharc regényírója. Egyik ismertetője (Ch. Simond) kiemeli, hogy „minden alkotásának mélyén megtalálhatni a politikust és a hazafit”. Gaston Boissier hasonló felfogást vall. Előszavából, melyet Jókainak egy 1895-ben megjelent kötetéhez írt, azt lehet kivenni, hogy véleménye szerint Jókai elvesztette a tehetségét, de azok a rögtönzések, melyekkel 50 éven keresztül állandóan lekötve tudott tartani egy egész népet, megérdemlik, hogy az utókort is érdekeljék, bár csak az egykorúak megnyerésére voltak szánva. És így folytatja: „Ebben a változatos és folyton megújuló munkában azonban van egy alap, mely ugyanaz marad. Jókai szenvedélyesen szereti Magyarországot, amikor csak teheti, róla beszél és mindig a rokonszenvnek oly mély érzésével, mely olvasóira is áttérjed.”

Boissier-nak ez a nyilatkozata, ha akarjuk, dicséret; ha nem, akkor Jókai hatásának korlátozása időben és térben egyformán. A kortársakhoz szóló munkák elveszíthetik érdeküket a később következők, de méginkább a távolállók, az idegenek előtt. Arra a kérdésre pedig, hogy a franciák számára jelenthetnek-e valamit Jókai regényei, udvariasan igent mond, de azt is elárulja a válaszában, hogy csak ad-

dig a fokig, amíg azok valami etnografiai vagy folklorista leírás-félt tartalmaznak: „Ils nous entre-tiennent assurément de pays très différents du nôtre; mais cette diversité même est un attrait pour notre curiosité.” Ez a vélemény a leghivatalosabb: akadémikus írja egy olyan könyvhöz, melyet a francia akadémia megkoszorúzott s mely Jókait ötven éves írói jubileuma alkalmával a francia közönség előtt akarja reprezentálni.

Amit lefordítanak és kiemelnek Jókai munkáiból, abban csakugyan benne van Boissier állításának igazolása. Couleur locale, exotikumot várnak tőle, akár a szabadságharc-al, akár a népelettel vonatkozásban. Szinte a túlzásig erőszakolják az idegenes színt; így pl. a bundát nem fordítják le „pelisse“-nek, hanem lefordíthatatlannak minősítve, elmondják róla, hogy az egy prémmel szegélyezett köpeny (!); ugyanígy tesznek a köntössel is, az meg már egyenesen érthetetlen, hogy a kukoricát miért kell a magyar nevének nevezniök. Ahhoz hozzá vagyunk szokva, hogy külföldiek előtt a par excellence magyar fogalmak a puszta, csárda, csikós, gulyás, cigány, betyár, de hogy egy francia szövegben miért kell meghagyni az ilyen és ehhez hasonló pávatollakat, azt csak egy alacsonyabbrendű kíváncsiság kielégítésének a szándéka magyarázza meg. Ki kell jelentenünk, hogy a magyar irodalom becsülete külföldön a kuriózumoknak való hódolás által is lefokozódásnak van kitéve, mert a kényesebb ízlés az ilyen szembeugró szépségekhez sohasem tér vissza.

Igaz, hogy ami Jókaiiban a legjobb, azt nehéz megéreztetni idegennel s magunk is csak akkor vesszük ezt észre, ha fordításban olvassuk. Mert a mi nagy regényírónk alapjában véve igen naív, fiatalos pátoszó és gondatlan mesélő, de nem felejthetjük el, hogy több mint félszázadon keresztül minden nemzedék az ő ajkáról tanulta a színes, lelkes, ünneppélyesen folyó magyar szót, és hogy ő maga egy addig csak nehézkesen beszélő népnek első megoldódott nyelve. Főérdeme, ne resteljük ki-mondani, csakugyan abban van,

hogy általa egy csak éppen felserdült nyelv simulékony rugalmassággal lendült neki a képzelet eléje táruló országainak bekalandozásához. Szépsége stílusának gyermeteg üdesége, öntudatlansága. Mit ad ebből vissza egy másod-, harmadkézből való fordítás? Csak egy hamvát rég elvesztett, összeaszalt gyümölcs kerül ki belőle.

Erről semmiesetre sem tehetünk. A fordításhoz is művész kellene, aki meg tudja éreztetni az eredeti szöveg minden színét, hangulatát, szemléletességét, szavainak érzelmi telítettségét. Ellenben súlyos hiba, hogy irodalmunk ismertetése is gyenge dilettáns kezekben van. Jókainak egyik kitartó híve három ízben írt a franciáknak a nagy honfitársról, de harmadszorra is ugyanazt a mondkát adja, amit tíz évvel azelőtt írt össze. Az meg már szinte bántó, hogy a Jókairól forgalomba hozott méltatásokban unos-untalan ismétlődik az olyan, idegenek számára jelentéktelen életrajzi kitérés, mint Petőfi, Orlai és Jókai rettentő zavar, míg mindegyik meg nem találta a maga hivatását. Mintha Orlainak valami köze volna ahhoz, hogy mit érnek Jókai regényei.

Ha középszerű ember értékkel, középszerűnek látszik az az alkotás is, amelyről beszél és ezért első sorban széles látókörű esztétáknak volna a feladata, hogy a külföldön is becsülést szerezzenek irodalmunknak.

Tóth Béla.

HIBAIGAZÍTÁS. A Napkelet f. é. májusi füzetében ismertettem Berend Miklósné: Ben Aluya című regényét. Valószínűtlennek jeleztem, hogy Orsini Mária 1521-ben idézte volna Dante-t, aki 1321-ben halt meg. Nyilvánvalóan emlékezeti botlásból származó tévedés, hogy 1521-et azonosítottam 1321-gyel. De nem tévedés, hogy a regény idejét a cinquecento-ba tettem: mert az olasz a XIV. századot (1300—1399) trecento-nak, a XV.-et (1400—1499) quattrocento-nak, a XVI.-at (1500—1599) cinquecento-nak nevezi; ezt minden lexikon is megmondja. *Adatbeli* botlásom azonban egyáltalán nem érinti a regény *irodalmi* értékéről kifejtett véleményemet. Tolnai Vilmos

A KIADÁSÉRT FELELŐS HEGEDŰS ISTVÁN.

Beküldött könyvek. — *Balzac*: Chabert ezredes. Regény. Ford. Benedek Marcell (Genius). — *Kosztolányi Dezső*: A bús férfi panasza. Versek. (Genius). — *Looming*. Észtfolyóirat. 1924 áprilisi füzet. Madách-szám. — *Paál Gyula*: Veszedelem a házban. Népszínmű 3 felvonásban. Zenéjét szerzette Hagelbauer György. Műkedvelők színpadja 2. sz. (Rimaszombat). — *Pásztortűz*. Főszerk. György Lajos. Szerk. Gyallay Domokos. 1924 június 8. (Kolozsvár). — *Protestáns Szemle* 1924 május—június. Kant-szám (a M. Prot. Irod. Társ. kiadása). — *Radványi Sándor*: Szabolcsi virágok. Versek (Nyiregyháza). — *Tamás Mihály*: Novellásoknyv (Kassa, Kazinczy-Társaság). — *Báró Wlassics Tibor*: Mesél a lelkem (A szerző kiadása). — *Pethő Sándor*: Andrásy és ellenfelei (Pallas Irod. és nyomdai R.sz.). — *Szemák István*: A magyar ifjúsági irodalom története (Budapest).

A NAPKELET KÖNYVTÁRA

első száma, **Madách: Az ember tragédiája** centenáris II. kiadása még kapható kiadóhivatalunknál. Ára

előfizetőinknek postadíjjal együtt **16.000 K**

bárki más részére « « **21.000 K**

A **Tolnai Vilmos** szerkesztésében megjelent kiadvány az újabb magyar könyvkiadás egyik legértékesebb terméke, melynek irodalmi jelentőségéről a szakkritika a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott.

Kiadványsorozatunk további három száma:

Tormay Cécile: Megállt az óra. (Novellák.)

Szekfű Gyula: Történetpolitikai tanulmányok.

Komáromi János: Zúg a fenyves. (Regény.)

A fővárosban lezajlott nyomdászsztrájk miatt az új kötetek még nem készülhettek el, a munkálatok azonban annyira előrehaladtak, hogy nyári szünetünk után őszi első számunkkal egyidőben a három új kiadvány is meg fog jelenni.

Olvasóinkat és munkatársainkat arra kérjük, hogy a nyári szünet (július, augusztus) alatt a NAPKELET-nek szánt közleményeiket, leveleiket ne névre, hanem **kiadóhivatalunkhoz** (Budapest I, Döbrentei-u. 12) címezve küldjék be. Kiadóhivatalunk gondoskodni fog róla, hogy minden közlemény eljusson a maga rendeltetési helyére.

Legközelebbi (szeptember—októberi) füzetünk a nyári szünet után, szeptember második felében fog megjelenni. Azontúl ismét havonként jelennek meg füzeink.

A NAPKELET OLVASÓIHOZ.

Július—augusztusi VII. számunk után — mint a múlt esztendőben — ezidén is szeptember második felében jelenik meg szeptember—októberi VIII. számunk. Kérjük olvasóinkat, barátainkat, hogy a nyári két hónap alatt is gondoljanak szeretettel folyóiratunkra és ismeretségük körében használnak fel minden alkalmat, hogy új híveket szerezzenek táborunknak. Előfizetési árunk a júniustól számított

III. negyedévre 48.000 K

közalkalmazottaknak 25% engedménnyel 36.000 K

külföldre évi 3 dollár.

Kérjük előfizetőinket, hogy szíveskedjenek az előfizetési díjakat pontosan beküldeni, mert a kiadó Magyar Irodalmi Társaság csak akkor tudja a magyar folyóiratpiacon teljesen egyedül álló olcsó előfizetésiárat fenntartani, ha az előfizetési díjak idejében és pontosan beérkeznek.

A NAPKELET

szépirodalmi részében a legkiválóbb írók és költők munkáit adja, kritikai részében pedig a szellemi tudományok legelső nevű magyar képviselői szólnak olvasóinkhoz. Állandó munkatársaink:

<i>Aprily Lajos</i>	<i>Hartmann János</i>	<i>Mécs László</i>	<i>Szinnyei Ferenc</i>
<i>Bardócz Árpád</i>	<i>Hekler Antal</i>	<i>Pais Dezső</i>	<i>Tárnai István</i>
<i>Baros Gyula</i>	<i>Herczeg Ferenc</i>	<i>Pauler Ákos</i>	<i>Tolnai Vilmos</i>
<i>Bartóky József</i>	<i>Husztí József</i>	<i>Petrovics Elek</i>	<i>Torday Emil</i>
<i>Berde Mária</i>	<i>Jókay Lajos</i>	<i>Reményik Sándor</i>	<i>Vajthó László</i>
<i>Brisits Frigyes</i>	<i>Kacsó Sándor</i>	<i>Rédey Tivadar</i>	<i>Vargha Gyula</i>
<i>Domanovszky Sándor</i>	<i>Kastner Jenő</i>	<i>Rozványi Vilmos</i>	<i>Végyvári</i>
<i>Eckhardt Sándor</i>	<i>Kodály Zoltán</i>	<i>Sik Sándor</i>	<i>Vida Péter</i>
<i>Erdélyi József</i>	<i>Komáromi János</i>	<i>Szabó Miklós</i>	<i>vitnyédi Németh István</i>
<i>Farkas Gyula</i>	<i>Kortsák Jenő</i>	<i>Székfü Gyula</i>	<i>Walter Gyula</i>
<i>Galamb Sándor</i>	<i>Koszó János</i>	<i>Szentgyörgyi Ferenc</i>	<i>Zilahy Lajos</i>
<i>Gyallay Domokos</i>	<i>Mariay Ödön</i>	<i>Szilárd János</i>	<i>Zsigmond Ferenc</i>

A NAPKELET RÉGI SZÁMAI.

Folyóiratunk régi számai 1923. évi júniustól kezdve kaphatók. A múlt évi júniustól ezévi május végéig terjedő számok egy egész évfolyamot ölelnek fel és e két féléves kötet a legértékesebb irodalmi gyűjtemény. A magyar szépirodalom legkiválóbb alkotásai mellett részletes és elfogulatlan kritikáját adja minden számottevő irodalmi alkotásnak, tájékoztat az irodalom, színház, zene és képzőművészet legújabb eseményeiről. A régi NAPKELET-számok egy-egy sorozata a legértékesebb ajándék.

A régi számok ára, legalább negyedévre terjedő rendelés esetén, a jelenleg érvényben levő előfizetési ár, vagyis negyedévre 48.000 korona. Egyes kiválasztott számok rendelése esetén a példányonkénti árat, vagyis füzetenként 15.000 koronát számítunk. A közalkalmazottak itt is 25 százalék engedményben részesülnek.

Bekötési táblát a rendkívül magas árak miatt ezideig nem csináltattunk.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest I, Döbrentei-utca 12. sz.

Telefonszám: 88-73.

FŐBIZOMÁNYOS:

PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek)

nemzeti könyvkereskedése BUDAPEST IV, Kossuth Lajos-utca 7. sz.